

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

ETNOGRAFYA MÜZELERİNDEN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS
MÜZELERİNE
(Tarihçe, Yaklaşımlar, Uygulamalar)

Yüksek Lisans Tezi

Melek ESEN

Ankara-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

ETNOGRAFYA MÜZELERİNDEN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS
MÜZELERİNE

(Tarihçe, Yaklaşımlar, Uygulamalar)

Yüksek Lisans Tezi

Melek ESEN

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Pınar KASAPOĞLU AKYOL

Ankara-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
HALKBİLİM ANABİLİM DALI

Melek ESEN

ETNOGRAFYA MÜZELERİNDEN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS

MÜZELERİNE

(Tarihçe, Yaklaşımlar, Uygulamalar)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Pınar KASAPOĞLU AKYOL

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

1-Dr. Öğr. Üyesi Pınar KASAPOĞLU AKYOL (Tez Danışmanı)

.....

2-Doç. Dr. Melike KAPLAN

.....

3-Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Safiye BAKI NALCIOĞLU

.....

Tez Savunması Tarihi: 28.06.2021

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğr. Üyesi Pınar KASAPOĞLU AKYOL **danışmanlığında hazırladığım** “Etnografya Müzelerinden Somut Olmayan Kültürel Miras Müzelerine (Tarihçe, Yaklaşımlar, Uygulamalar) (Ankara,2021) ” **adlı** yüksek lisans tezimdeki **bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.**

28.06.2021

Melek ESEN

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimimin başından sonuna kadar gerek akademik bilgi ve deneyimleriyle gerekse manevi destekleriyle beni şu an olduğum seviyeye taşıyan ve çıktığım bu yolda bana her zaman ışık olan, alana olan hevesimin sürekli canlı olmasını sağlayan başta Sayın Prof. Dr. M. Muhtar KUTLU hocama, ardından Sayın Prof. Dr. Serpil AYGÜN CENGİZ, Sayın Doç. Dr. Melike KAPLAN, Sayın Öğr. Gör. Dr. İskender YILDIRIM ve Sayın Arş. Gör. Dr. Hasan MÜNÜSOĞLU hocalarıma, yüksek lisans sürecimde ilgili yerlerle yaptığı yazışmalarla yükümü hafifleten ve sorduğum sorulara sabırla cevap veren Sayın Arş. Gör. Zeynep Nagihan KAHVECİ'ye ve 2020-2021 Bahar döneminde Gazi Üniversitesi'nde verdiği ve keyifle katıldığım Türk Dili ve Edebiyatı dersinde, akademik metin yazımı konusunda verdiği teknik bilgiler ve samimiyeti için Sayın Öğr. Gör. Dr. Kerim SARIGÜL hocama ve yaptıkları katkılar ve önerilerle tezimi farklı boyutlara taşıyan sayın tez jüri üyelerim Doç. Dr. Melike KAPLAN'a ve Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Safiye BAKI NALCIOĞLU hocalarıma,

Maddi ve manevi destekleriyle her zaman yanımda olan ve beni bugünlere getiren annem Ayten ESEN ve ablalarım Dilek AKMAN ve Demet ÇETİN'e,

Yüksek lisans sürecimde gösterdiği sabır ve destek için, ne zaman tükensem günümü ve anımı güzelleştiren yol arkadaşım Ege Doğuş ÇETİN'e ve destekleri için değerli ailesine, ne zaman arasam ya da görüşsem yaptıkları konuşmalar ile beni ve tezime olan bakış açımı tazeleyen arkadaşlarıma,

Ankara Etnografya Müzesi görevlilerine ve pandemi döneminde fiziksel olarak kapalı olsalar ve müze faaliyetlerini çevrim içi olarak yürütmeye devam etseler de müzenin fiziksel

ortamında bana özel bir müze gezisi düzenledikleri ve bu dönemde müzeyi ziyaret etme fırsatı verdikleri için Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi müze koordinatörü Bilge TÜZEL'e ve müze araştırmacısı Saim YURDAKUL'a,

Son olarak lisans ve yüksek lisans sürecimde akademik birikimini benimle paylaşan, tez konuma karar verme sürecimde de etkisi olan, lisans ve yüksek lisans ders aşamamda verdiği somut olmayan kültürel miras ve müzecilik dersleriyle bu alana karşı ilgilimi körükleyen, yüksek lisans sürecimde ne zaman tükensem ve kapısını çalsam hep orada olan ve beni yeniden başlamak için teşvik eden, tezim için faydalı olacağını düşündüğü makale, konferans vb. etkinlik ve materyalleri gördüğü an benimle paylaşan ve böylece tezimi her gün ileri bir noktaya taşıyan, özellikle Covid-19 salgının yaşandığı bu dönemde yaşadığım psikolojik tükenmişlik durumlarında beni anladığını ve yanımda olduğunu her zaman hissettiren kıymetli tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sayın Pınar KASAPOĞLU AKYOL hocama hem desteği hem de samimiyeti için sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Melek ESEN

Ankara, 2021

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	iii
KISALTMALAR.....	vi
RESİMLERİN LİSTESİ.....	vii
FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜZECİLİK TARİHİ, TANIMI VE GENEL BİLGİLER

1.1 Müze Tanımları.....	11
1.2. Dünya’da Müzecilik Tarihi ve Yaklaşımları.....	14
1.3. Türkiye’de Müzecilik Tarihi ve Yaklaşımları.....	19
1.3.1. Osmanlı Dönemi’nde Müzecilik Tarihi ve Yaklaşımları.....	19
1.3.2. Cumhuriyet Dönemi’nde Müzecilik Tarihi ve Yaklaşımları.....	21
1.4. Türkiye’deki Müze Türleri.....	23
1.4.1. Koleksiyonlarına Göre Müzeler.....	24
a) Genel Müzeler.....	24
b) Arkeoloji Müzeleri.....	24
c) Sanat Müzeleri.....	24
d) Etnografya Müzeleri.....	24
e) Tarih Müzeleri.....	25
1.4.2. Bağlı Olduğu İdari Birime Göre Müzeler.....	25
a) Kent Müzeleri.....	25

b) Özel Müzeler.....	26
1.4.3 Hizmet Ettikleri Bölgelere Göre Müzeler.....	27
1.4.4 Koleksiyonların Sergileme Yöntemlerine Göre Müzeler.....	28
1.4.5 Diğer Müze Türleri.....	28
1.5. Çağdaş Müzecilik Yaklaşımları.....	29
1.6. Müze ve Eğitim.....	33
1.7. Covid- 19 Küresel Salgını ve Müzeler.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

ETNOGRAFYA MÜZESİ, TARİHİ, TANIMI VE GENEL BİLGİLER

2.1. Etnografya Nedir?.....	44
2.2. Türkiye’deki Etnografya Müzelerinin Genel Durumu ve Türkiye’den ve Dünyadan Etnografya Müzesi Örnekleri.....	48
2.2.1 Ankara Etnografya Müzesi.....	50
2.2.2. Budapeşte Etnografya Müzesi (Neprazji Museum).....	59
2.3. Türkiye’de Etnografya Müzeleri ile İlgili Sorunlar.....	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS VE KORUNMASI KONUSUNDA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

3.1. Kültürel Miras Nedir?.....	64
3.2. UNESCO ve Yürüttüğü Çalışmalar.....	66
3.2.1 UNESCO Nedir?.....	66
3.2.2. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine Giden Yolda Hazırlıklar.....	70
3.2.3. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi.....	74

3.3. ICOM Tarafından Gerçekleştirilen Çalışmalar.....	80
3.4. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Eğitim.....	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS MÜZELERİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ: ANKARA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS MÜZESİ VE ANKARA ETNOGRAFYA MÜZESİ ARASINDAKİ UYGULAMA FARKLILIKLARI

4.1. Açık Hava Müzeciliği ve Halkbilimi Müzeciliği.....	87
4.2 Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi.....	94
4.3. Ankara SOKÜM Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesi Sergileme Farklılıkları.....	103
4.3.1. Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar.....	105
4.3.2. Gösteri Sanatları.....	108
4.3.3. Toplumsal Uygulamalar Ritüeller ve Şölenler.....	112
4.3.4. Doğa ve Evrenle İlgili Uygulamalar.....	116
4.3.5. El Sanatları.....	119
SONUÇ.....	126
KAYNAKÇA.....	131
ÖZET.....	140
ABSTRACT.....	141

KISALTMALAR

ICOM: International Council of Museum (Uluslararası Müzeler Konseyi)

IMP: Intangible Cultural Heritage and Museum Project (Somut Olmayan Kültürel Miras ve Müzeler Projesi)

SOKÜM: Somut Olmayan Kültürel Miras

THBMER: Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi

UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim 1. İskenderiye Kütüphanesi (Mouseion Tapınağı).....15

FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ

Fotoğraf 1. Ankara Etnografya Müzesi Giriş.....	52
Fotoğraf 2. Budapeşte Etnografya Müzesi Giriş.....	60
Fotoğraf 3. Ankara SOKÜM Müzesi Giriş.....	96
Fotoğraf 4. “Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi” Üyeleri İçin Düzenlenen Çevrim İçi Müze Gezisinin Afışı.....	99
Fotoğraf 5. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi.....	100
Fotoğraf 6. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi.....	100
Fotoğraf 7. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi.....	100
Fotoğraf 8. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi.....	100
Fotoğraf 9. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi.....	101
Fotoğraf 10. DTCF Halk Bilim Bölümü Çevrim İçi Müze Gezisi.....	101
Fotoğraf 11. DTCF Halk Bilim Bölümü Çevrim İçi Müze gezisi.....	101
Fotoğraf 12. DTCF Halk Bilim Bölümü Çevrim İçi Müze gezisi.....	101
Fotoğraf 13. DTCF Halk Bilim Bölümü Çevrim İçi Müze gezisi.....	102
Fotoğraf 14. DTCF Halk Bilim Bölümü Çevrim İçi Müze Gezisi.....	102
Fotoğraf 15. Ordu’daki Öğrencilere Özel Çevrim İçi Müze Gezisi.....	102
Fotoğraf 16. Ordu’daki Öğrencilere Özel Çevrim İçi Müze Gezisi.....	102
Fotoğraf 17. Ankara SOKÜM Müzesi Masal Anlatımı.....	106
Fotoğraf 18. Ankara SOKÜM Müzesinde Masal Anası Fatma Önkol ile Masal Anlatma Etkinliği.....	106
Fotoğraf 19. Ankara SOKÜM Müzesi Dede Korkut Hikayeleri Anlatımı.....	107
Fotoğraf 20. Ankara SOKÜM Müzesi “Tekirleme Şenliği” Etkinliği Afışı.....	108
Fotoğraf 21. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Çember Çevirme Oyunu.....	109
Fotoğraf 22. Ankara SOKÜM Müzesi Deneyimlerle Karagöz- Hacivat Gösterisi	109
Fotoğraf 23. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Topaç Çevirme.....	109
Fotoğraf 24. Ankara SOKÜM Müzesi Müze Dışı Karagöz-Hacivat Gösterisi.....	109
Fotoğraf 25. Ankara SOKÜM Müzesinde Âşıklık Geleneği.....	110

Fotoğraf 26. Ankara SOKÜM Müzesi Kukla Gösterisi.....	110
Fotoğraf 27. Ankara SOKÜM Müzesi Oyuncak Atölyesi.....	110
Fotoğraf 28. Ankara Etnografya Müzesinde Zeybek Oyunu Kostümü Teşhiri.....	111
Fotoğraf 29. Ankara Etnografya Müzesinde Seymen Oyunu Kostümü Teşhiri.....	111
Fotoğraf 30. Ankara Etnografya Müzesi Yöresel Halk Oyunları ve Enstrümanı Teşhiri....	111
Fotoğraf 31. Ankara Etnografya Müzesi Halk Enstrümanı Teşhiri.....	111
Fotoğraf 32. Ankara SOKÜM Müzesi Aşure Günü Etkinliği.....	112
Fotoğraf 33. Ankara SOKÜM Müzesi Aşure Günü Etkinliği 2.....	112
Fotoğraf 34. Ankara SOKÜM Müzesi Hıdırellez Kutlamaları.....	113
Fotoğraf 35. Ankara SOKÜM Müzesi Hıdırellez Kutlamaları 2.....	113
Fotoğraf 36. Ankara SOKÜM Müzesi Temsili Kız Kınası Uygulaması.....	113
Fotoğraf 37. Ankara SOKÜM Müzesi Temsili Kız Kınası Uygulaması 2.....	113
Fotoğraf 38. Ankara Etnografya Müzesi Kız Kınası Tasviri.....	114
Fotoğraf 39. Ankara Etnografya Müzesi Kız Kınası Tasviri 2.....	114
Fotoğraf 40. Ankara Etnografya Müzesi Bilgi Panosu.....	115
Fotoğraf 41. Ankara Etnografya Müzesi Damat Tıraşı Tasviri.....	115
Fotoğraf 42. Ankara Etnografya Müzesi Sünnet Odası Tasviri.....	115
Fotoğraf 43. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Merhem Atölyesi.....	116
Fotoğraf 44. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Merhem Atölyesi 2.....	116
Fotoğraf 45. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Sabun Yapım Atölyesi.....	116
Fotoğraf 46. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Akide Şekeri Yapım Atölyesi.....	116
Fotoğraf 47. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Şerbet Atölyesi.....	117
Fotoğraf 48. Ankara Etnografya Müzesinde Halk İnancına Ait ürünler- Buhurdan.....	117
Fotoğraf 49. Ankara Etnografya Müzesinde Halk İnancına Ait Ürünler- Tesbih.....	117
Fotoğraf 50. Ankara Etnografya Müzesinde Halk İnancına Ait Ürünler- Buhurdan.....	118
Fotoğraf 51. Ankara Etnografya Müzesinde Halk Hekimliğine Ait Ürünler- Şifa Tası.....	118
Fotoğraf 52. Ankara Etnografya Müzesinde Halk Mutfağına Ait Ürünler.....	118
Fotoğraf 53. Ankara Etnografya Müzesinde Hamam Kültürü.....	119

Fotoğraf 54. Ankara Etnografya Müzesinde Kahve Kültürü.....	119
Fotoğraf 55. Ankara SOKÜM Müzesi İhlamur Baskı Uygulaması.....	120
Fotoğraf 56. Ankara SOKÜM Müzesinde İhlamur Baskı Uygulaması 2.....	120
Fotoğraf 57. Ankara SOKÜM Müzesi Ebru Uygulaması.....	120
Fotoğraf 58. Ankara SOKÜM Müzesi Ebru Uygulaması 2.....	120
Fotoğraf 59. Ankara SOKÜM Müzesi Çıkırık Tanıtımı.....	121
Fotoğraf 60. Ankara SÖKÜM Müzesi Dokuma Atölyesi.....	121
Fotoğraf 61. Ankara Etnografya Müzesinde Hat ve Tezhip Sanatında Kullanılan Araçlar.....	122
Fotoğraf 62. Ankara Etnografya Müzesinde Hat ve Tezhip Sanatında Kullanılan Araçlar 2	122
Fotoğraf 63. Ankara Etnografya Müzesinde Hat Ustası Tasviri.....	122
Fotoğraf 64. Ankara Etnografya Müzesinde Bakır Ustası Tasviri.....	122
Fotoğraf 65. Ankara Etnografya Müzesinde Bakırcı Dükkanı Tasviri.....	123
Fotoğraf 66. Ankara Etnografya Müzesinde Dokuma Tezgahı.....	123
Fotoğraf 67. Ankara Etnografya Müzesinde Çıkırık.....	124

GİRİŞ

Müzeler; tarihi çok eski zamanlara dayanan kurumlardır. Basit objelerin ve savaş ganimetlerinin toplanması ve biriktirilmesi ile yapılan koleksiyonculuk faaliyetleri müzelerin ilk versiyonları sayılmaktadır. İlk anlamı mitolojik bir metafora karşılık gelen müzeler; zamanla saklama, koruma ve aktarma görevlerini üstlenmişlerdir. Orta Çağ'da ise daha çok dinsel nitelikli eserlerin toplanıp biriktirildiği görülmüş ve müzecilik faaliyetleri bu yönde devam etmiştir. Ancak 16. yüzyıldan önce toplanıp biriktirilen eserlerin yalnızca belirli kişiler tarafından ziyaret edilebildiği görülmüştür, 16. yüzyılda ise özellikle Oxford Üniversitesi bünyesinde Ashmoelan Müzesinin açılmasıyla mevcut koleksiyonlar halka açılmaya başlanmıştır. Bu açıdan 16. yüzyıl müzecilik alanında bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. 19. yüzyılda ise müzelerin gücünü fark eden imparatorluklar tarafından müzeler, uluslaşma için bir araç olarak değerlendirilmiştir ve günümüzdeki müze algısı 19. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Ancak yine de müzeler o zamanlarda da yürüttükleri saklama, koruma ve aktarma işlevleriyle durağan, pasif, gelişime ve değişime kapalı mekânlar olarak görülmüştür. Bu mekânların çoğalmasının temelinde onun kuşaktan kuşağa aktarım olgusundaki yadsınamaz rolü bulunmaktadır.

Günümüzde ise çağdaş müzecilik yaklaşımlarının da etkisiyle müzelerin koruma ve aktarma işlevlerine eğitim ve iletişim işlevleri de eklenmiş, müzenin hem anlamı hem de kapsamı genişlemiştir. Çağdaş müzecilik yaklaşımlarıyla müzeler durağan ve eski eserlerin depolandığı mekânlar olmaktan çıkmış; ziyaretçisiyle iletişim kuran, ziyaretçisinin katılımını önemseyen, çeşitli uygulamalar ve etkinliklerle, özellikle eğitim çalışmalarıyla ziyaretçilerini geliştiren mekânlar haline gelmiştir.

Toplumsal yaşamda meydana gelen değişimler ve teknolojik gelişmeler ile birlikte meydana gelen küreselleşme olgusu sonucunda kültürel miras kavramının tanımı da değişmiştir. Küreselleşme ile birlikte kültürlerin tek tipleşmesi sorunu ortaya çıkmıştır. Özellikle Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Organizasyonu (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO*) tarafından 2003 yılında “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” oluşturulmuş ve böylece somut mirasın yanında somut olmayan kültürel mirasın da korunması gerektiği fikri görünür hâle gelmiştir. Bu değişimler, sorunlar ve UNESCO’nun 2003 yılında yaptığı sözleşme sonucunda müze kavramının tanımı ve kapsamı da değişmiştir. Türkiye’nin bu sözleşmeye 2006 yılında taraf olması ile birlikte Türkiye’deki müze türlerine tezin de konusunu oluşturan somut olmayan kültürel miras müzeleri eklenmiştir.

Günümüzde tüm dünyada etkili olan küresel bir salgın yaşanmaktadır. Yeni bir koronavirüs türü olan ve Covid-19 olarak adlandırılan virüs; ilk kez 31 Aralık 2019 tarihinde Çin’in Wuhan şehrinde bildirilmiştir. Ocak 2020’de insanlarda ilk kez görülen bir koronavirüs türü olarak tanımlanmıştır (WHO, 2020). 2020 Mart ayında ise Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization- WHO*) tarafından küresel bir salgın olarak kabul edilmiş ve tüm dünyaya duyurulmuştur. Covid-19 küresel salgını insan sağlığı ile ilgili bir durum gibi gözükmese de rağmen aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültür-sanat gibi alanları da etkilemiştir. Küresel salgın sonucunda dünyadaki tüm hükümetler salgının etkilerini azaltmak ve bir an önce salgının sonlanmasını sağlamak için çeşitli politikalar ve acil durum prosedürleri uygulamıştır. Bunlardan en önemlisi ise çeşitli kamusal alanların, okulların, iş yerlerinin geçici olarak kapatılıp sokağa çıkma yasaklarının uygulanmasıdır. Geçici olarak kapatılan mekânlar arasında müzeler de bulunmaktadır. Bu dönemde müze ve ziyaretçi ilişkileri ve etkileşimleri özellikle sanal müzelerin kullanılması ve çevrim içi müze

gezileri gibi uygulamaların yapılmasıyla çok farklı bir boyuta taşınmıştır. Müzeler kapılarını kapatmalarına rağmen toplumla olan bağlarını kopartmamak için sanal müze ve çevrim içi müze gezileri gibi çeşitli uygulamaları yürütmektedirler. Covid-19'un müzelere, müzecilik alanına yansıyan etkilerine ilerleyen bölümlerde ayrıntılı bir şekilde değinilmiştir.

Tez boyunca etnografya müzelerinden somut olmayan kültürel miras müzelerine giden süreç bir bütün olarak ve karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmek istenmiştir. Bu doğrultu tez; “Müzecilik Tarihi, Tanımı ve Genel Bilgiler”, “Etnografya Müzesi, Tanımı ve Genel Bilgiler”, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Konusunda Yürütülen Çalışmalar” ve “Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras Müzeleri Uygulama Örnekleri: Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesi Arasındaki Uygulama Farklılıkları” başlıklı dört bölümden oluşmaktadır.

“Müzecilik Tarihi, Tanımı ve Genel Bilgiler” başlıklı bölümde; farklı müze tanımlarına ve özellikle ICOM’un son yıllarda müze tanımını güncellemek için yaptığı çalışmalara değinilmiştir. Genel olarak dünyadaki ve Türkiye’de müzecilik tarihine ve çalışmalarına, müzelerin tarih boyunca üstlendiği farklı rollere ve değişen müze algılarına yer verilmiştir. Türkiye’deki müze türlerine, çağdaş müzecilik yaklaşımlarına, klasik müzecilik ve çağdaş müzecilik yaklaşımları arasındaki temel farklılıklara özelliklere artık müzelerin nesne odaklı değil birey odaklı hâle gelmesine, müze ve ziyaretçi arasındaki değişen ilişki biçimlerine değinilmiştir. Ardından müzelerin çağdaş işlevlerinden biri olan müze ve eğitim ilişkisi incelenmiştir. Bu bölümde son olarak tarihe bir not düşmek adına günümüzde yaşanan Covid-19 küresel salgınının müzelere yansıyan etkilerine değinilmiştir.

“Etnografya Müzesi Tarihi, Tanımı ve Genel Bilgiler” başlıklı bölümde; etnografya kavramının tanımı yapılmıştır. Etnografya müzesinin ne olduğu açıklanmış ve etnografya

müzelerinin tarihine değinilmiştir. Türkiye’deki etnografya müzelerinin genel durumu değerlendirilmiştir. Ankara Etnografya Müzesinin tarihçesine, müzedeki salonlara ve salonlarda yer alan koleksiyonlara, kültürel miras ürünlerine değinilmiştir. Ardından “Budapeşte Etnografya Müzesi” ve “Ankara Etnografya Müzesi” örneklerine yer verilmiştir. Burada temel olarak Ankara Etnografya Müzesi ile yurtdışındaki müzeler karşılaştırılmak istenmiştir ve örneklem olarak da Budapeşte Etnografya Müzesi seçilmiştir. Budapeşte Etnografya Müzesi; hem dünyadaki büyük etnografya müzelerinden biri olduğu için hem de Ankara Etnografya Müzesi’nin kuruluş aşamasında önemli rolleri bulunan Gluya Meszaros bir dönem Budapeşte Etnografya Müzesinde şeflik yaptığı için örnek olarak verilmiştir. Bu bölümde son olarak bölüm boyunca ara ara değinilen Türkiye’deki etnografya müzelerinin sorunları genel bir başlık altında tartışılmıştır.

“Somut Olmayan Kültürel Miras ve Korunması Konusunda Yapılan Çalışmalar” başlıklı üçüncü bölümde; kültürel miras tanımlanmış ve somut ve somut olmayan kültürel miras kavramları açıklanmıştır. Bu alanda öne çıkan uluslararası bir kuruluş olan UNESCO’nun ve UNESCO Türkiye Milli Komisyonunun ne oldukları, ne gibi faaliyetlerde bulundukları anlatılmaya çalışılmıştır. UNESCO’nun özellikle somut ve somut olmayan kültürel miras ile ilgili olarak yaptığı çalışmalara genel olarak değinilmiştir. 2003 yılında kabul edilen “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması” sözleşmesinin koruma yaklaşımları ile ilgili olan 13. maddesi ve eğitimle ilgili olan 14. maddesi ayrıntılı olarak incelenmiştir. Müzecilik alanı için önemli bir uluslararası kuruluş olan Uluslararası Müzeler Konseyi’nin (*International Museum Council-ICOM*) ne olduğuna, tarihçesine ve özellikle somut olmayan kültürel miras ile ilgili yaptığı çalışmalara değinilmiştir. Son olarak somut olmayan kültürel miras ve eğitim ilişkisine, somut olmayan kültürel miras bilinci ve farkındalığının kazandırılması noktasında müzelerin rollerine yer verilmiştir.

“Türkiye’de Somut Olmayan Kültürel Miras Müzeleri Uygulama Örnekleri: Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesi Arasındaki Uygulama Farklılıkları” isimli son bölümde ise somut olmayan kültürel miras müzelerine giden süreçte karşımıza çıkan bir diğer müze türü olan açık hava müzeciliği ve halkbilim müzeciliğinin ne olduğuna ve farklarına değinilmiştir. Türkiye’deki açık hava müzelerine ve somut olmayan kültürel miras müzelerine örnekler verilmiştir. Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesinin tarihçesine, müzenin geçmişte ve günümüzde düzenlediği çeşitli etkinliklere, atölyelere değinilmiştir. Özellikle Covid- 19 sürecinde düzenlenen etkinliklerin üzerinde durulmuştur. Bu bölümün sonunda bölümün başlığında da yer alan uygulama farklılıkları Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesi örnekleri ile somut olmayan kültürel mirasın beş alanı dikkate alınarak karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir.

ARAŞTIRMA KONUSU:

Tez boyunca etnografya müzelerinden somut olmayan kültürel miras müzelerine giden süreç tarihçeler, farklı yaklaşımlar ve uygulama örnekleriyle bütüncül bir bakış açısıyla, karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Tez boyunca “Toplumların oluşturduğu kültürel miras ürünlerinin etnografya müzelerinde (her ne kadar etnografya müzelerinin kuruluş amaç ve misyonları farklı olsa da) sergilenmesine rağmen aynı ürünlerin aynı içeriklerin somut olmayan kültürel miras müzelerinde sergilenme gereği neden ve nasıl ortaya çıkmıştır? Somut olmayan kültürel miras müzeleri ile etnografya müzeleri arasında ne gibi farklılıklar bulunmaktadır?” sorularının cevapları aranmıştır. Bu doğrultuda da tezin konusu ve başlığı “Etnografya Müzelerinden Somut Olmayan Kültürel Miras Müzelerine (Tarihçe, Yaklaşımlar, Uygulamalar)” şeklinde belirlenmiştir.

ARAŞTIRMA SORUNU:

Çalışma boyunca genel olarak “Somut olmayan kültürel miras müzeleri ve etnografya müzeleri arasında ne gibi farklılıklar bulunmaktadır?” sorusuna odaklanılsa da özel olarak şu sorulara cevap aranmıştır:

- a) “Tarihsel süreç içinde toplumların sahip oldukları kültürel miras ürünlerini sergileyen etnografya müzeleri hangi aşamada yetersiz kalmıştır?”
- b) “Somut olmayan kültürel miras müzelerinin koleksiyonlarının ilk etapta etnografya müzelerindeki koleksiyonlardan çok da farklı olmadığı görülmektedir. Öyleyse somut olmayan kültürel miras müzelerini etnografya müzelerinden ayıran farklar nelerdir?”
- c) “Hangi aşamada ve neden somut olmayan kültürel miras müzelerine ihtiyaç duyulmuştur?”
- d) “Ankara Etnografya Müzesi” ve “Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi” arasındaki farklılıklar nedir?

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ:

Dünyada yaşanan gelişmeler ve değişimler sonucunda kültürel mirasa olan bakış açısı da değişmiş ve somut kültürel mirasın yanında somut olmayan kültürel mirasın da önemi gündeme gelmiştir. Somut olmayan kültürel mirasın korunması ve aktarılması konusunda önemli bir belge olarak kabul edilen 2003 tarihinde oluşturulan, Türkiye’nin 2006 yılında taraf olduğu *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*’nde de bu aktarım ve koruma uygulamalarında müzelerin önemine değinilmiştir.

Ancak toplumların oluşturduğu kültürel miras ürünlerinin korunup aktarılmasında etnografya müzelerinin bazı sorunları olduğu ve somut olmayan kültürel miras ürünlerinin (zellikle sözel kültür ürünleri ile bir arada korunup aktarıldığı) somut olmayan kültürel miras müzeleri aracılığıyla aktarılması noktasının ön plana çıktığı görülmüştür. Çalışmada bu tarz bir bakış açısıyla hareket edilmiş ve daha önce somut olmayan kültürel miras müzeleri ve etnografya müzeleri ile ilgili yapılan yüksek lisans tezlerinden¹ farklı olarak etnografya müzelerinden somut olmayan kültürel miras müzelerine giden süreç bir bütün olarak ve karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Bu karşılaştırmalı bakış açısı da tezin önemini ve özgünlüğünü oluşturmaktadır.

Halkbilim alanından çıkan bu çalışma disiplinlerarası bir özellik taşımaktadır. Tezin halkbilim alanına; özellikle somut olmayan kültürel miras konusunda yaptığı değerlendirmeler, karşılaştırmalar ve incelemeler açısından katkısı olacağı dşnlmektedir. Müzecilik alanına; somut olmayan kültürel miras müzelerinin bu alandaki rolleri ve uygulama örnekleri üzerinde durmasından ve çeşitli müze türlerinin tarihçesine, koleksiyonlarına, uygulama yöntem ve farklılıklarına karşılıklı bir şekilde bakması açısından katkısı olacağına inanılmaktadır. Eğitim alanına ise; özellikle Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ndeki eğitim ile ilgili olan 14. madde üzerinde durduğu, müzecilik bağlamında farklı eğitim yaklaşımlarına ve uygulamalarına

¹ Bknz. Avcı, Ahmet, “*Cumhuriyet Dönemi Etnografya alışmalarına Bir rnek: Ankara Etnografya Müzesi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2017, ankaya, Esra, “*Somit Olmayan Kültürel mirasın Müzecilik Bağlamında Korunması*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, akır, Cemile şeyda, “*Somit Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, Gümüş, Elife, “*Etnografya Müzelerinde Sergileme ve teşhirin Hikayesi: Ankara, Çankırı, Eskişehir, Yozgat Etnografya Müzeleri rneği ile*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, Bozok Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013, şimşek, ığdem, “*Halk Bilimi Mzeciliğine Bir rnek “Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

değindiği, özellikle gençlerin ve çocukların kültürel miras farkındalığı kazanmasında okul dışındaki ortamlara (müzelere) ve bu ortamdaki uygulamalara değindiği için katkıları olacağı düşünülmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ:

Araştırmaya başlarken öncelikle 2019 yılında tez konusuna karar verilmiştir. 6-8 aylık bir sürede alan yazında yer alan ve çalışma ile ilgili olan çeşitli kitap, dergi, makale, tez çalışmaları belirlenmiş ve incelenmiştir. Çalışma ile ilgili olan çeşitli ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşların (özellikle UNESCO ve ICOM gibi), çalışmada adı geçen müzelerin internet siteleri taranmıştır. Çalışmada söz konusu olan çeşitli sözleşme, yönerge, belge ve yasalar incelenmiştir. Teze hazırlık ve tez yazım esnasında Türkiye’de normalleşme sürecine geçildiğinde açıldığı için 2021 yılı Mart, Nisan ve Haziran aylarında Ankara Etnografya Müzesi ziyaret edilmiştir. Göreviler ile görüşülmüş, fotoğraf çekimleri yapılmıştır. Bu ziyaret esnasında Ankara Etnografya Müzesi’nde özellikle ziyaretçi ve sergilenen kültürel ürünler arasındaki etkileşime odaklanılmış ve çekilen fotoğraflarda bu durum yansıtılmaya çalışılmıştır.

Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi araştırmacının lisans eğitimi sırasında 2015-2016 ve 2017-2018 Bahar döneminde alınan “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Koruma Yaklaşımları”, “Kültürel Miras ve Müzecilik” gibi dersler bağlamında pek çok kez ziyaret edilmiştir. Tez yazım süreci pandemi dönemine denk geldiği için ve müze salgın döneminde faaliyetlerini müze mekânında değil, çevrim içi şekilde sürdürmeye devam ettiği için ilk etapta yerinde ziyaret edilememiştir. Ancak 2021 yılı Haziran ayında Dr. Öğr. Üyesi Pınar KASAPOĞLU AKYOL, müze koordinatörü Bilge TÜZEL ve müze araştırmacısı Saim YURDAKUL ile görüşerek sadece araştırmacı için, araştırmacıya özel

Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi gezisi düzenlenmesine yardımcı olmuřtur². Bu gezi esnasında müze araştırmacı Saim YURDAKUL ile görüşülmüş, mzeyle ve müzedeki uygulamalar ile ilgili sorular sorulmuştur. Müze normal zamanda ziyaretçiler geldiğinde nasıl anlatılıyor, tanıtılıyorsa aynı şekilde bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Böylece hem araştırmacının bilgileri tazelenmiştir, hem de araştırmacı Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesinin havasını yeniden soluma imkânı bulmuştur. Ancak araştırmacı tezde daha çok müze ve ziyaretçi arasındaki etkileşimi aktarmak istediği için ve araştırmacıya özel düzenlenen müze gezisi esnasında ziyaretçi bulunmadığı için fotoğraf çekimi yapılamamıştır. Bu sebeple tezde Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ile ilgili kullanılan fotoğrafların tümü müzenin sosyal medya hesaplarından alınmıştır. Ayrıca 2021 Haziran ayının son günlerinde müze koordinatörü Bilge TÜZEL ile çevrim içi bir platform olan *zoom* zerinden bağlantıya geçilmiştir. Bu bağlantı esnasında mzeyle ilgili çeşitli sorular sorulmuştur. Böylece tezin son hlinin bu şekilde zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Bunun yanında müzenin düzenlediği ve çeşitli platformlardan yararlanarak organize ettiği çevrim içi müze gezilerine de katılım sağlanması zen gösterilmiştir. Yine bu dönemde müzenin sosyal medya hesapları aktif bir şekilde takip edilerek teze katkısı olacağı düşünülen etkinliklere iştirak edilmiştir.

² Yazar notu: Bu noktada müze koordinatörü Bilge TÜZEL'e , müze araştırmacısı Saim YURDAKUL'a ve Dr. Öğr. Üyesi Pınar KASAPOğLU AKYOL'a tarihe not düşmek adına teşekkürlerimi yazılı bir şekilde de iletmek istiyorum.

ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI:

Tez çalışmasının genelini etnografya müzeleri ile somut olmayan kültürel miras müzelerinin karşılaştırmalı olarak ve bütüncül bir bakış açısıyla incelenmesi oluşturmaktadır. Tez süreci başlarken Türkiye’de bulunan farklı şehirlerdeki etnografya müzeleri ve somut olmayan kültürel miras müzelerinin incelenmesi düşünülmüş olsa da bunun zaman ve maddi-manevi imkânlar dolayısıyla mümkün olamayacağı fark edilerek çalışmanın yalnızca Ankara ilinde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca Ankara Etnografya Müzesi ve Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesinin pek çok kez ziyaret edilmesi, buradaki müze yönetimleri ve personelleriyle daha uzun süreler görüşülmesi ve daha fazla sayıda fotoğrafların çekilmesi düşünülmüştür. Bu süreçte müzelerin düzenledikleri etkinliklere ve atölyelere düzenli katılım sağlanması hedeflenmiştir. Ancak tüm dünyada etkili olan Covid-19 küresel salgını sırasında Türkiye’nin aldığı önlemler kapsamında bu müzeler kapılarını fiziksel anlamda ziyaretçilere kapattıkları için ve zaman kısıtlılığından dolayı bu mümkün olamamıştır. Bu sebeplerden ötürü söz konusu olan karşılaştırma *Ankara Etnografya Müzesi* ve *Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi* özelinde ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÜZECİLİK TARİHİ, TANIMI VE GENEL BİLGİLER

1.1 Müze Tanımları

Günümüzde kullandığımız müze kavramının kökenine bakıldığında kavramın mitolojik bir anlamı olduğunu görülmektedir. Sözcük ilham perilerinin düşünme yeri ya da tapınağı anlamına gelen Yunanca “mouseion” sözcüğünden türemiştir. Geçmişte düşünme yeri ya da tapınağı olarak adlandırılan bu yapılar günümüzde çok boyutlu bir hâle gelmiştir.

Müze kavramının etimolojik olarak geçmişten günümüze kadar geçirdiği dönüşümü şu şekilde aktarmak mümkündür:

“Müze sözcüğü 15. yüzyılda Floransa’da Mecidi ailesinin bir üyesi olan Lorenzo’nun koleksiyonunu betimlemek için yeniden canlandırıldı. Sözcük 17. yüzyılda antik nesneleri betimlemek için kullanıldı. 18. yüzyılda terim, bir koleksiyonu koruyan, sergileyen ve halka açan kuruluş anlamında kullanılmaya başlandı. 18. yüzyılın sonlarında müze, koleksiyonun kendisinden çok, kültür mirasıyla ilgili nesneleri depolamak ve sergilemek için kullanılan bina anlamı taşımaya yöneldi. Daha yakınlarda, açık hava müzesi, ekomüze gibi oluşumların öne çıkmasıyla binaya yapılan vurgu geriledi. Günümüzde ise müze terimi sanat galerilerini, bilim ve keşif merkezini içine alacak şekilde genişlemiştir” (Onur, 2012:20).

Kökleri uzun zaman öncesine dayanan ve geçmiş yaşantıların, geçmişte yaşamış insanların oluşturduğu eser ve kullandıkları nesnelerin yanında günümüzde değişen anlayışlarla beraber çeşitli geleneklerin ve uygulamaların da sergilendikleri, korundukları ve aktarıldıkları mekânlar olan müzeler, 24 Ağustos 2007 yılında Viyana’da 22. Genel Kurul tarafından kabul edilen ICOM tüzüğüne göre:

“Toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde olan, halka açık, insanlığın ve çevresinin somut ve somut olmayan mirasını eğitim amacıyla edinen, muhafaza eden, araştıran, ileten ve sergileyen, kâr amacı gütmeyen, kalıcı bir kurumdur” (ICOM, 2007) şeklinde tanımlanmaktadır.

ICOM ilk kurulduğunda müze tanımı yaparken daha çok müzelerin temel işlevleri olan koruma ve belgeleme etkinliklerine vurgu yapmıştır. Ancak zamanla kültürün tanımı ve nesnesi değişmiş, giderek genişlemiştir. Bunun sonucunda ICOM da müze tanımını genişletmiştir ve ICOM’un yaptığı müze tanımı yukarıdaki son haline almıştır. Genişletilmiş olan müze tanımında artık kültürün ve kültürün meydana gelmesini sağlayan unsurların bir bütün olarak değerlendirildiği ve müzenin işlevlerini de ona göre çeşitlendiği görülmektedir. Yine bir başka tanıma baktığımızda müzelerin:

Toplumların bazı etkinlikler sonucu ürettikleri eserleri biriktirmek, korumak, sergilemek ve toplumların geçmiş yaşantılarının ne olduğunun, neler ortaya koyduklarının, nasıl hissettiklerinin günümüz insanlarına aktarılması sonucunda insanların bugünlerini şekillendirmesi amacıyla meydana getirilmiş kurumlardır (Maktal Canto, 2014) şeklinde tanımlandığını görmekteyiz.

Farklı müze tanımlarında da görülebileceği gibi geçmişten günümüze müzelerin işlevine baktığımızda en birincil işlevinin koruma olduğu anlaşılmaktadır. Koruma işlevi müzede sergilenen kültürel miras öğelerinin nesiller boyu herhangi bir değişime uğramadan aktarılmasını sağlamaktadır. Ancak değişen yaklaşımlar ve değişen kültürel miras tanımlamaları sonucunda müzelerin işlevleri de çeşitlenip genişletilmiştir. Müzelerin koruma işlevine; araştırma, eğitime ve iletişim kurma işlevi de eklenmiştir. Böylece müzeler çok boyutlu bir hâle gelmiştir. Tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere müzeler artık nesne odaklı bir halden çıkmış ve nesne-birey ilişkisi odaklı bir hale gelmiştir. Müzelerde artık yalnızca

bir ürünün sergilenip aktarılmak için korunması değil, birey ile içerisinde bulunduğu ilişki şekli önem kazanmıştır.

ICOM 2019 yılı içerisinde hâlihazırdaki müze tanımına alternatif olacak çağdaş bir müze tanımı oluşturmak için çeşitli adımlar atmıştır. Resmi internet sitesi üzerinde bir forum oluşturmuş ve bu forum aracılığıyla insanlardan; müze hakkındaki beklentilerini, müze tanımında olmasını istediklerini ve öngörülerini paylaşımlarını istemiştir. Ondan yararlanan insanlar için müzenin ne anlama geldiğini görmek amacıyla açılan bu forum, dünyada yaşayan tüm insanların katılımına açık olacak şekilde tasarlanmıştır. Foruma 250’den fazla tanım önerisi gelmiştir.³ ICOM’un 21-22 Temmuz 2019 yılındaki 139. oturumunda bu foruma gelen öneriler doğrultusunda yeni bir müzecilik tanımı yapılmıştır ve bu tanım 7 Eylül 2019 yılında “Kyoto Uluslararası Konferans Merkezi”nde yapılan “ICOM Olağanüstü Genel Kurulu”nda oylamak üzere sunulmuştur:

“Müzeler, geçmiş ve gelecek hakkındaki eleştirici diyaloglar için demokratikleştirici, kapsayıcı ve çok sesli (polifonik) alanlardır. Bugünün çatışmalarını ve zorluklarını kabul edip ele alarak, toplum adına korumakla yükümlü oldukları eserleri ve örnekleri gelecek nesiller için güvence altına alır, her kesimden insanın bu kültürel mirasa erişimi için eşit haklar sağlar.

Müzeler kâr amaçlı değildir. Katılımcı ve şeffaftırlar ve insan onuruna ve sosyal adalete küresel eşitlik ve küresel refaha katkıda bulunmayı amaçlayan dünya anlayışlarını toplamak, korumak, araştırmak, yorumlamak, sergilemek ve geliştirmek için çeşitli topluluklarla aktif ortaklıklar içerisinde çalışırlar” (ICOM, 2019).

Ancak bu tanım anlaşılmaktan uzak, çok uzun, çeşitli politik söylemlere yer verdiği, müzeciliğin olmazsa olmalarına değinmediği ve daha önceki tanımında yer verdiği somut olmayan kültürel miras vurgusunu yapmadığı için Türkiye’nin de içinde bulunduğu çeşitli ülkeler tarafından reddedilmiştir (Kasapoğlu Akyol, 2020:76).

³ Foruma gelen tanım önerileri için bkz.: <https://icom.museum/en/news/the-museum-definition-the-backbone-of-icom> Erişim Tarihi:19.03.2021

Günümüzde ICOM müzecilik tanımını güncelleme çalışmalarına devam etmektedir. Bu doğrultuda “ICOM Define” isimli bir komite kurulmuştur. Komite 10 Aralık 2020 yılında başlayan ve 2022 yılının Mayıs ayında sonlandırılacak 11 adımlık bir süreç belirlemiştir. 28 Şubat 2021 tarihi itibarı ile sürecin 3. aşamasına gelinmiştir. ICOM her aşamada üyelerine çeşitli anketler göndermekte ve üyelerinden çeşitli listeler istemektedir. 3. aşamada ulusal ve uluslararası komiteler tarafından üyelerinin görüş ve önerileri doğrultusunda müze tanımı oluşturulurken tanımda yer alması gereken 20 anahtar kavramın bulunduğu listeler oluşturmasını istemiştir.⁴ ICOM bu çalışmalar sonucunda üye ülkelerinin de oy birliğine varacağı ortak bir müze tanımı oluşturmayı hedeflemektedir.

1.2. Dünya’da Müzecilik Tarihi ve Yaklaşımları

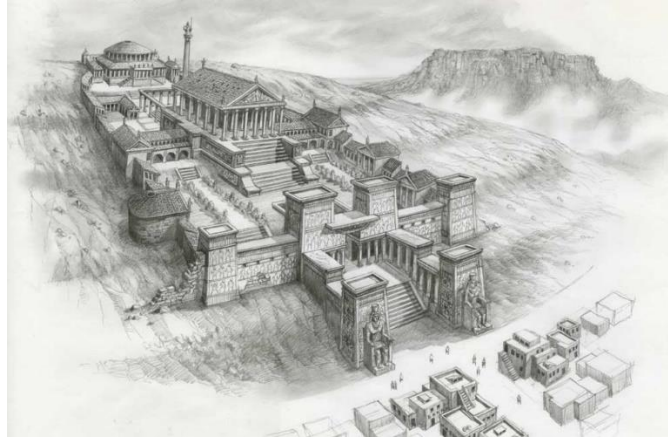
Müzelerin temel işlevi olan toplama, biriktirme ve sergileme etkinlikleri geçmişten günümüze çok farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Toplama ve biriktirme sonucunda ortaya koleksiyon kavramı çıkmaktadır. Koleksiyon oluşturma etkinliği ise insanların tarih sahnesine ayak basmasından itibaren süregelen bir olgudur. İlk Çağlarda çeşitli taş vb. basit obje ve nesnelerin toplanması, biriktirilmesi ve saklanması ile kendini gösteren koleksiyonculuk olgusu müze kurumunun da temeli sayılmaktadır.

Basit objelerin toplanması ve biriktirilmesi şeklinde yapılan koleksiyonculuk zamanla savaş ganimetlerinin toplanıp saklanmasına dönüşmüş hatta insanların bu nesneler için anıt mezarlarda bölümler yaptırmasına kadar ulaşmıştır. Ancak sanat değeri taşıyan eserlerin toplanması ve koleksiyonların oluşturulması kralların Yunan tanrı heykellerini toplaması ve biriktirmesi ile Helenistik dönemde görülmektedir (Çakır 2010: 21). Buna göre sanat değeri

⁴ Yeni müze tanımıyla ilgili süreçler için bkznz.: <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> Erişim Tarihi:19.03.2021

olan nesne ve eserlerin toplanması karşımıza ilk olarak Antik Yunan’da çıkmaktadır. Antik Yunan’da sanatsal anlamda değeri olan eserleri toplayıp biriktirmek sınıfsal olarak bir güç göstergesi, bir üstünlük olarak algılanmaktadır (Kervankıran, 2014: 350).

Günümüz müze anlayışına ve 2.1 Müze Tanımları isimli bölümde yapılan müze tanımlarına göre; günümüz müzelerinin atası “İskenderiye Kütüphanesi (Moussion Tapınağı)” olarak kabul edilmektedir. Anlayış olarak günümüz müzelerine yakın olsa da normalde burası çeşitli bilimsel araştırmaların yapıldığı bir okuldur (Onur, 2012:21). Yani günümüz müzelerinden çok farklıdır. İskenderiye Kütüphanesi için; yapılan araştırmalar sonucu oluşturulan bilgilerin toplanıp, gelecek nesillere aktarımının sağlanması için kayıt alındığı yerdir diyebiliriz. Yani bu merkezde nesne veya obje yerine bilginin toplanıp, biriktirilip, aktarıldığını görmekteyiz.

Resim 1. İskenderiye Kütüphanesi (Mouseion Tapınağı)

Orta Çağ’a gelindiğinde ise daha çok burjuvalar ve din adamları tarafından dinsel nitelikli eser ve objelerin koleksiyonlarının yapıldığı görülmektedir. Orta Çağ’da önemli katedraller ve kiliseler zengin içerikli koleksiyonlara sahipti ancak bu koleksiyonlar dışarıya

kapalı bir şekilde uzun süre keşfedilmeyi beklemişlerdir. Halk, sanat eserlerini yalnızca bu kilise ve katedrallere gittiğinde görebilmekteydi. Bu yüzden Orta Çağ'da -özellikle batıda- günümüz müze algısına göre gerçek anlamda bir müzeden bahsetmek mümkün gözükmemektedir. Batı uygarlıklarında Rönesans dönemine kadar koleksiyonculuk etkinlikleri halka kapalı bir şekilde yürütülmüştür (Karabıyık, 2007: 4). Özetle erken dönem Avrupa müzeciliği için şunlar söylenebilir:

Önceleri eserler mabetlerde toplanmış, daha sonra devlet eliyle, tiyatro ve saraylarda sergilenmiştir. Orta Çağ'da ise her ne kadar kilise ve manastırlarda toplanan ve genellikle kutsal eserlerden oluşan koleksiyonlar yer alsada gerçek bir müzecilik etkinliğinden söz etmek mümkün değildir (Şahin, 2017:102).

Çünkü Orta Çağ'da yapılan bu toplama etkinlikleri dışarıya kapalıdır. Yalnızca kilise otoriteleri ve kiliseyi ziyarete gelen belirli kişiler bu koleksiyonları görebilmektedir.

Rönesans Dönemi'nde yaşanan gelişmeler ve artan bilimsel faaliyetlerin ortaya çıkardığı sonuçlar doğrultusunda koleksiyonculuk ve müzecilik alanında da gelişmeler yaşanmıştır. Koleksiyonculuk daha ilgi çekici bir alan haline gelmiştir.

16. yüzyıla gelindiğinde ise mevcut koleksiyonların bilinçli bir şekilde halkın ziyaretine açıldığı görülmektedir. Böylece günümüz müze algısına göre müzeciliğin başladığı söylenebilir. Bu bağlamda ilk halk müzesi; Oxford Üniversitesi'nin içerisinde yer alan "Ashmoelan Müzesi" olarak değerlendirilebilir. 18. yüzyılda ise Fransız Devrimi sonucunda ortaya çıkan millîyetçilik düşüncesinin etkisiyle müzelerin işlevi ve müzeciliğe dair algı da değişmiştir. Bu dönemde "ulusal müze" terimi ortaya çıkmıştır. Louvre Müzesi, Avrupa'da açılan ilk ulusal müze olarak değerlendirilmektedir. Millîyetçilik düşüncesinin de bir sonucu olarak ortaya çıkan sömürgecilik olgusu ve çeşitli bölgelere yapılan coğrafi keşifler farklı

toplumların kültürlerinin koleksiyonlarının toplanmasına olanak sağlamıştır. Böylece koleksiyonlar içerik olarak zenginleşmiş ve çeşitlenmiştir.

19. yüzyılda ise Avrupa'nın tüm imparatorluklarında müzeler oluşturulmuştur (Artun, 2017: 163). Bu dönemde yavaş yavaş günümüzdeki müze algısı şekillenmeye başlamıştır. Bu yıllarda hem artık müzelerin eğitim işlevi öne çıkmaya başlamıştır hem de yaşanan bilimsel ve toplumsal gelişmeler ve değişimler sonucunda müze türleri çeşitlenmiş ve müze sayıları artmıştır.

Sanayi Devrimi sonucu mevcut olan gelenek ve zanaatların yok olma tehlikesi ile karşı karşıya gelinmiştir. Bu durumun ortaya çıkardığı sonuçlar müzelere de yansımıştır. 19. yüzyılın sonlarında öncelikli olarak koleksiyonların içeriğini artık halkın yaşamındaki ve zanaatlarla ilgili ürünler oluşturmaya başlamıştır. Böylece ilk etnografya müzeleri oluşturulmaya başlanmıştır. Etnografya müzeleri sadece kaybolan gelenekleri, halkın yaşamındaki nesne ve objelerin sergilendiği yerler olarak kalmamıştır aynı zamanda kültürel kimliğin inşa edildiği yerler haline de gelmişlerdir. Müzeler 20. yüzyılda Avrupa'daki ulusların modernliklerini sergilediği ve ulusal kimliklerini oluşturup yeniden ürettikleri mekanlar haline gelmiştir (Shaw, 2004:15).

Müzelerin işlevlerinin çeşitlenmesi ve sayılarının çoğalması toplumların diğer toplumlarla olan ilişkilerinin boyutlarını da değiştirmiş ve artık uluslararası ilişkilerde müzecilik alanı da önemli hâle gelmiştir. Böylece müzelerde bir standartlaşmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucunda 1926 yılında Uluslararası Müzeler Dairesi ve 1946 yılında da ICOM açılmıştır.

Günümüzde müzeler artık ziyaretçilerini bekleyen, soğuk, cansız mekânlar olmaktan çıkmış koruma ve sergileme işlevinin yanına çeşitli uygulamaları da ekleyerek ziyaretçi

eken bir kurum hâline gelmiştir. Müzelerin ziyaretçilerini çekmek için yaptıkları uygulamalara; çeşitli atölyeler, günlük ya da dönemlik etkinlikler, uzun dönemli ya da kısa dönemli sergiler, söyleşiler, yapılandırılmış ya da yapılandırılmamış canlandırmalar gibi etkinlikler örnek verilebilir.

Müzecilik yakın tarihte yaşanan çeşitli olaylar, paradigma değişimleri sonucu ortaya çıkan yeni bakış açıları ve UNESCO’nun somut olmayan kültürel miras alanına da önem vermeye başlaması sonucunda başka bir boyut daha kazanmıştır:

Uzun süreler yalnızca nesneye odaklanan ve onun üzerinde araştırmalar yürüten müzeler için; bugün ziyaretçinin psikolojisi, fizyolojisi ve dünyaya bakış açısı da önemli hale gelmiştir. Müzeler artık eğitim ve iletişim alanlarında yapılan çalışmaların da etkisiyle birlikte birey ve nesnenin içinde bulunduğu ilişki biçimini yeniden yorumlamaktadır (Atagök, 2014:29).

Kısaca müzeler artık sadece sahip oldukları nesneleri nasıl sergileyeceklerini dert etmemekte bunun yanında artık müzeye gelen ziyaretçilerin nesneyi yorumlama ve anlamlandırmasını da önemsemektedirler. Bunun içinde çeşitli uygulamalar ve farklı yaklaşımlar sergilemektedirler. Günümüzdeki müzeler yeni anlayışlara göre müzede deneyimler aracılığı ile öğrenmeye odaklıdır çünkü öğrenmenin sadece bilgiye değil aynı zamanda duygu ve deneyimlere de dayandığı düşünölmektedir (Dyrelund, 2015:30).

Müzecilik; sanat tarihi, tarih, jeoloji, doğa tarihi ve antropoloji gibi çeşitli disiplinlere dair çalışmaların yapıldığı disiplinler arası bir alandır (Latham ve Simmons,2019:108), günümüzde müze ve müzecilik bir bilim programı haline gelmiştir ve üniversitelerde bu programlar için kürsüler kurulmuştur. Bu programlar müze bilimi hakkında kuramlar geliştirmekte, disiplinler arası araştırmalar yapılmasını sağlamaktadır. Böylece alan kurumsal bir kimliği olan bir bilim dalı haline gelmiştir. Yeni tartışmalar ve yaklaşımlar ışığında daha da gelişmektedir.

1.3. Türkiye’de Müzecilik Tarihi ve Yaklaşımları

Türkiye’deki müzecilik tarihi Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi olmak üzere ikiye ayrı dönemde incelenecektir.

1.3.1. Osmanlı Dönemi’nde Müzecilik Tarihi ve Yaklaşımları

Batı’da yaşanan gelişmeler sonucunda ve imparatorlukta düzeni ancak bu şekilde koruyabileceğini düşünen Osmanlı Devleti, çeşitli ıslahat hareketlerinde bulunarak yüzünü Batı’ya çevirmiş, Batı’daki bazı uygulamaları kendi topraklarında da uygulamıştır. Buna göre Osmanlı Devleti, müzeciliğin yaygınlaştığını ve gelişmişliğin bir göstergesi olduğunu görmüştür. Ayrıca elde bulunan zengin koleksiyonların tarihsel olarak bir güç unsuru olduğunun farkına varmış ve tarihsel değeri olan bu nesnelerin aynı zamanda o tarihe, geçmişe de sahip olunduğu algısı sonucunda Osmanlı Devleti’nde müzecilik çalışmaları başlatılmıştır. Örneğin; Müze-i Hümayun, Osmanlı topraklarından çıkan nesneler aracılığıyla imparatorluğun egemenlik hakkını güçlendirmek ve pekiştirmek için oluşturulmuştur (Shaw 2004, 106). Bu durum tarihsel materyalizm olarak adlandırılmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde müzecilik çalışmaları yönetimde yer alan kişiler tarafından başlatılmıştır:

“Sultan Abdülmecid 1845 yılında Yalova çevresinde yaptığı gezide bazı eski eserler görmüş ve bu eserlerden Bizans dönemine ait olan ve üzerlerinde imparator Konstantin’in adının bulunduğu yazıtların İstanbul’a gönderilmesini istemiştir. Bunun sonucunda İstanbul’a eski eserler gönderilmeye başlanmıştır” (Şahin, 2007:110).

Bu girişimi Osmanlı Devleti’ndeki modern müzecilik etkinliklerin başlangıcı olarak kabul edebiliriz. Artık özellikle İstanbul’da tarihsel değeri olan eserler toplanıp, biriktirilmeye başlanmıştır. Biriktirilen bu eserler o zamanlarda Harbiye Nezareti’nin deposu olarak kullanılan Aya İrini’de korunmuştur. Burada “Mecma-i Asar-ı Anka (Eski Eserler

Koleksiyonu)” ve “Mecma-i Esliha-ı Atik (Eski Silahlar Koleksiyonu)” isimli iki koleksiyon bulunmaktadır. Bu koleksiyonlar ile 1846 yılında Müze-i Hümayun açılmıştır (Altınbaş ve Özdemir, 2012:11). Zamanla koleksiyon genişlemiştir ve eserler artık Aya İrini Kilisesi’nde bulunan Müze-i Hümayun’a sığamaz hale gelmiştir. Bunun sonucunda da mevcut koleksiyon Çinili Köşk’e taşınmıştır.

Osmanlı Devleti’nde müzecilik henüz çok yeni bir alan olduğu için ve bu alanda imparatorlukta eğitim almış kişiler olmadığı için Müze-i Hümayun’un müdürlüğüne öncelikle yabancılar getirilmiştir. Öncelikle müze müdürü olarak Edward Gold görevi gelmiş ancak kısa süre sonra Fransız Albert Dumont müzenin başına geçirilmiştir. Ardından müze müdürlüğüne Osman Hamdi Bey getirilmiştir.

Osman Hamdi Bey’in yaptığı çalışmalar ve katkıları Osmanlı müzeciliği açısından oldukça önemlidir. Hatta öyle ki günümüz Türk müzeciliğinin Osman Hamdi Bey ile başladığı söylenebilir. Osman Hamdi Bey Avrupa’da sanat eğitimi almıştır ve bunun sayesinde modern müzeciliğin ne olduğu konusunda, modern müzeciliğin nasıl yapılacağı konusunda belli bir birikime sahiptir. Osman Hamdi Bey yalnızca müzecilik alanı için değil, arkeoloji alanı içinde önemli bir isimdir. Osman Hamdi Bey’in arkeoloji alanında da öneme sahip olduğunu özellikle 1880’li yılların son dönemlerinde Sayda Kral mezarlarını keşfeden isim olmasından da anlamak mümkündür (Şahin,2007:116).

Osman Hamdi Bey Müze-i Hümayun’un müdürlüğüne getirildikten sonra ilk olarak Çinili Köşk’ün restore edilmesini sağlamıştır, ardından o zaman adı Sanayi Nefise Mektebi olan Güzel Sanatlar Okulunu açmıştır. Osman Hamdi Bey’in Türk müzeciliğine olan katkılarını şu şekilde özetleyebiliriz:

“İlk müze binasının yapılması, 1884 yılında kabul edilen ve 1973 yılına kadar yürürlükte kalan ikinci Eski Eserler Tüzüğü’nün hazırlanması, Anadolu’daki arkeolojik kazıların Türkler tarafından yapılması, müzecilikle ilgili bilimsel yayınların başlaması ve İstanbul dışında 1902’de Konya’da 1904’te Bursa’da müzeler kurulması hep Osman Hamdi Bey’in gayretiyle gerçekleştirilmiştir. Osman Hamdi Bey’in ölümünden sonra yerine kardeşi Halil Edhem Bey geçmiş, daha önce başlayan bilimsel yayınlara ağırlık verilmiş ve müze katalogları hazırlanmıştır. İstanbul Arkeoloji Müzesini, Evkaf-ı İslamiye ve Eski Şark Eserleri Müzeleri izlemiştir. Bu arada eski eserleri koruma altına almak düşüncesi ile Muhafaza-i Asar-ı Atika Ercümeni kurulmuştur” (akt. Çakır, 2010:29).

Yapılan tüm bu çalışmalar Cumhuriyet Dönemi müzecilik çalışmaları için birer alt yapı oluşturmuştur.

1.3.2. Cumhuriyet Dönemi’nde Müzecilik Tarihi ve Yaklaşımları

Cumhuriyet Dönemi’ne gelindiğinde yeni bir millet kurmanın heyecanı ve telaşı içerisinde olduğu görülmektedir. Müzecilik ile ilgili olarak Osmanlı Devleti’nden Cumhuriyet’e miras olarak bırakılan en önemli kurum ‘Müze-i Hümayun’dur (Madran, 1996:6). Millî birlik ve benliğin oluşturulup korunmasında müzenin ve Osmanlı Devleti’nden kalan Müze-i Hümayun’nun öneminin farkında olan Mustafa Kemal Atatürk bu dönemde bu doğrultuda politikalar uygulamıştır. Atatürk’ün isteği doğrultusunda ülkede yeni müzeler kurulmuş, arkeolojik kazılara da devam edilmiştir. Bu dönemde müzecilik çalışmaları kişi bazında özel girişimlerle değil, Atatürk öncülüğünde devlet eliyle olmuştur.

“Cumhuriyetin müzeler örgütü, Osmanlı Devleti’nin ‘Müze-i Hümayun’ örgütünün bir devamıdır. 1923’te ‘Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürlüğü’ adını alan bu kurum, 11933 yılında çıkarılan ‘Maarif Vekaleti’nin Merkez Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun’da ‘Müzeler Müdürlüğü’ olarak anılmış ve kanunun 16. maddesinde bu birimin görevi ‘tarihi ve bedii kıymetli haiz eserlere mahsus müzelerin, idare, tesis ve idameleri, tarih abidelerin muhafaza ve tamir işleriyle iştigal, arkeolojik hafriyat için vaki müracaatların tetkik ve hafriyata nezaret etmek’ olarak tanımlanmıştır. (...) Bu birim 1935 yılında, 2773 sayılı yasa ile kurulan Kültür Bakanlığı örgütü içerisinde ‘Öntükler ve Müzeler Direktörlüğü’ adıyla yer almış, (...) çok kısa bir süre sonra adı ‘Antikiteler ve Müzeler Müdürlüğü’ olarak değişmiş ve tekrar Milli Eğitim Kurumuna bağlanmıştır” (Madran, 1996:81).

Bu kurum günümüzde Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü adı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde yer almaktadır.

Cumhuriyet Dönemi'ndeki koleksiyonlara baktığımızda bazı koleksiyonları kapatılan tekke ve zaviyelerin sahip olduğu ürünlerin oluşturduğu görülmektedir. Hatta  yle ki bazı tekke ve zaviyelerin binası ile birlikte, herhangi bir değişime uğratılmadan korunup sergilenmesine karar verilmiştir. Yine koleksiyonların büyük bir bölümünü Osmanlı Devleti'nden kalan ürünler oluşturmaktadır. Bu dönemde:

“Topkapı Sarayı'nın mevcut eşyası ile birlikte 1 Nisan 1924'te müze binası olarak hizmete açılması kararlaştırılmış, Ayasofya Camii müzeye dönüştürülmüş, Atatürk'ün emriyle Cumhuriyet Dönemi'nin ilk müze binası olan Ankara Etnografya Müzesi halka açılmış ve 1950 yılında temel amacı müzeler ve m zeciler arasındaki iş birliğini g clendirmek, müzecilik konusundaki standartları oluşturmak, uluslararası kuruluşlarla işbirliği yaparak bilgi alışverişini sağlamak ve halk eğitimini geliştirmek şeklinde özetlenebilecek olan, Uluslararası Müzeler Konseyi'nin (ICOM) Türkiye Millî Komitesi oluşturulmuştur” (akt. Keleş, 2003:5).

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde mevcut koleksiyonlar arkeolojik, tarihi, etnografik ürünlerden oluşmuştur ve 1980'li yıllara kadar aynı alanlarda koleksiyonlar biriktirilmeye devam etmiş, gelişim görülmemiştir. Bu koleksiyonlar ancak özel müzelerinde kurulmasına olanak sağlayan 1983 tarihli 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun yürürlüğe girmesinin ardından  eşitlenebilmiştir. Ancak bu çeşitlilikte yeterli olmamıştır çünkü o dönemde henüz kültürel miras kavramının önemi kavranmamış ve bu doğrultuda çalışmalara başlanmamıştır. Bu kanun ile müzecilik alanı ilk kez devlet idaresi ile birlikte ele alınmıştır. Böylece müzeler Türkiye'de tam anlamıyla kurumsallaşmıştır. Bu kanun ile müzecilik çalışmaları 1983 yılından itibaren merkezi otoriteye bağlı olarak s rd r lm ştir (Kervankıran, 2014:357). Günümüzde Türkiye'de bulunan müzelerin koleksiyonlarını

genelde bu topraklarda yaşamış olan uygarlıkların arkeolojik ve etnografik olarak bıraktıkları kalıntılar oluşturmaktadır.

Günümüzde Türkiye’de müzecilik alanına baktığımızda artık özel girişimlerin devlet girişimlerinden daha fazla olduğu görülmektedir. Bugün Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı 338 tane müze bulunmaktadır.⁵ Özel müzelere baktığımızda ise çoğunluğu İstanbul ve Ankara’da olmak üzere 289 tane özel müze olduğu görülmektedir.⁶

1.4. Türkiye’deki Müze Türleri

ICOM’un 1995 yılında yaptığı ve günümüzde yaygın olarak kabul edilen sınıflandırmaya göre müzeler; koleksiyonlarına göre, yönetimlerine göre, hizmet ettikleri bölgelere göre, işlevlerine göre ve bilginin kullanıma göre olmak üzere sınıflandırılmaktadır. Müzelerin genel olarak sınıflandırılmasında yukarıdaki altı başlık kullanılmaktadır ancak bu maddelerinde kendi alt başlıkları mevcuttur. Müze türlerinin sınıflandırılmasındaki en etkili ayırım koleksiyonlarına göre müzeleri sınıflandırmaktır. Tarihsel bütünlüğüne, yapı malzemesine, niteliğine veya niceliğine, işlevine göre ve ilişkili olduğu diğer nesnelerle, objelerle beraber gruplandırılan malzemeler bir tutarlılık sağlamaktadır (Atagök, 1999:10). Böylece müzeye gelen ziyaretçilerin dağılmasının önüne geçilmekte, ziyaretçi sergilenen malzemeyi kendi tarihsel, dönemsel ve amaçsal bağlamında değerlendirebilmektedir. Günümüzde Türkiye’deki müzeler ise; koleksiyonlarına göre, bağlı olduğu idari birime göre, koleksiyonların yer aldığı ve sergilendiği mekâna göre ve hizmet ettiği bölgeye göre

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://muze.gov.tr/muzeler> Erişim Tarihi: 24.01.2021

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-135633/ozel-muzeler.html> Erişim Tarihi: 24.1.2021

sınıflandırılmaktadır (Atagök,1999). Tabii bu sınıflandırmanın dışında kalan müzelerde bulunmaktadır. Atagök (1999)'e göre müze sınıflandırmaları şu şekildedir;

1.4.1. Koleksiyonlarına Göre Müzeler

a) Genel Müzeler

Genel müzeler 18., 19. ve 20. yüzyılda kurulmuştur. Bu tür müzeler çok çeşitli koleksiyonlara sahiptirler, belirli bir temanın etrafında şekillenen bir koleksiyon bu müzelerde pek rastlanmaz.

b) Arkeoloji Müzeleri

Arkeoloji müzeleri arkeolojik kazılar sonucu bulunan malzemelerin sergilendiği yerlerdir. Türkiye’de neredeyse her şehirde bulun bir müze türüdür. Bu durumda hem arkeoloji alanının diğer alanlara göre erken bir tarihte gelişmesi, hem de Anadolu topraklarının zengin bir uygarlık geçmişinin olması etkili olmuştur.

c) Sanat Müzeleri

Sanat değeri taşıyan tablo, heykel, çizimler gibi eserlerin, bu eserler üzerinden sanat tarihinin, sanatın geçirdiği değişimin sergilendiği müzelerdir. Sanat müzeleri heykel ve tablo dışında çok farklı koleksiyonlara sahip olabilir ancak Türkiye’de sanat müzelerinin koleksiyonlarını genelde tablolar ve heykeller oluşturmaktadır.

d) Etnografya Müzeleri

Etnografya insan toplulukları ile ilgili yapılan alan çalışmalarının sonucunda ortaya çıkan ürünler için kullanılan bir kavramdır. Giyim, tarım aletleri, el sanatlarına ait malzemeler, süs eşyaları gibi malzemeler bu kapsamda yer alır. Etnografya müzeleri de işte

bu kapsamdaki malzemelerin sergilendiği mekanlardır. Ankara Etnografya Müzesi Türkiye’de bulunan en büyük etnografya müzesidir.

e) Tarih Müzeleri

Tarih müzeleri genelde, bir şehrin, bir bölgenin, bir ülkenin ya da toplumun tarihini, o ülkenin ya da toplumun bugünü ve yarını ile ilişkili olarak ele alır ve sergiler.

1.4.2. Bağlı Olduğu İdari Birime Göre Müzeler

Bu sınıflandırmada yönetim otoritesi unsuru ön plana çıkmaktadır. Yönetim biçimlerine göre müzeler; bakanlıklara ya da devlet kurumlarına, yerel yönetim kurumlarına, şirketlere, vakıflara, derneklere ve üniversitelere bağlı olabilirler. Türkiye’deki müzeler ise bağlı oldukları idari birimlere göre; “Kültür Bakanlığı’na bağlı müzeler”, “Millî Parklara bağlı müzeler”, “Millî Saraylar İdaresi’ne bağlı müzeler”, eğitim ve araştırma yapma amacı ile kurulmuş üniversitelere bağlı müzeler, “Savunma Bakanlığı’na bağlı”, “Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı”, “Yerel Yönetimlere bağlı”, çeşitli devlet kurumlarına bağlı müzeler, vakıf müzeleri ve hiçbir kuruma bağlı olamayan bağımsız kişiler tarafından oluşturulan koleksiyonların kurumsallaştırılıp sergilendiği özel müzeler olarak sınıflandırılmaktadır. Belediye müzeleri kent müzeleri olarak da adlandırılabilir.

a) Kent Müzeleri

Kent müzeleri kentte yaşayan insanların yaşadıkları kente aidiyet hissetmeleri ya da hissettikleri aidiyet bağının güçlü tutulması için oluşturulmuş müzelerdir. Kent müzeleri; kentin tarihçesini anlatmak, kentte yaşayan insanlarda ortak bir geçmiş hissi yaratma ve böylece kente olan aidiyetlerini güçlendirmek ve toplumdaki insanların kentte birlikte

yaşayabilmesini sağlamak amacıyla 19. yüzyılın sonlarına doğru kurulmuş müzelerdir (Baki Nalcıoğlu, 2020).

Kent müzeleri farklı insanları ortak bir kimlikte buluşturmaya, bu insanların bir araya gelerek kaynaşmasına ve yaşadıkları kenti daha iyi tanımalarına katkı sağlar. Kent müzeleri geçmişte daha çok arkeolojik ve etnografik içerikli koleksiyonlara sahipken günümüzde yaşanan kenti, kentlilere ve turistlere anlatmak, tanıtmak görevini üstlenmektedir (Keskin, 2014:33). Türkiye’deki ilk kent müzesi, İzmir İtfaiye Merkez Binasının restore edilerek 2004 yılında “İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent arşivi ve Müzesi” adıyla hizmete girmesiyle açılmıştır.

b) Özel Müzeler

Özel müzeler; devletten bağımsız kuruluşlar, vakıflar, çeşitli araştırmalar yapan kişi ve kuruluşlar ve bağımsız kişiler tarafından, kendi koleksiyonlarını kurumsallaştırmaları sonucu oluşturdukları müzelerdir. Özel müzelerin koleksiyonların bir sınırı yoktur. Koleksiyonlar müzeyi kuracak olan kişi veya kuruluşa göre; resim, heykel, seramik, el sanatları, giyim, bilimsel eşya, ev eşyası gibi farklı kategorilerde oluşturulmuş olabilir.

Türkiye’de özel müzeler Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan alınacak izinle kurulmaktadır. “2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu”nun 26. maddesinde müze kurma izin hususu şu şekilde yer almaktadır:

“Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzel kişilerle vakıflar, Kültür ve Turizm Bakanlığı’ndan izin almak şartıyla, kendi hizmet konularının veya amaçlarının gerçekleştirilmesi için her çeşit kültür varlığından oluşan koleksiyonlar meydana getirebilir ve müzeler kurabilirler. Ancak, gerçek ve tüzel kişilerle vakıflar tarafından kurulacak müzelerin faaliyet konuları ve alanları, yapılacak başvuruda beyan olunan istekleri değerlendirilerek, Kültür ve Turizm Bakanlığınca verilecek izin belgesinde belirlenir. Gerçek ve tüzel kişilerce kurulacak müzeler, Kültür ve Turizm Bakanlığının izin belgesinde belirlenen konu alanlarına inhisar etmek şartı ile, taşınır kültür varlığı bulundurabilir ve teşhir edebilirler. Bu müzelerde, taşınır kültür varlıklarının korunması hususunda Devlet

müzeleri statüsündedirler. Anılan müzelerin kuruluş amacı, görevi ve yönetim şekil ve şartları ile, gözetim ve denetimi yönetmelik ile belirlenir” (1983: 26. madde).

Türkiye’de müzeye dönüştürülen ilk kişi koleksiyonu 1980 yılında İstanbul’da açılan Sadberk Hanım Müzesidir. Sadberk Hanım Müzesi Türkiye’deki ilk özel müze olarak anılır. Sadberk Hanım Müzesinin koleksiyonunun içeriği oldukça çeşitlidir:

Vehbi Koç’un eşi Sadberk Hanım’ın hatırasını yaşatmak için eski Azaryan yalısında oluşturulan müzede; Sadberk Hanım’ın günlük olarak kullandığı eşyaların sergilendiği bir bölüm, Anadolu’daki arkeolojik kazılar sonucu ortaya çıkan ürünler ile Helenistik, Roma, Bizans dönemlerine ait nesnelerin bulunduğu bir bölüm ve Osmanlı ve İslam eserleri ile Türk geleneksel el sanatları ile Türk kültürüne ait geleneksel giyim eşyaların yer aldığı başka bir bölüm daha bulunmaktadır (Karabıyık, 2007:22).

Hem bu çeşitlilik açısından hem de Türkiye’de oluşturulan ilk özel müze olması açısından Sadberk Hanım Müzesi Türk müzeciliği açısından oldukça öneme sahiptir.

Özel ve resmi müzeler arasındaki farklara baktığımızda her ne kadar Sadberk Hanım Müzesinin koleksiyonu çok çeşitli de olsa genel de özel müzelerin koleksiyonlarının daha tematik olduğu görülmektedir. Yani özel müzelerde daha çok tek bir konu ve içerik etrafında şekillenen bir koleksiyon söz konusudur. Ancak resmi müzeler devlet destekli oldukları için koleksiyonları hem içerik anlamında hem de tarihsel anlamda daha geniş bir yelpazede bulunmaktadır. Yine resmi müzeler devlet destekli olduğu için genelde ekonomik anlamda özel müzelere oranla daha güçlü bir konumdadır. Son olarak özel müzeler kişi ya da devletten bağımsız bir kuruluş olduğu için kâr amacı gütmektedir. Ancak resmi müzelerin temel amacı kâr sağlamak değil, kârın yanında ulusal tarih bilincini oluşturmak, ülkenin sahip olduğu kültürel zenginliği sergilemek, korumak ve aktarmaktır.

1.4.3 Hizmet Ettikleri Bölgelere Göre Müzeler

Hizmet ettikleri bölgelere göre müzeler; bölge müzeleri, halk müzeleri ve ekomüze şeklinde sınıflandırılmaktadır (Karadeniz, 2009). Bölge müzeleri; şehirden uzakta

oluşturulan müzelerdir. Halk müzeleri; koleksiyonunda ağırlıklı olarak etnografik eserlerin yer aldığı, bir ev, bir kasaba hatta bir çiftlik dahi olabilen müzelerdir. Ekomüzeler ise; doğal, toplumsal ve kültürel çevrenin bir arada bulunduğu, yalnızca belirli bir alana ya da olguya değil belirli bir topluluğun birbiri ile ilişkisine, o toplumun tarihsel gelişimine, bugününe ve yarınına odaklanır. Böylece yerel olarak bir bölgenin kalkınmasını sağlar. Ekomüze klasik müzenin aksine, coğrafi bir alan, orada yaşamını sürdüren halk ve bu halkın kültürel mirasından oluşan bir bütündür.

1.4.4 Koleksiyonların Sergileme Yöntemlerine Göre Müzeler

Koleksiyonların sergileme yöntemlerine göre müzeler; açık hava müzeleri, anıt müzeler, müze evler ve arkeoparklar olarak sınıflandırılmaktadır (Atagök, 1999). Türkiye’de açık hava müzelerinin oluşturulmasına son yıllarda önem verilmiştir. Avrupa’da ise bu tür müzelerin kurulması 1890-1920 yılları ile 1960-1970 yılları arasında yoğun olarak görülür (Demir, 2013:152). Dr. Sema Demir’in Beypazarı’nda kurduğu “Yaşayan Köy” isimli müzeyi bir açık hava folklor müzesi olarak değerlendirebiliriz. Müze evler; tarihi değeri olan ve olduğu gibi korunan evler için kullanılan bir kavramdır. Anıt müzeler ise; insan eliyle yapılan ve bir şehrin, olayın ya da ülkenin sembolü haline gelmiş yapılardır.

1.4.5 Diğer Müze Türleri

Diğer müze türleri içerisinde uzmanlık müzeleri, sanal müzeler ve çocuk müzelerini sayabiliriz (Karadeniz, 2009). Uzmanlık müzeleri; ele aldıkları konuları çeşitli bilim dalları açısından inceleyen ve bu bilim dallarının ortaya koyduğu ürünleri sergileyen müzelerdir. Uzmanlık müzelerine; oyuncak müzeleri, peynir müzeleri, pul müzeleri, spor müzeleri gibi müzeler örnek verilebilir ve bu örnekler çoğaltılabilir. Sanal müzeler; içerisinde bulunduğumuz yüzyılın bir gerekliliği olan teknoloji kullanımının müzeciliğe yansımış şeklidir. İletişim ve bilgi teknolojilerinden yararlanarak içerisinde yer alan koleksiyonun

internet ortamına taşınmasıyla oluşturulmuştur. Sanal müzeler sayesinde artık çeşitli ekonomik ve sosyal problemlerden dolayı müzeye gidemeyen ziyaretçiler de müzelerde dolaşabilmekte, ev ortamında yalnızca internet bağlantısının olması şartı ile müzelerde gezinebilmektedirler. Çocuk müzeleri ise geleneksel müzelerden farklı olarak müzeye gelen çocukların ve gençlerin müze yolu ile eğitilmesine odaklanan müzelerdir. Bu amaçla çocuk müzelerinde profesyonel bir personel öncülüğünde çeşitli sergiler, atölyeler ve eğitimler düzenlenmektedir.

1.5. Çağdaş Müzecilik Yaklaşımları

Son yıllarda yaşanan toplumsal ve politik dönüşümler, paradigmalarda yaşanan değişimler ve UNESCO'nun kültür alanında yaptığı çalışmalara somut olmayan kültürel miras alanın da eklenmesi ile müzecilik alanında yepyeni bir döneme girilmiştir ve alanın ilkeleri de büyük bir dönüşüm yaşamıştır:

Fransız müzeolog André Devallées ve Hugues de Varine'in yeni müzecilik olarak adlandırdığı bu müzecilik ilkelerinin başında katılımcı, eşitlikçi, sınırların yer almadığı, müzede yönetimden ziyade eşitlikçi bir yönetişimin olduğu, disiplinler arası çalışmalara önem veren ve kültüre holistik yaklaşan bir bakış açısı gelmektedir (Demir, 2013:7).

Müzeciliğin dönüşüm yaşayan ilkelerine baktığımızda günümüzde müzecilik alanının içinde bulunduğu toplumdan bağımsız olarak düşünülemeyeceği, toplumda yaşanan her türlü olaydan uzak olmadığı ve toplumun tümünü etkilediği anlaşılmaktadır. Çağdaş müze, kültürü holistik bir yaklaşım ile ele alarak kültürler arası ayrım yapmadan tüm toplumu değiştirip dönüştürmektedir:

“Günümüzde müzelerin, geçmişi sunarken aynı zamanda bugüne de etkinlikler ya da sergiler ya da çeşitli uygulamalar ile yer verme, değişime ve yeniliklere açık olma, toplumun geçmiş yoluyla bugününün farkında olmasını ve sorgulamasını sağlama ve toplumun yaşanabilir bir yarın için geleceğine yön verme amaçlarıyla çalışmalarını yürütmeye başladıkları söylenebilir” (Baki Nalcıoğlu, 2020:17).

Günümüzde müzelerin işlev ve amaçları kurumsallaşmaya başladığı yıllara oranla oldukça farklılaşmış ve çeşitli hale gelmiştir:

Geçmişte oluşturulan eserleri toplama, biriktirme ve sergileme işlevi bulunan müzeler, bugün psikolojik, pedagojik ve sosyolojik içeriklere sahiptir, hatta Müzeoloji (museumology) adıyla üniversitelerde ayrı bir bilim kürsüsü kurulmuştur (Okan, 2015:189).

Üniversitelerde ayrı bir bilim dalı haline gelmesi müzecilik alanının kurumsallaşmasının tam anlamıyla gerçekleştiği anlamına gelmektedir. Öyle ki artık müzecilik alanının ne olduğu, metotları, yaklaşım ve kuramları akademik bir perspektifte oturtulmuştur. Müzelerde yapılan çalışmaların disiplinler arası bir hal almasında üniversitelerde açılan müzeoloji bölümlerinin etkisi bulunmaktadır. Modern müzeciliğin temel amacı eğitim olduğu için bu eğitimi müzelerde ziyaretçilere aktaran kişilerinde alanın kuramsal alt yapısını bilmesi ve pedagoji eğitimi alması müzecilik alanı için önemlidir.

Son yıllarda müzecilik alanının işlevleri genişlemiştir. ICOM'un geçmiş yıllarda yaptığı müze tanımlarından anlaşıldığı üzere müzelerin geleneksel işlevlerinin; bir koleksiyon oluşturmak ve bu koleksiyonu korumak, sergilemek ve aktarmak olduğu görülmektedir. Ancak değişen kültür tanımlarının ve yaşanan değişimlerin de etkisiyle ICOM'un son yıllarda yaptığı müze tanımlarından bu geleneksel işlevlere; araştırma yapmak ve bu yolla halkın eğitim seviyesini yükseltmek ve müzeye gelen ziyaretçilerle iletişim kurmak gibi modern işlevlerin de eklendiği görülmektedir. ICOM'un tanımlarına göre çağdaş müzeler artık nesne odaklı müzeler olmaktan çıkmıştır. Artık müzelerin odağında müzeyi ziyarete gelen bireyler yer almaktadır. Müzecilik işlevlerinde meydana gelen değişimler sonucu müzeye gelen ziyaretçiler aynı zamanda kullanıcı, izleyici, tüketici, dinleyici, kitle ve seyirci hâline gelmişlerdir. Yani özetle çağdaş müzecilik yaklaşımlarında müze ziyaretçisi katılımcı bir hale gelmiştir. Katılım ise; müzeye gelen ziyaretçilerin, müze profesyonellerinin ve

müzedede yer alan kültürel miras öğelerinin yaratıcılarının müzedeki eğlenme, öğrenme ve hoş vakit geçirme süreçlerine katkısını belirten bir kavramdır (Karadeniz, 2012:26).

Günümüzde müze tanımlarında somut olanın yanında soyut olana da gönderme yapılmaktadır ve bu da müzenin değişen yönlerine göstermektedir (Kandemir ve Uçar, 2015:20). Son yıllarda gerek toplumlarda yaşanan gelişmelere gerek değişen kültür algısına paralel olarak müzecilik alanı da büyük değişimler yaşamış ve bu doğrultuda işlevleri, uygulamaları ve yöntemleri de değişmiştir. Çeşitli atölyeler, film gösterimleri, bilgisayar destekli uygulamalar ve gösterimler müzedeki uygulama ve sergileme yöntemlerinin değiştiğine örnek gösterilebilir. Yaşanılan en büyük değişim ise müze ve ziyaretçisi arasındaki ilişki biçimlerinde olmuştur. Bugün müzeler otoriter bir tavır takınmak yerine ziyaretçisi ile karşılıklı bir ilişki biçimi inşa etmektedir (Karadeniz ve Özdemir, 2018:161). Ziyaretçisi ile kurduğu karşılıklı iletişim sayesinde müzeler; günümüzde artık interaktif ortamlar haline gelmiştir:

“Müzeler artık toplum ile müze arasında iletişim kurabildiği, koleksiyonunu toplumla buluşturabildiği, farklılıklara hitap edebildiği ve toplulukların müzede geçirdiği zaman içerisinde kazanım sağlamalarını başarabildiği sürece yönetilebilir ve varlığını sürdürebilir hâle gelmiştir” (Baki Nalcıoğlu, 2020: 30).

Çağdaş müzeler karşılıklı iletişimi daha sağlıklı ve akademik bir perspektifte yapmak ve müzeye olan katılımı artırmak için ziyaretçi araştırmaları yapmaktadır. Böylece ziyaretçisini tanımakta, ziyaretçilerinin ihtiyaç ve isteklerinin farkında olmakta ve kendini araştırmaların sonucuna göre değiştirip dönüştürmektedir. Yapılan araştırmalar ve katılım olgusunun da etkisi ile birlikte müzeler günümüzde artık yalnızca mekân olarak algılanmaktan öteye geçmişlerdir ve eğitim ortamı olarak da görülmektedirler.

Çağdaş müzeler koruma, toplama, sergileme ve aktarma etkinlikleri ile hem ulusal bilinci hem de topluluğa ait olma duygusunu güçlendirirken, araştırma, eğitim ve iletişim

işlevi ile bulunduğu ülkeyi daha modern bir hale getirmekte, kalkındırmaktadır. Müzeler artık ziyaretçisiyle girdiği iletişim biçimlerinde onlara çeşitli deneyimler yaşatarak, bilgiyi sunan değil ziyaretçilerin bu bilgiyi yorumlayıp kendi hayatlarında kullanabilecekleri ve hayat boyu öğrenme olgusunun öne çıktığı bir etkinlik hâline getirmişlerdir. Kısaca müzeler günümüzde canlı birer deneyim noktası hâline gelmiştir. Canlı birer deneyim noktası haline gelen çağdaş müzeleri değerlendirirken karşımıza “kültür hızlandırıcı” kavramı çıkmaktadır:

Kültür hızlandırıcı; müzelerin toplumsal yaşam ve teknolojik alanda yaşanan değişimleri fark etmemizi sağlaması anlamına gelmektedir. Lord’a göre müzeler kültürel farkındalığımızı şu yollarla hızlandırmaktadır; değişimi yansıtan nesne ve eserlerin toplanması, değişimin bu eserler yoluyla ve bireylerin anlamlandırabilmesi için kolaylaştırarak yorumlanması ve eserlerin, yaşanan değişimlerin olumlu yönlerini ortaya çıkaran, bu değişimleri eleştiren ve çeşitli uyarılar yapan kültürel hızlandırıcılar şeklinde sergilenmesi (akt. Onur, 2012:35).

Kültür hızlandırıcı kavramı önemli bir kavramdır çünkü çağdaş müzelerin bu işlevi sayesinde içinde yaşanan kültürün geçirdiği değişim ve dönüşümler bir bütün halinde incelenebilir ve anlamlandırılabilir hâle gelmektedir. Böylece birey ve toplum, içinde yaşadığı kültürün dününü bugün ile karşılaştırabilmektedir.

Çağdaş müzecilik yaklaşımlarına baktığımızda karşımıza sanal müze, dokunulabilir müze ve mobil müze gibi yaklaşımlar çıkmaktadır (Keleş, 2003:6). Sanal müzeler gelişen teknolojinin müzeciliğe yansımış halidir. Teknoloji sayesinde müzelerin tüm koleksiyonları, bölümleri ve dış mekânları da dahil internet ortamına yüklenmekte ve böylece dünyanın öbür ucundaki müzeler tek bir tık ile gezilebilmektedir. Sanal müzecilik her müzenin uygulaması gereken kaçınılmaz bir etkinliktir. Sanal müzeler ayrıca günümüzde yaşanan Covid- 19 küresel salgınında da önemli bir hale gelmiştir. Türkiye’de bulunan müzelerin neredeyse tamamı sanal müze eklentilerini ücretsiz bir şekilde halkın kullanımına açmıştır. Ayrıca yine bu süreçte yurt dışındaki ünlü müzelerinde sanal müze eklentileri sınırlı zamanlarda da olsa ücretsiz bir şekilde halkın kullanımına sunulmuştur.

Mobil müzeler ise ziyaretçisini beklemeyen kendini ziyaretçisinin ayağına götüren müzelerdir. Böylece çeşitli sebeplerden ötürü müze binasına ya da sanal müzeye erişim sağlayamayan ziyaretçilerin de müze deneyimi yaşayabilmesi sağlanmaktadır.

Ziyaretçiler müzelere her ne kadar bir şeyler öğrenmek, kendilerini geliştirmek ve kendilerine bir şey katmak amacı ile gelseler de bir yandan da müzelere boş zamanlarını geçirmek ve rahatlamak için gelirler. İşte bu doğrultuda günümüz müzelerinde restoran, kafe, bahçe gibi alanlar da yer almakta hatta müze mağazaları bulunmaktadır.

Özetlemek gerekirse çağdaş müzeler; nesneleri biriktirmekten ziyade onları kullanan, somutun yanında somut olmayan kültürel mirası da odak noktasına alan, ziyaretçileri ile ilişkiler geliştirerek onların katılımını sağlayan ve bu katılımların niteliklerini belirlemek için önceden araştırmalar yapan, etkinliklerde bulunurken toplumun bütünü (genç, yaşlı, kadın, erkek, zengin, fakir, engelli) göz önünde bulunduran, toplumun bütününe (genç, yaşlı, kadın, erkek, zengin, fakir, engelli) eğitim verme amacıyla olan ve yaptığı eğitim ve etkinliklerle bireyin ve toplumun gelişip kalkınmasına da katkıda bulunan, bireyin hoş zaman geçirirken düşünmesini ve öğrenmesini de sağlayan, farklı insanların ve kültürlerin bir araya geldiği yerlerdir.

1.6. Müze ve Eğitim

Müzeler; toplumun dünü, bugünü ve yarını arasında bağ kuran, kültürel ve doğal mirasları koruyan ve saklayan, bu mirasların nesilden nesle aktarımını sağlayan, ilk anlamından itibaren bilim ve araştırma yuvası işlevi de gören kurumlardır. Çağdaş müzecilik yaklaşımlarında müzeler; nesne odaklı olmaktan çıkmış insan odaklı bir hâle gelmiştir ve müzelerin üstlendiği görev ve işlevlerde bir genişleme söz konusu olmuştur. Günümüzde müzelerin işlevlerini araştırma, koruma ve iletişim işlevi olarak sıralamak mümkündür.

Çağdaş müzecilik yaklaşımında müzeler artık “sakın dokunma” söyleminden “lütfen dokun” söylemine geçmiştir (Onur, 2013:28). Çağdaş müzecilik yaklaşımlarına göre müzeler, içinde var olduğu toplumun entelektüel gereksinimlerini gidermek, eğitsel ve kültürel anlamda gelişimini sağlamak için, iletişim işlevinin altında “müze eğitimi” olarak isimlendirilen çeşitli çalışmalar ve uygulamalar yapmaktadırlar. Müze eğitiminin temelinde müze aracılığı ile toplumda yaşayan bireylerin müze ile olan iletişimini artırma politikası yatmaktadır. Müze tanımları bölümünde de yer verilen 2007 yılında Viyana’da 22. ICOM Genel Kurul’u tarafından kabul edilen müze tanımında da müzelerin eğitim işlevinin vurgulandığı görülmektedir. Müze eğitiminin içeriğini; bireyler ile sergilenen nesneler arasında etkileşim sağlamak, toplumun sahip olduğu mirasın dününü, bugününü ve yarınını anlamlandırabilme, anlayabilme, koruyarak ve yaşatarak gelecek nesillere aktarılmasını sağlama gibi hedefler için yapılan çalışmalar oluşturmaktadır:

Çağdaş müzecilik ile bilginin doğrudan iletilmesi yaklaşımları yerini, müzelerin sahip olduğu koleksiyonlarının yorumlanması ve izleyici tarafından deneyimlenmesine dayanan birey odaklı yeni bir bakış açısına bırakmıştır ve bu durumda müzelerin eğitim işlevinin önemini daha fazla artırmaktadır (Tezcan Akmehtmet ve Ödekan, 2011:55).

Müzenin eğitim işlevine vurgu yapan pek çok araştırma ve araştırmacı bulunmaktadır. Kurtoğlu Maccario (2002: 176)’ya göre; müzelerin okulların kolay bir şekilde gerçekleştiremediği, düşünce ve yaratıcılığı teşvik eden bir eğitim programı oluşturabilecek güçleri vardır, Tekin (2017: 160)’e göre; müzede öğrenme, eğitim sisteminde düşünce ve yaratıcılığı teşvik eden ve geliştiren uygulamalardan biridir, Çıldır ve Karadeniz (2017:359)’e göre ise:

“Müzenin eğitim işlevi; ziyaretçilerin hem kendi kültürlerini hem de farklı kültürleri tanınmasına, müzede sergilenen nesnelerin dünü ve bugünü arasında bağlantı kurarak anlamlandırılmasına ve o nesnelerle karşılıklı bir ilişki ağı yaratarak bu yolla kalıcı bir öğrenme sağlanmasına olanak vermektedir”.

Yukarıda da vurgulanan müzelerin eğitim işlevi, müze ziyaretçilerinin müzede sergilenen nesneler ile etkileşime girmesi ile gerçekleşmektedir.

Müzeyi yaşayan, canlı bir kurum hâline getirmek müzenin eğitim işlevi ile mümkün olmaktadır. Müze eğitimi ile birlikte izleyici ve sergilenen nesne arasında kurulan etkileşim sonucunda müzenin içinde doğduğu toplumun kültürel mirasının sürekliliği sağlanabilmekte ve böylece dün bugün ve yarın arasında bir bağ kurulmaktadır. “Müze ile eğitim, kültürel varlıkları, eski eserleri anlama, koruma ve yaşatma, kendi kültürünü ve farklı kültürleri çok yönlü ve hoşgörülü bir yaklaşımla tanımayı sağlamaktadır” (Bülbül, 2016: 683).

Müzelerde deneyim yoluyla yaşam boyu öğrenme söz konusudur. Müze eğitiminde okul öncesi dönemden geç yetişkinlik dönemine kadar her yaştan bireyler hedef alınmaktadır. “Müzelerde sunulan eğitim programları genel olarak şu gruplara yöneliktir; çocuk, yetişkin, öğretmen ve öğrenci ve toplumda yaşayan engelli bireyler” (Tezcan Akmehmet, 2014:158). Dolayısıyla müzede sunulan eğitim hizmetlerinin hedef kitlesinde toplumda yaşayan herkesin bulunduğu söylenebilir.

Müze eğitimi ile izleyicilerin, müzeyi ziyaret ettikleri süre boyunca aktif olarak bu süreçte rol almaları sağlanmaktadır. Müzelerdeki eğitim uygulamaları; eğitim programları, sergiler ve yayınlardan oluşmaktadır. Eğitim programlarının kapsamlarını çeşitli atölye çalışmaları, film izleme etkinlikleri ve çeşitli konferans ve toplantılar oluşturmaktadır. Sergiler ve yayınlar da yine müze ziyaretinin eğitim işlevinin görülebileceği uygulamalardır. Müze eğitimi; müzenin yöntemli bir şekilde ve eğitim kuram ve ilkelerinin dayandığı bilimsel bir temelle, bireylerin etkin bir şekilde yer aldığı eğitim süreçlerinde bulunmasını sağlamaktadır. Müzelerdeki eğitim uygulamalarının dayadığı temel ilkeler:

“1) Öğrenme aktif bir süreçtir,

- 2) İnsanlar görürken öğrenir,
- 3) Anlamlı öğrenme bilişsel bir süreci gerektirir,
- 4) Öğrenme dili kullanmayı gerektirir,
- 5) Öğrenme sosyal bir faaliyettir,
- 6) Öğrenme ortamla bağlantılıdır,
- 7) Öğrenmek için bilgiye ve zamana ihtiyaç vardır,
- 8) Güdüleme öğrenmenin temel ögesidir” (Şahan, 2005:489).

Her müzenin sunduğu eğitim yöntemleri, uygulamaları, politikaları ve hizmetleri kendine özgüdür ve iki farklı müzenin eğitim ile ilgili yaptığı uygulamalar hiçbir zaman aynı olmamaktadır (Hooper-Greenhill, 1999:25). Bu durumun temel sebebi; her müzenin farklı koleksiyonlara sahip olması, müzelerin bulunduğu toplumsal yapıların farklı olması, hedeflenen amaçların ve oluşturulan müze vizyon ve misyonunun farklı olması, istihdam edilen personellerin farklı uzmanlık alanlarının olması gibi nedenlerdir.

Müze eğitim programlarının hazırlanma ve hayata geçirilmesi üç aşamadan oluşmaktadır. Bunları planlama, uygulama ve değerlendirme olarak sıralamak mümkündür (Tezcan Akmehmet, 2014). Planlama aşamasında hedef kitlelere göre oluşturulacak eğitim programlarının amaçları ve hedefleri belirlenmekte, uygulama aşamasında belirlenen amaç ve hedef doğrultusunda seçilen yöntem ve tekniklerle uygulama süreçleri planlanmakta ve uygulama sürecinin sonunda da planlanan hedef ve amaçlara göre değerlendirmeler yapılmaktadır.

Müzeler hedef kitlelerini göz önünde bulundurarak her hedef kitle için (çocuk, genç, yetişkin vb.) farklı farklı eğitim programları düzenlemektedir. Çocuklar için daha ilgi çekici, eğlenceli içerikle hazırlanmış ve çocukların kendi ilgi ve meraklarına göre hareket edebileceği programlar düzenlenmektedir. Günümüzde Covid-19 küresel salgınının da

etkisiyle müzeler bu işlevlerini sanal ortamlara taşımışlardır ve bu tür etkinlikler müzelerin sosyal medya hesapları ya da internet siteleri aracılığıyla yürütülmektedir. Örneğin Ankara Erimtan Müzesinde çocuklar için çeşitli çevrim içi atölyeler yapılmaktadır.⁷ Yine aynı müze de çocuklar için “Hafta İçi Okul Grupları için Eğitim Atölyeleri” ve “Hafta Sonu Eğitim Atölyeleri” isimli çeşitli atölyeler bulunmaktadır. Gençler ve yetişkinler için de atölye çalışmalarının yanında çeşitli rehberli müze turları ve sergi gezilerini ve film gösterimlerini içeren eğitim programları planlanmaktadır. Müzelerde tüm bunların dışında “resimli konferans, dokunma oturumu, öykü anlatma, drama- rol oynama, bir sanat eseri karşısında tartışma etkinlikleri düzenlenmektedir” (Kuruoğlu Maccario, 2002:277). Bu yöntemlerin dışında son yıllarda gündeme gelen yaratıcı drama etkinlikleri de müze eğitim uygulamaların yer almaktadır.

Müze eğitiminin en önemli getirisi ve katkısı, hem eğitim esnasında kullanılacak çeşitli materyalleri bir arada kendinde barındırması hem de izleyicilere soyut bir öğrenmenin yanında dokunarak, deneyimleyerek, yaşayarak öğrenme imkânı ile somut bir öğrenme sağlamasıdır. Deneyimleyerek ve yaşayarak öğrenme kişilerde yaratıcılığı geliştirmektedir. Müze eğitimi bir yandan entelektüel gelişimi sağlarken bir yandan da deneyimleyerek kalıcı öğrenmeyi sağlamaktadır ve örgün eğitimden farklı olarak yaşam boyu süren bir öğrenme imkânı vermektedir.

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkzn.: <https://erimtanmuseum.org/tr/egitim/cevrimici-cocuk-atolyesi> Erişim Tarihi:16.03.2021

1.7. Covid- 19 Küresel Salgını ve Müzeler⁸

Yeni bir koronavirüs türü olan ve Covid-19 olarak adlandırılan virüs; ilk kez 31 Aralık 2019 tarihinde Çin'in Wuhan şehrinde bildirilmiştir. Ocak 2020'de insanlarda ilk kez görülen bir koronavirüs türü olarak tanımlanmıştır (WHO, 2020). 2020 Mart ayında ise Dünya Sağlık Örgütü (*World Health Organization- WHO*) tarafından küresel bir salgın olarak kabul edilmiş ve tüm dünyaya duyurulmuştur. 20 Mart 2021 tarihi itibari ile tüm dünyada 223 bölge ve ülkeden 121.464.666 vaka bildirilmiş ve bu vakaların 2.684.093'ü ölümle sonuçlanmıştır (WHO, 2021).

Covid-19 küresel salgını insan sağlığı ile ilgili bir durum gibi gözükmese de aynı zamanda toplumsal, ekonomik ve kültür-sanat gibi alanları da etkilemiştir. Küresel salgın sonucunda dünyadaki tüm hükümetler salgının etkilerini azaltmak ve bir an önce salgının sonlanmasını sağlamak için çeşitli politikalar ve acil durum prosedürleri uygulamıştır. Bunlardan en önemlisi ise çeşitli kamusal alanların, okulların, iş yerlerinin geçici olarak kapatılıp sokağa çıkma yasaklarının uygulanmasıdır. Geçici olarak kapatılan mekânlar arasında insanların hem sosyalleşebildikleri hem de kültürel doyum yaşadığı tiyatro, sinema ve müzeler gibi kültür-sanat etkinliklerinin yürütüldüğü mekânlar bulunmaktadır. Kültür-sanat etkinlikleri tamamen insanların katılımına dayalı etkinliklerdir ve küresel salgın bu etkinliklerin durma noktasına gelmesine sebep olmuştur.

Müzeler dünya genelinde 2020 Mart ayının ortasında, Türkiye'de ise 2020 Nisan ayının başlarında kapılarını ziyaretçilerine kapatmış ve 1 Haziran 2020'de normalleşme sürecine geçilene kadar kapıları açılmamıştır. Türkiye'de 2 Mart 2021 tarihi itibari ile küresel salgın

⁸ Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: *Kasapoğlu Akyol, Pınar, "Covid-19 Küresel Salgın Dönemi ve Sonrası Müze Etkinlikleri", 2020, Milli Folklor, C.16, S.127, s.72-86.*

öncesi açılış ve kapanış saatlerine yani eski çalışma düzenine dönmüştür. Dünya genelinde müzelerin kapanması, müzeler ile ilgili çalışmalar yapan çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlarda özellikle salgının başlangıç noktasında ekonomik kaygılar yaratmıştır. Müzeler kâr amacı taşımayan kurumlardır ancak onların da çeşitli giderleri bulunmaktadır (kira, personel, faturalar vb.) ve bu doğrultuda müze mağazalarında hediyelik eşya satımından, müzeye bağlı kafe ve restoranlardan çeşitli gelirler elde etmektedirler. Ancak küresel salgın nedeniyle müzelerin bu gelir kaynakları durmuştur. ICOM bu gibi durumları fark edip siyasetçilerden ve hükümetlerden bir yardım fonu oluşturulmasını talep etmiştir ve bu durumun gerekliliğini de şu noktalara değinerek vurgulamıştır; ICOM'un verilerine göre sadece Nisan (2020) ayında İspanya kültür gelirleri doğrultusunda 980 Milyon Euro zarara uğramıştır ve İtalya'nın önümüzdeki dönemde 3 Milyar Euro kaybetmesi beklenmektedir, ICOM Amerika Müzeler İttifakı (AMM)'nin verilerine göre Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunan müzelerin üçte birinin yeniden açılmayacağını tahmin edilmektedir ve bu süreçte binlerce müze profesyonelinin dünya genelinde işlerini kaybetme eşiğinde olduklarını ya da çoktan kaybettiklerini belirtmiştir (ICOM, 2020).

ICOM Covid-19 sürecinde iki adet küresel anket düzenlemiştir. Bunlardan ilki 7 Nisan-7 Mayıs 2020 yılında 107 ülkede bulunan müze ve müze profesyonellerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir ve “Anket: Müzeler, Müze Profesyonelleri ve Covid-19 (*Survey: Museum, Museum Professional and Covid-19*)” adını taşımaktadır. Anketin temel amacı; müzeler ve müze profesyonelleri için hâlihazırdaki durumu ve küresel salgının müzelere olan ekonomik etkisini gün yüzüne çıkartmak, dijital ve iletişim alanı ve müzeler ve müze koleksiyonlarının güvenliği konusundaki durumu ve serbest çalışan müze profesyonellerinin durumunu analiz etmektir. Anket sonucunda yayınlanan rapora göre: Nisan (2020) ayında dünya genelindeki tüm müzelerin Covid-19 nedeniyle kapatıldığı; kapatıldığı sırada birçok

müzenin dijital iletişim faaliyetlerini geliştirdiği, birçok müzenin sosyal medyada görünürlüğünü artırdığı ve kapatılma durumundan önce sosyal medyada var olan müzelerin de dijital iletişim faaliyetlerinin arttığı; çoğu müze profesyonelinin uzaktan çalıştığı, kadrolu çalışmayan personellerin %6'sının sözleşmelerinin feshedildiği, serbest çalışan müze profesyonelleri için Covid-19 küresel salgını sürecinde müze sektörünün çok kırılgan olduğu, dünyadaki neredeyse tüm müzelerin faaliyetlerinin azalacağı, yaklaşık üçte birinin personel azaltacağı ve müzelerin onda birinden fazlasının kalıcı olarak kapanabileceği görülmektedir (ICOM Report, 2020).

ICOM'un yaptığı ankete paralel olarak Mayıs (2020) ayında UNESCO da "Covid-19 Karşısında Dünya'nın Dört Bir Yanındaki Müzeler (*Museum Around the World in the Face of Covid-19*)" isimli bir rapor yayınlamıştır. UNESCO Genel Direktörü Audrey Azoulay'a göre bu rapor; "yalnızca Covid-19'un müzeler üzerindeki etkisini ve Covid-19 sonrası müzelerin karşılaşacakları zorlukların daha iyi anlaşılmasını sağlamakla kalmıyor, aynı zamanda Covid-19 sürecinden sonra müzeleri desteklemenin de yollarını araştırıyor" (UNESCO Report, 2020). UNESCO da ICOM gibi ulusal ve uluslararası politikalar oluşturularak müzelerin ayakta kalmasının desteklenmesini istemektedir. Çünkü müzelerin; hem günümüzde yaşanan bu küresel salgın sürecinde hem de salgın sürecinden sonra toplumsal hayatın normale dönmesi sürecinde toplumsal bağları güçlendirecek ve bu noktada önemli roller alacak kurumlar oldukları aşikârdır.

ICOM devam eden Covid-19 küresel salgının müze sektörünü nasıl etkilediği ve kısa ve uzun vadede nasıl etkileyeceği hakkında daha fazla bilgi ve veri toplamak için 7 Eylül- 18 Ekim 2020 tarihleri arasında "Takip Anketi: Covid-19'un Müze Sektörü Üzerindeki Etkisi (*Follow-up Survey: The Impact of Covid- 19 on Museum Sector*)" isimli ikinci bir küresel

anket yapmıştır. Bu anketin sonucunda yayınlanan rapora göre; Nisan (2020) ayına göre müzelerin sosyal medya ve dijital iletişim çalışmalarının neredeyse %50 oranında arttığı, müze profesyonellerinin tekrar müzelerde çalışmaya başladığı ama özellikle Latin Amerika, Karayipler, Kuzey Amerika ve Pasifik’te evden çalışmanın devam ettiği, Nisan ayına göre benzer şekilde müzelerin faaliyetlerini azalttığı, Nisan ayı verilerine benzer olarak müzelerin hâlâ çok kırılgan olduğu ve özellikle Asya ve Arap ülkelerinde ve Latin Amerika ve Karayiplerde bulunan müzelerin ikinci ankete göre Covid-19’dan en kötü etkilenen müzeler olduğu görülmektedir (ICOM Report, 2020(2)).

ICOM yürüttüğü küresel boyuttaki anketlerin yanında, Covid-19 küresel salgını sürecinde müzelerin durumunu ve bu durum doğrultusunda atılacak adımları; 10 Nisan 2020 tarihinde Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (*Organisation for Economic Co-operation and Development- OCED*) ile birlikte 10 Nisan 2020 yılında “Kriz Sonrası Etki, Yenilikler ve Planlama (*Impact, Innovations and Plannig for Post-crisis*)” isimli ve 20 Haziran 2020 yılında “Müzelerin Yeniden Açılmasına Hazırlık: Bir Pandeminin Sonrası (*Preparing fort he Reopening of The Museum: The Aftermath of the Pandemic*)” isimli webinarlarla da gündeme getirmiştir (ICOM, 2020/2021). Ayrıca ICOM Covid-19 küresel salgınının etkisine dikkat çekmek için 2021 yılındaki Uluslararası Müzeler Gününün temasını “Müzelerin Geleceği: Kurtar ve Yeniden Tasarla” olarak belirlemiştir (ICOM, 2021). ICOM tüm bu çalışmalarının⁹ sonucunda müzelerin topluluklarla olan bağlarını güçlü tuttukları takdirde yaşamlarını sürdürebileceklerini vurgulamaktadır. Yerel topluluklarla dijital ortamlarda da olsa kurulan ve kurulacak iletişimler müze ve toplum arasındaki bağın kopmamasını sağlayacaktır.

⁹ ICOM’un Covid-19 sürecindeki çalışmaları için bkzn.: <https://icom.museum/en/covid-19/> Erişim Tarihi:20.03.2021

ICOM'un Covid-19'un müzelere ve müze profesyonellerine olan etkisini araştırdığı çalışmaların dışında dünyanın dört bir tarafındaki ülkelerin sokağa çıkma yasakları getirmesi ve bu yasaklar doğrultusunda müzelerin kapanması sonucunda müzelerde kendi acil durum uygulamalarını geliştirmiştir. Müzeler bu dönemde toplumla kurduğu ilişki biçimlerini farklılaştırmıştır ve bu ilişki biçimlerinden en görünür olanları sanal müze uygulamalarıdır:

“Teknolojinin, sosyal medyanın müzelerin görünürlüğünü artırdığının fark edilmesi ve müzeleri fiziksel olarak ziyaret eden ziyaretçilerine ek olarak daha geniş bir ziyaretçi sayısına ulaşabilmesi nedeniyle müzeler, resmi ağ sayfalarını, fiziksel mekânları ziyaret etme konusunda kaynakları yetersiz olma birey ve kuruluşlar için “çevrimiçi (online) müzeler” yaratma girişiminde bulunmaktadır” (akt. Kasapoğlu Akyol, 2020:77).

Sanal müzeler teknolojinin gelişmesinin etkisiyle 20. yüzyıldan beri süregelen bir uygulamadır ancak özellikle Covid-19 dönemi ile birlikte dünyadaki müzelerin birçoğu müzelerinin fiziksel atmosferini ücretsiz bir şekilde gezilebilecek sanal bir ortama aktarmıştır/aktarmak zorunda kalmıştır. Bu durum özellikle dünyanın diğer ucundaki müzelerin tek bir tıkla ziyaret edilmesini sağlamış ve böylece müzeler dünyanın her yerindeki insanlar tarafından gezilmiş, ziyaret edilmiştir. Bu durum hem müze ziyaretçisine hem de müzenin kendisine kazanım sağlamıştır. Sanal müze uygulamalarıyla müzeler her ne kadar fiziksel olarak kapalı olsa da daha fazla erişilebilir bir hâle gelmiştir. Dünyanın dört bir yanındaki ünlü müzeler bile bu yöntemle ücretsiz bir şekilde gezilebilmektedir.¹⁰ Türkiye’de de “Kültür ve Turizm Bakanlığı” öncülüğünde 66 müze ve ören yeri sanal ortama taşınmış ve bu sanal müze ve ören yerlerinin yer aldığı ortak bir platform oluşturulmuştur.¹¹ Yine müzeler bu dönemde sosyal medya hesaplarından çeşitli etkinlikler düzenlemiştir.

¹⁰ Dünyaca ünlü müzelerin sanal müzelerinin listesi için bkz.: <https://kpy.bilgi.edu.tr/tr/haber/tum-dijital-platformlar/1252> Erişim Tarihi:21.03.2021

¹¹ Türkiye’de gezilebileceğiniz sanal müzeler için bkz.: <https://sanalmuze.gov.tr/> Erişim Tarihi:20.03.2021

Dünyada ve Türkiye’de müzeler sanal müzecilik çalışmaları ve sosyal medya platformları üzerinden gerçekleştirdikleri çeşitli etkinlik ve uygulamalar ile toplumla bağını canlı tutmayı ve toplumun küresel salgın sürecini sağlıklı bir psikoloji ile atlamasını sağlamayı hedeflemiştir ve hedeflemektedir.¹²

Bu bölümde müze tanımlarına, türlerine, müzecilik çalışmalarının dününe ve bugününe, çağdaş müzecilik yaklaşımlarına ve bu doğrultuda müze ve eğitim ilişkisine ve günümüzde yaşanan Covid-19 küresel salgınının müzeciliğe olan etkilerine değinilmiştir. Verilen bu bilgilerin ışığında bir sonraki bölümde etnografya kavramına, etnografya müzelerine ve dünya ve Türkiye’den etnografya müzeleri örneği ile Türkiye’deki etnografya müzelerinin sorunlarına değinilecektir.

¹² “Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi”nin Covid-19 sürecinde yaptığı çalışmalara ve uygulamalara ileren bölümlerde ayrıntılı olarak değinilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

ETNOGRAFYA MÜZESİ, TARİHİ, TANIMI VE GENEL BİLGİLER

2.1. Etnografya Nedir?¹³

Etnografya, Yunanca *Ethnos* (halk) ve *graphie* (çizim) sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır ve nitel bir araştırma türü olarak kabul edilmektedir (Emiroğlu ve Aydın, 2003:283). Temel de bu kavram; araştırmacının belirli bir topluluğun yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, alışkanlıklarını ve ürettikleri kültürel öğeleri, o topluluğun içerisine dahil olarak anlayıp, diğer insanlar içinde anlaşılır hale getirmesi sonucunda ortaya çıkan yazılı ürünler olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda;

Etnografya, araştırdığı topluluk ve grupların günlük yaşamları içinde; çeşitli davranış kalıplarını, birbirleri ile iletişim ve etkileşimlerini, duygu, inanç ve söylemlerini hem birbiri ile bağlantılı olarak bir bütün içerisinde hem de hepsini kendi özel bağlamında anlamaya çalışmaktadır (Kartarı, 2017:218).

Etnografya, önceleri daha küçük, hakkında daha az bilgi sahibi olunan ve daha ilkel olarak kabul edilen topluluklarının yaşayış biçimlerini kayda geçirme işi (Emiroğlu ve Aydın, 2003:283) olarak tanımlansa da modernleşme süreciyle birlikte kaybolma ve bozulma tehlikesi yaşayan topluluk ve kültürleri odağına almış, o tarihten itibaren bu kültür ve toplulukları betimleme çabası içine girmiştir. Özellikle Fransız İhtilali'nin de etkisiyle etnografya, milliyetçilik akımının vazgeçilmez bir aracı olmuştur. Yeni kurulan ya da kendi

¹³ Bu bölüm yazılırken Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Halkbilim Bölümü 2015-2016 Güz döneminde Hocam Öğr. Gör. Dr. İskender YILDIRIM'dan aldığım “Alan Araştırmaları Yöntem ve Teknikleri” dersinin basılmamış ders notlarından da yararlanılmıştır.

benliğini ve bağımsızlığını yeni kazanan milletler meşruiyetlerini kanıtlamak için etnografya çalışmalarına hız katmış ve bu alanın gelişmesini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışın ardından kurulan yeni Türkiye Devleti de millileşme çabası içerisinde girmiş ve bu amaçla etnografik çalışmalara ağırlık vermiştir. Türkiye'de planlı ve düzenli etnografik çalışmalar devletin kurulması ile başlamış ve ivme kazanmıştır (Avcı, 2017). Kuruluş yıllarında Türk tarihinin köklerine inmek ve devleti meşrulaştırmak amacıyla çeşitli yayın ve araştırmalar yapılmıştır. Böylece yeni kurulan Türk devletinin köklü bir devlet olduğu, dili, tarihi ve kültürüyle geçmişinin çok eskilere dayandığı fikri verilmeye çalışılmıştır. Türk millî tarihinin içeriği etnografyanın ortaya çıkardığı malzemelerle belgelendirilmiştir. İşte etnografya çalışmaları sonucunda ortaya çıkan ve belgelendirilen bu malzemelerin halka aktarılmasında ise müzelerin önemli bir rolü bulunmaktadır.

Etnografya ile ilgili ilk çalışmalar Osmanlı döneminde, bireysel olarak ve bağımsız dernekler tarafından yapılmıştır. “Osmanlının son dönemlerinde ve Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yapılan etnografya çalışmaları Tanzimat dönemi aydınları ile başlayıp ikinci meşrutiyet dönemi ve yurt dışından gelen aydınların çabaları doğrultusunda gerçekleştirilmiştir” (Avcı, 2017:21). Etnografya alanına önemli katkıları olan, Türk milliyetçiliği çerçevesinde örgütlenen ve Osmanlı Devleti'nde ulusal kimlik inşa etme gayesinde bulunan oluşumları; Türk Derneği, Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı olarak sıralayabiliriz. Bu oluşumlara Türk Ocaklarının feshedilmesi sonucunda açılan Halkevlerini de eklememiz mümkündür (Öztürkmen, 2016:71).

Bu oluşumlara kısaca bakıldığında Türk Derneği'nin 1908 yılında kurulduğu görülmektedir. Öztürkmen (2016:46)'e göre dernek; “Türk olarak kabul edilen bütün etnik

gruplar hakkında tarihsel, dilbilimsel, etnografik ve etnolojik araştırmalara önem veriyordu”. Derneğın Türk Derneğı Dergisi isimli bir dergisi olduğu, bu derginin de “derneğın bütün şubelerini, halk şarkıları, atasözleri ve halk hikâyeleri derlemeye, Türk eşrafının aile tarihi hakkında araştırma yapmaya ve halk hekimliği ve halk şifaları üstüne alan çalışması yönetmeye çağırıyordu” (ztrkmen, 2016:47). Buradan Türk Derneğinin etnografya müzelerinde yer alan çeşitli kültürel miras ürünlerinin toplanması, derlenmesi açısından önemli rolleri üstlendiği yorumunu yapmamız mümkündür.

Türk Derneğinin ardından Türk Yurdu Cemiyetine baktığımızda ise 1911 yılında kurulduğu görülmektedir. “Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Yurdu isimli dergisi aracılığıyla farklı Türk gruplara dair küçük etnografik ve coğrafi araştırmaların yayınlanması için bir forum sağlamıştır” (ztrkmen, 2016:47-48). Buradan yine etnografya müzelerinde sergilenecek koleksiyonların, kültürel miras ürünlerinin toplanması ve derlenmesi aşamasında Türk Derneğinin katkıları anlaşılmaktadır.

Türk Ocakları resmen 1912 yılında kurulmuştur. Türk Ocaklarının çeşitli şubeleri bulunmaktaydı. Arzu ztrkmen (2016: 52-53)’e göre;

“Her şube, mümkünse her hafta iktisat, seyahat, tarih, coğrafya, yerel araştırmalar ve güzel sanatlar gibi konferanslar düzenleyecekti. Aynı zamanda her şubeden, Türk dünyası üzerine yoğunlaşan kendi halk kütüphanesini kurması ve Türkiye’nin doğal güzelliklerini, insanlarını, köylerin gündelik hayatlarını ve önemli maddi kültür eserlerini belgeleyen fotoğraf koleksiyonları oluşturması beklenmekteydi. (...) Ayrıca, her şubeden bir “hars” müzesi kurarak yöresinin sanat ve zanaatını sergilemesi, bir “ırk” müzesinde ise geleneksel eşyalara, aletlere ve tarım araçlarına yer verilmesi tavsiye ediliyordu”.

Buradan Türkiye’de bir etnografya müzesi kurulması fikrinin Türk Ocakları tarafından ortaya atıldığı anlamını çıkarmamız mümkündür.

Halkevlerinin ise 1932 yılında kuruldukları görülmektedir. “Halkevleri aslında kapatılan Türk Ocaklarına alternatif olarak açılmıştır” (Öztürkmen, 2016: 71). Halkevlerinin kuruluş amacı da Türk Ocağı, Türk Derneği ve Türk Yurdu Cemiyeti ile aynıdır; “Cumhuriyet reformlarının hayata geçirilmesi ve kültürün millileştirilmesi” (Öztürkmen, 2016: 71). Halkevlerinin de bu amaçlarla çeşitli çalışmalar yapmış olduğu görülmektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için Halkevleri bünyesinde çeşitli şubeler açılmıştır. Halkevlerinde açılan bu şubeleri şu şekilde sıralamak mümkündür;

“(1) Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi, (2) Güzel Sanatlar Şubesi, (3) Temsil Şubesi, (4) Spor Şubesi, (5) İçtimai Yardım Şubesi, (6) Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, (7) Kütüphane ve Neşriyat Şubesi, (8) Köycülük Şubesi ve (9) Müze ve Sergi Şubesi” (Öztürkmen, 2016:77).

Tez bağlamında ve ülkemizde etnografya müzelerinin kurulması bağlamında Müze ve Sergi Şubesine biraz daha ayrıntılı bir şekilde bakmak yerinde olacaktır. Remzi Oğuz Arık (CHP Halkevleri ve Halkodaları Broşüründen *akt.* 1947: 112-113)’a göre;

“Halkevlerimizin tarih ve müze kolları, millî kültürümüzün ve halk terbiyesinin çok önemli cephesi üzerinde çalışmaktadır. Partimizin programında tarih ve medeniyetimizi öğrenme yolu ile memleketin kabiliyet ve kudretini özüne güvenme duygusunu sağlamaya, bu arada tarihi eserlerin toplanmasına, eski eserlerin tasnifine ve korunmalarına önem verileceği bildirilmiştir. Halkevlerimizin tarih ve müze kolları bu maksadın gerçekleştirilmesi uğrunda çalışmalara, geniş halk topluluklarında bu bilincin uyandırılması yolu ile katılmaktadırlar. Tarih ve müze kollarımızın bu amaca varmak için güttükleri yol:

1- Mahallî ve Millî tarihle umumî tarih konuları üzerinde yazılar, konferanslar, sergiler vasıtasıyla halk kitlelerine bilgiler vermek, mahallî tarih hakkında yapılan araştırma ve incelemeleri ve ele geçen bilgileri yayınlamak, resmi makamlarla, eğer varsa, çevrelerindeki müzelerle temas ve işbirliği yaparak bölgelerindeki eski eserlerin korunmasına yardım etmektir.

2- Tarih ve müze kolunun ikinci ve geniş bir çalışma alanı da folklordur. Bir taraftan halk dilinde yaşayan zengin halk bilgilerini derlemek, öbür taraftan folklor ve etnografya bakımından değeri olan maddi eserleri, halkı teberrulara teşvik ve

satın alma yoluyla toplamak ve bunların düzgün kayıtlarını tutmak kolların görevleri arasındadır. Toplanan, mahallî özellikleri hâiz eşya ile birçok Halkevlerimizde folklor ve etnografya müzelerinin çekirdekleri kurulmaktadır”.

Özetle Arık'ın ve Öztürkmen'in de aktardığı gibi Türkiye'deki etnografya müzelerinin koleksiyonlarının, içeriklerinin ilk etapta Türk Ocağı, Türk Yurdu Cemiyeti, Türk Derneği ve Halkevleri gibi oluşumlar sayesinde toplanıp, derlendiği görülmektedir.

2.2. Türkiye'deki Etnografya Müzelerinin Genel Durumu ve Türkiye'den ve Dünyadan Etnografya Müzesi Örnekleri

Etnografya, bir toplumun ulus olma sürecini, bu doğrultuda gösterdiği gelişimi ve ilerlemeyi, özetle dününü ve bugününü anlatan bir kavramdır. Etnografya, toplumların dünü ve bugünü arasında bir ilişki kurmasının yanında toplumun sahip olduğu maddi ve manevi kültür öğelerini, bakış açılarını, hayatı anlamlandırma ve anlama olgularını barındırmaktadır. Etnografya müzeleri ise toplumun sahip olduğu kültürel miras ürünlerinin korunduğu ve sergilendiği somut mekanlardır.

Etnografya müzeleri, toplumun sahip olduğu kültürün dünü ve bugünü arasında bir köprü görevi gördüğü gibi ulus olma bilincini ve bu bilincin yeniden üretilmesi ve topluma yerleşmesinde önemli bir araçtır. “Bu müzelerin içeriği, bir ulusun en küçük yerleşme biriminden büyük kentlerine ve yönetim merkezine uzanan coğrafi alanında, geçmişte yaşanan insanların izlerini günümüze aktaran bir kurum olduğu şeklindedir” (Gümüş, 2013:25). Yani bu kurumlar bir ulusun geçmişte sahip olduğu maddi ve manevi kültürel miras birikimlerini bugüne aktararak toplumun yarınının oluşmasını sağlayan ve bu birikimlerle ulus olma bilincini şekillendiren kurumlardır.

2021 yılı itibari ile Türkiye’de Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müze Müdürlüğüne bağlı ve adında “etnografya” sözcüğü geçen 21 adet, özel müze kategorisinde ise 8 adet etnografya müzesi bulunmaktadır:

“Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müze Müdürlüğüne bağlı etnografya müzeleri;

- 1) Ankara Etnografya Müzesi (Ankara)
- 2) Antalya Etnografya Müzesi (Antalya)
- 3) Aydın Etnografya Müzesi (Aydın)
- 4) Karacasu Etnografya Müzesi (Aydın)
- 5) Bitlis Etnografya Müzesi (Bitlis)
- 6) Denizli Atatürk Evi ve Etnografya Müzesi (Denizli)
- 7) Cahit Sıtkı Tarancı Evi Etnografya Müzesi (Diyarbakır)
- 8) Erzurum Türk-İslam Eserleri ve Etnografya Müzesi (Erzurum)
- 9) Hasan S zer Etnografya Müzesi (Gaziantep)
- 10) İzmir Etnografya Müzesi (İzmir)
- 11) Livapa a Konağı Etnografya Müzesi (Kastamonu)
- 12) G pg poğlu Etnografya Müzesi (Kayseri)
- 13) Konya Etnografya Müzesi (Konya)
- 14) Akşehir Nasreddin Hoca Arkeoloji ve Etnografya Müzesi (Konya)
- 15) Be konaklar Etnografya Müzesi ve Geleneksel Malatya Evi (Malatya)
- 16) Atatürk Evi ve Etnografya Müzesi (Malatya)
- 17) Silifke Atatürk Evi ve Etnografya Müzesi (Mersin)
- 18) Hacıbekta  Arkeoloji ve Etnografya Müzesi (Nevşehir)
- 19) Aslantorunlar Etnografya Müzesi (Sinop)
- 20) Tokat Atatürk Evi ve Etnografya Müzesi (Tokat)
- 21) U ak Atatürk ve Etnografya Müzesi (U ak)

Özel Müze kategorisi altındaki etnografya müzeleri;

- 1) Keçiören Belediyesi Etnografya Müzesi (Ankara)
- 2) Ege Üniversitesi Etnografya Müzesi (İzmir)
- 3) Nazilli Etnografya Müzesi (Aydın)
- 4) Sıdika Erke Etnografya Müzesi (Balıkesir)
- 5) Kemal Samancıoğlu Etnografya Müzesi (Bartın)
- 6) Yenice Belediyesi Türkevi Etnografya Müzesi (Çanakkale)
- 7) Maraş Kültür Evi ve Etnografya Müzesi (Kahramanmaraş)
- 8) Özel Büyükkarıştıran Belediyesi Etnografya Müzesi (Kırklareli)” (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021).

Türk müzecilik faaliyetleri uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen etnografya müzeleri bağlamında hedefine ulaşmadığı yukarıda listelenen müzelerin sayısından da anlaşılmaktadır. Bunun temelinde etnografya müzelerinin çoğu kez çeşitli müzelerin, özellikle arkeoloji ve kent müzelerinin bir bölümünde, zayıf bir koleksiyon ile kısıtlı sergiler oluşturularak sergilenmesi durumu yatmaktadır. Sergilenen bu zayıf koleksiyon ürünleri yerel ve ulusal kültürleri tam anlamıyla yansıtamamakta ve çağdaş müzecilik yaklaşımlarının yükümlülüklerini yerine getirememektedir. Günümüzde Türkiye’de bulunan etnografya müzeleri camekân müzeciliğinden öteye geçememiştir. Türkiye’de her ne kadar istenilen düzeye ulaşamamış olsa da hem üstlendiği halk kültürünü yansıtma misyonundan hem de somut olmayan kültürel miras müzelerine giden yolda bir basamak olduklarından etnografya müzelerinin önemi unutulmamalıdır. Etnografya müzelerinin sorunlarına ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

2.2.1 Ankara Etnografya Müzesi

Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinde özellikle Fransız İhtilali’nin etkisiyle ve Türk Derneği, Türk Yurdu ve Türk Ocağı gibi oluşumların da katkısıyla millî bir müze oluşturma fikri ortaya atılmıştır. Millî Müze kurma fikri yeni kurulan devletin de ana hedeflerinden biri

olmuştur. Ancak çeşitli sebeplerden dolayı bu hedef yön değiştirmiştir ve millî bir müze yerine etnografya müzesi kurulmuştur:

“Millî Müzeler, bir milletin tarih boyunca ürettiği maddi ve manevi değerleri toplayan ve bu değerleri koruyan, teşhir eden, dolayısıyla toplumu bu çerçeveden etkileyen, eğiten ve biçimlendiren bir konumdadır. Etnografya Müzeleri ise, kavimlerin hâlihazırdaki yaşam tarzlarını ve kültürel değerlerini araştırmayı ve koleksiyonlar oluşturarak sergilemeyi amaç edinmiştir. Dolayısıyla bu müzeler, kültürel kimliğin oluşmasında ve pekişmesinde rol alırlar ve ulus-devlet konumuna erişen uluslar tarafından da önemsenirler” (Karaduman, 2016: 49).

Buna göre etnografya müzeleri toplumların hâlihazırdaki kültürel yaşayış ve öğelerinin sergilenerek yeniden üretilmesinde önemli bir yol oynamaktadır. Millî Müzeler ise daha çok toplumların tarihsel süreç içerisinde oluşturdukları kültürel miraslarının sergilenmesi ve aktarılması ile ilgilidir.

Ankara’da bir etnografya müzesi kurulması fikri millîyetçilik akımının Osmanlı Devleti’nde yaşayan ve aydın olarak nitelendirilebilecek kesimler tarafından benimsenmesi sonucunda ortaya çıkmıştır (Karaduman, 2016:53-56). Temelde yıkılacağı kesin olan bir devleti kurtarma çabası olarak oluşturulmuş ancak ardından yeni kurulan devletin meşrulaştırılmasında büyük öneme sahip bir araç olarak görülmüştür. Buradaki amaç Türk Millîyetçilik fikrinin içeriğinin kültür öğeleri ile doldurulmasıdır (Karaduman, 2016:53-56).

Fotoğraf 1. Ankara Etnografya Müzesi Giriş

Etnografya Müzesi kurulma aşamasında karşımıza önemli figürler çıkmaktadır. Müzenin kurulma fikrinin mimarı olarak Ziya Gökalp ismi anılmaktadır. Bu isimlerden bir tanesi de Macar kökenli bir Türkolog olan ve Darülfünunda etnografya ve Macarca dersleri veren Gyula Meszaros'tur.

Gyula Meszoras Ankara Etnografya Müzesinin kurulma aşamasına önemli katkıları olan bir isimdir. Meszoras'ın müze kurulma aşamasındaki en büyük katkısı, içerisinde etnografya müzesinin kurulmasında izlenmesi gereken yol ve yöntemlere dair tavsiyelerinin yer aldığı iki adet rapordur¹⁴. Meszoras yayınladığı 10 maddelik ilk raporunda ilk olarak etnoloji ve etnografya gibi bilim dallarının ne olduğuna değinmiş bu bilim dallarının toplumların ömürleri boyunca ürettikleri kültürel mirasları hakkında bilgiler verdiğini söylemiştir (Karaduman, 2016:89).

¹⁴ Raporların orijinal ve transliterasyonlu hali için bkz.: Karaduman, Hüseyin, *Ulus-Devlet Bağlamında Ankara Etnografya Müzesi'nin Kuruluşu ve Milli Müze, Ankara, Bilgin Sanat Kültür Yayınları, 2016.*

“Yayınladığı 8 maddelik ikinci raporda ise ilk olarak Halk Müzesi’nin ne olduğuna değinmiş ardından Halk Müzelerinin toplumların sahip olduğu eşsiz kültürel miras ürünlerinin korunması görevini üstlendiğini söylemiştir” (Karaduman, 2016:92). Meszoras ikinci raporunda müzenin içinde yer alması gereken beş adet bölümden bahsetmiştir. Bunları sergi salonları, ırkiyat şubesi, folklor şubesi, laboratuvar ve kütüphane şeklinde sıralamak mümkündür. Meszoras yine aynı raporda müze binasının yer alacağı arsayı da anlatmıştır:

“Müze binasının şehrin yüksek bir noktasında ve bilhassa rutubetten korunmuş olan bir yerde inşa edilmesini, müzenin aynı zamanda bir tür eğitim kurumu olması sebebiyle diğer benzer kurumlardan, okullardan, yani merkezden uzak bir yerde olmaması gerektiğini ve ileride müze binasını genişletme ihtimali düşünülerek geniş bir arsa üzerine inşa edilmesi hususunu dile getirmiştir” (Karaduman, 2016:96).

Ancak yine Karaduman (2016)’a göre Meszoras’ın önerileri tam anlamıyla uygulanamamış, müze binası daha küçük bir arsaya konumlandırılmıştır.

“Ankara Etnografya Müzesi, Ankara’nın Namazgâh adı ile anılan semtinde, Müslüman mezarlığı olan tepede kurulmuştur” (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2021). Müzenin mimarı ise Arif Hikmet Koyunoğlu’dur. İnşaatı tamamlanan müzeye Hamit Zübeyir Koşay’ın müdür olarak atanmasıyla Ankara Etnografya Müzesinin açılma çalışmaları ivme kazanmıştır. 18 Temmuz 1930 yılında Afgan Kralı’nın Türkiye’yi ziyarete gelmesi sonucunda müze açılışı gerçekleşmiştir.

Ankara Etnografya Müzesi Selçuklu döneminden günümüz Türkiye’sine ait olan çeşitli eser ve kültürel miras ürünlerinin sergilendiği bir müzedir. Müzede teşhir edilen koleksiyonlar arasında; işleme sanatı, gergef, hat sanatı, halı-kilim sanatı, çini sanatı, maden sanatı, ahşap sanatı, Anadolu takıları, kına gecesi koleksiyonu, güvey tıraşı koleksiyonu, kahve kültürü koleksiyonu, sünnet geleneği ve hamam kültürünü içeren koleksiyonlar bulunmaktadır.

Ankara Etnografya Müzesinin koleksiyonlarının sergilendiği alan tek katlı bir yapıdan oluşmaktadır. Müzenin giriş kısmında ilk olarak karşımıza Mustafa Kemal Atatürk'ün naaşının 15 yıl bekletildiği alan ve “Atatürk Anıtı” çıkmaktadır. Bu anıtın yanında müzenin girişinde “Kutsal Ürünler” olarak adlandırabileceğimiz çeşitli ürünlerin sergilendiği camekânların bulunduğu görülmektedir

Müzede pek çok salon bulunmaktadır. Girişin sağ tarafından devam edildiğinde karşımıza ilk olarak yöresel kıyafetlerin sergilendiği “Kıyafet Salonu” çıkmaktadır. Bu salonda yöresel kıyafetler mankenlerin üzerine giydirilmiş şekilde sergilenmektedir. Sergilenen yöresel kıyafetler arasında “Ankara Seymen Giysisi (Kadın- Erkek)”, “Ege Bölgesi Zeybek Giysisi (Erkek)”, çeşitli broş ve takılar, “Karadeniz Erkek Giysisi” ve “Erzurum Erkek Giysisi” bulunmaktadır.

Bu yöresel kıyafetlerin sergilendiği camekânların karşısında ise “Anadolu’da Düğün Töreni” isimli bir kompozisyonun sergilendiği görülmektedir. Bu kompozisyonda 6 tane mankene yöresel düğün kıyafetlerinin giydirilmiştir ve mankenler Anadolu’da bulunan geleneksel kız gecesi uygulamasına göre kompozisyona yerleştirilmiştir. Yine bu kompozisyonda çeyiz sandığı, içerisinde kına bulunan ve mankenin eline tutturulan kına tepsisi, elinde def bulunan bir başka manken bulunmaktadır. “Anadolu’da Düğün Töreni” kompozisyonun yanında ise yine 4 adet mankenin kullanılmasıyla oluşturulmuş “Damat Tıraşı” adı verilmiş bir kompozisyon bulunmaktadır. Burada da berber olarak tasarlandığı anlaşılan bir mankenin damat olarak tasarlanmış başka bir mankeni tıraş edermiş gibi yerleştirildiği görülmektedir. Bu kompozisyonda bir de davul tutan bir manken ve küçük bir çocuk mankeni bulunmaktadır. Böylece Anadolu’da bulunan “Damat Tıraşı” geleneği bu şekilde sergilenmektedir.

Bu salonların ve kompozisyonların ardından karşımıza “El İşlemeleri Salonu” çıkmaktadır. Bu salonda da Anadolu’ya ait çeşitli el işi uygulamalarının sergilendiği görülmektedir. Yine bu salonda ellerinde ud ve kanun tutan iki adet mankene de yer verilmiştir. Ayrıca bu salonda hamam kültürünün yansıtıldığı bir camekân daha bulunmaktadır. Bu camekânın içerisinde de bir manken bulunmakta ve mankenin yanında “Türk Hamam Kültürü”ne ait çeşitli ürünlere yer verildiği görülmektedir.

Bir sonraki salon ise “Dokuma Eserler Salonu” olarak adlandırılmıştır. Bu salonda Anadolu’ya ait çeşitli dokuma halılar ve ürünler sergilenmektedir. Bunun yanında dokuma tezgahının önüne yerleştirilmiş bir manken bulunmaktadır. Mankenin yanında dokuma geleneğine ait çeşitli ürün ve araçlara da yer verilmiştir.

“Dokuma Eserler Salonu”nun hemen yanında “Madeni Eserler Salonu” bulunmaktadır. “Madeni Eserler Salonu”nda ilk olarak camekânın içerisinde oluşturulmuş “Bakırcı Ali Usta” isimli bir kompozisyon göze çarpmaktadır. Bu kompozisyonda iki adet manken kullanıldığı görülmektedir. Mankenlerden birinin elinde tuttuğu aletlerden ve önündeki malzemelerden bakır ustası olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Bu kompozisyonun yanında, salonda bulunan camekânlarda Anadolu’ya ait çeşitli madeni eşyalara (mutfak eşyaları, şifa tasları vb.) da yer verilmiştir.

“Dokuma Eserler Salonu”nun yanında “Sünnet Odası” olarak adlandırılan bir salon bulunmaktadır. Bu salonda yine üç yetişkini ve bir çocuğu simgeleyen mankenlere yer verildiği görülmektedir. Camekânın içerisinde oluşturulan bu kompozisyonda sünnet yatağı vb. gibi Anadolu’nun geleneksel sünnet âdetini yansıtan eserlere ve ürünlere yer verilmiştir. “Sünnet Odası” isimli kompozisyonun karşısında “Türk Kahve Kültürü”nü yansıtan, karşılıklı oturtulmuş iki mankenle oluşturulan bir kompozisyon bulunmaktadır.

“Sünnet Odası” isimli salondan çıkıldığında müzenin girişinin sol tarafında yer alan salonlara geçilmektedir. Bu geçiş yolunda aynı zamanda Atatürk’ün öldüğü güne ait çeşitli fotoğrafların sergilendiği görülmektedir. Sergilenen fotoğraflar geçildiğinde karşımıza ilk olarak “Çini ve Cam Eserler Salonu” çıkmaktadır. Bu salonda çeşitli çini ve cam eserler sergilenmektedir.

“Çini ve Cam Eserler Salonu”ndan “Besim Atalay Salonu”na geçilmektedir. Bu salonda Besim Atalay’ın yıllarca toplayıp koleksiyonuna kattığı ve ardından Ankara Etnografya Müzesi’ne bağışladığı, Anadolu’ya ait çeşitli geleneksel ürünlerin sergilendiği görülmektedir. Bu salonun karşısında ise çeşitli el yazmalarının sergilendiği büyük bir camekân bulunmaktadır.

“Besim Atalay Salonu”nun yanında müzedeki son salon olan “Ahşap Eserler Salonu” bulunmaktadır. Burada da “III. Keyhüsrev’i Tahtı”, “Merzifon Çelebi Sultan Medresesi Kapısı”, “Ahi Şerafettin Sandukası” ve “Tashur Paşa Camii Mihrabı” gibi eserlerin sergilendiği görülmektedir.

Ankara Etnografya Müzesinde vurgulanmak istenen tüm Türk ulusunun, Anadolu’nun, Anadolu’da yaşayan insanların kültürünü yansıtmak ve yaşam biçimlerini anlatmaktır. Yani sergilenen eserler bölgesel olarak değil de tüm ulusu temsil edecek şekilde seçilmiştir. Müze Türkiye’de bulunan en büyük etnografya müzesidir ve sahip olduğu, sergilediği koleksiyonda Türkiye’deki etnografya müzelerine göre daha zengindir. Ancak yine de yeterli değildir.

Covid-19 küresel salgınının yaşandığı süreçte Ankara Etnografya Müzesi de kapılarını bir süre ziyaretçilerine kapatmıştır ve bu süreçte sanal müze gezisi seçeneğiyle ziyaretçileriyle etkileşimini sürdürmüştür. Müzenin tüm bölümlerinin sanal ortama

aktarılmış olması özellikle küresel salgın döneminde insanlara evlerinden çıkmadan müzeyi gezme olanağı sağlaması açısından ve Ankara Etnografya Müzesi'ni dünyanın öbür ucunda yaşayan insanların bile ziyaret etmesine imkânı vermesi açısından önemli bir adım olmuştur.¹⁵

Son olarak Ankara Etnografya Müzesi gerek kurulduğu arazi ve binasının kapasitesiyle, gerek sahip olduğu koleksiyonun kapasitesiyle ve gerekse de sergileme yöntemleriyle eksiksiz bir müze olarak adlandırılmamaktadır. Bunda kurulduğu yılda yaşanan maddi ve manevi imkanlarının yetersizliklerinin etkisi büyüktür. Karaduman'a göre;

Ankara Etnografya Müzesi yalnızca eserlerin korunduğu ve sergilendiği bir mekân değil bunun yanında devamlı olarak gelişen bir özellikte olmalıydı. İlk olarak Anadolu Türklerini ardından da dünyanın dört bir yanında yaşayan Türkleri etnolojik ve antropolojik olarak incelemeli ve araştırmalıydı. Bu toplulukların kültürel miras ürünlerini toplamalı bu doğrultuda bir bilim merkezi gibi çalışmalı ve dünyadaki çağdaşlarına örnek olmalıydı (Karaduman, 2016:126).

Günümüzde de ilk etapta bu durumun değişmediği, Ankara Etnografya Müzesinin yukarıdaki hedefler doğrultusunda gelişme göstermediği görülmektedir. Müzede görüşme yapılan müze görevlisinden¹⁶ alınan bilgiler doğrultusunda müze personellerinin de Ankara Etnografya Müzesinin özellikle eğitim ve somut olmayan kültürel miras konusunda pasif bir konumda olduğunu düşündükleri görülmüştür.

Ancak artık bunun değişim ve dönüşüm geçirmesi gerektiğinin de farkında oldukları ve artık çağdaş müzecilik uygulamalarına daha fazla yer vermeleri gerektiğini düşündükleri anlaşılmaktadır:

¹⁵ Ankara Etnografya Müzesi'nin sanal müzesini gezmek için bkz.:

https://sanalmuze.gov.tr/muzeler/ANKARA_ETNOGRAFYA_MUZESI/ Erişim Tarihi:17.03.2021

¹⁶ Müze görevlisinin talebi doğrultusunda isimi belirtilmemiştir.

“Ankara Etnografya Müzesinin özellikle 2 ay önce değişen müze yönetimi, müzeyi daha canlı, daha aktif bir mekân hâline getirmeye çalışmaktadır. Çeşitli sergiler ve özellikle eğitim alanında çocuklara yönelik yapılması planlanan çeşitli etkinlikler bulunmaktadır. Aslında buna dair ilk adım geçen hafta yapılan “Aşıktan Maşuka Vuslatının 750. Yıl Dönümü 4 Kapı-40 Makam Hacı Bektaş-ı Veli Sergisi”yle atılmış oldu. Bunun dışında özellikle somut olmayan kültürel miras konusunun biraz daha üzerinde durmayı hedefliyoruz. Bunu yaparken de çeşitli üniversitelerin hocalarından yardım almayı ve özellikle Kültür ve Turizm Bakanlığı Eğitim ve Araştırma Genel Müdürlüğü altında faaliyetlerini yürüten Somut Olmayan Türk Kültür Mirası Daire Başkanlığı ile çeşitli işbirlikleri oluşturmayı, bu yönde adımlar atmayı planlıyoruz. Örneğın müzede kahve kültürünü sergiliyoruz, bunu niye canlandırmayalım ki? Ya da çağdaş müzecilik yaklaşımlarına uygun olacak şekilde sergilemeyelim ki? Örneğın; geçen aylarda Dünya Kahve Günü kutlandı. Bugün de neden müzemizde Türk kahvesi ile ilgili çeşitli etkinlikler düzenlenmesin ki? Ben istiyorum ki Türk kahvesinin neden önemli olduğunu, ne olduğunu gelen ziyaretçilere anlatabayım. Tabii ki müze somut olmayan kültürel miras müzesine dönüşemez gerek kuruluş amacından gerek niteliğinden ancak dediğım gibi somut olmayan kültürel mirasın müzemizde sergilenmesi noktasında daha aktif bir duruş sergileme hedefindeyiz” (Ankara Etnografya Müzesi görevlisi, 2021).

Müze görevlisinden alınan bilgiler doğrultusunda Ankara Etnografya Müzesinin bir değışim ve dönüşüm planladığı, çağdaş müzecilik yaklaşımlarına uygun uygulamalar yapmayı hedefledikleri görölmektedir. Ancak Türkiye’deki diğeri etnografya müzeleri bu bakış açısına ne zaman sahip olabilirler, çağdaş müzecilik yaklaşımları doğrultusunda ve özellikle eğitim ve somut olmayan kültürel miras konusunda ne zaman aktif adımlar atacaklar bu bilinmemektedir. Bu bağlamda ilerleyen bölümlerde Türkiye’deki etnografya müzelerinin sorunlarına değinirken etnografya müzelerinin bu durumları da irdelenecektir.

Bir sonraki bölümde dünyadaki etnografya müzeleri arasından örnek göstermek için seçilen Budapeşte Etnografya Müzesine yer verilecektir. Böylece Türkiye’deki ve dünyadaki etnografya müzelerinin durumlarının karşılıklı olarak değeriendirilebileceğı ve Türkiye’deki etnografya müzelerinin dünyadaki çağdaşlarıyla farklılıklarının anlaşılabileceğı

düşünülmüştür. Budapeşte Etnografya Müzesi, hem dünyada bulunan büyük etnografya müzelerinden biri olduğu için hem de Ankara Etnografya Müzesinin kuruluşunda önemli rolleri bulunan Macar Türkolog Gyula Meszoras'un bir dönem müze şefliği yaptığı bir müze olduğundan örnek olarak seçilmiştir.

2.2.2. Budapeşte Etnografya Müzesi (Neprazji Museum)¹⁷

Avrupa'nın en eski müzelerinden biri olan Budapeşte Etnografya Müzesinin oluşturulma fikri, 5 Mart 1872 yılında savaş subayı, avukat ve doğa tarihçisi olan Janos Xantus'un Macar Ulusal Etnografya Bölümü Başkanlığı'na atanmasıyla ortaya çıkmıştır. Xantus atamasını Doğu Asya'da topladığı iki buçuk binden fazla parçadan oluşan büyük ölçekli bir serginin başarısına borçludur. Koleksiyonu 1868 ve 1869 yılları arasında sergilenmiştir. Xantus, 1873'te Viyana'daki Dünya sergisine aday gösterildiğinde Macaristan'da çok sayıda etnografik eserin toplanmasına da etkili olmuştur. Bu koleksiyon daha sonra Uygulamalı Sanat Müzesine taşınmıştır.

Xantus'un oluşturduğu etnografik koleksiyon daha sonra 1896 yılında Milenyum Şenlikleri için Budapeşte Şehir Parkı'nda Janos Janko tarafından oluşturulan Etnografya Köyü'nde yer almıştır ve böylece koleksiyon gerçek bir etnografya müzesi koleksiyonu statüsüne yükselmiştir. Oluşturulan Etnografya Köyü çeşitli etnik özelliklere sahip 24 binanın sergilenmesiyle kendisinden birkaç yıl önce açılan Stockholm'ün ünlü Skansen Müzesi'ne rakip olmuştur. Şenliklerin ardından binalar sökülmüş ve sergilenen mobilyalar, kıyafetler vb. ürünler Budapeşte Etnografya Müzesinin koleksiyonuna dahil edilmiştir. Budapeşte Etnografya Müzesi o dönemde Ulusal Müze bünyesinde yer almaktaydı.

¹⁷ Budapeşte Etnografya Müzesi'ne dair bilgiler müzenin internet sitesinden alınmıştır. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.neprazj.hu/en/> Erişim tarihi:17.03.2021

Müze, 1947’de bağımsız bir kurum haline gelmiş ve Ulusal Müzeden ayrılmıştır. 20. yüzyılın başlarında, Budapeşte Etnografya Müzesi, bu alandaki en iyi müzelerden biri olarak kabul edilmiştir. Bu arada müzenin ulusal ve uluslararası koleksiyonları, birçok Macar etnografik araştırmacı ve koleksiyoncunun çabalarıyla hızla büyümüştür.

Fotoğraf 2. “Budapeşte Etnografya Müzesi Giriş

Budapeşte Etnografya Müzesi sahip olduğu etnografik malzemeleri ile fotoğrafları, el yazmaları, halk müziği kayıtları ve filmleri ile Avrupa’nın en prestijli sosyal bilim müzelerinden biri haline gelmiştir. Müzede iki yüz binden fazla etnografik eser bulunmaktadır. Macar halk kültürü üzerine eşsiz bir koleksiyona ek olarak, ülkede bulunan farklı kültürlerle ilgili de çeşitli ürünler sergilenmektedir.

Müze ayrıca araştırma yapılan önemli bir eğitim kurumu görevi de görmektedir. İşte Türkiye’deki etnografya müzeleri ile dünyadaki etnografya müzeleri arasındaki en büyük fark bu noktada karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de bulunan etnografya müzeleri klasik

müzecilik anlayışları doğrultusunda yaşamlarını sürdürmektedir ve eğitim ve araştırma yapılan bir merkez hâline gelememiş, kültürel miras ürünlerinin donuk bir şekilde uzun yıllar sergilendiği mekânların ötesine geçememişlerdir.

Müze, günümüzde ülkenin müzecilik alanında araştırma yapılan en önemli kurumlarından biri haline gelmiştir. Son zamanlarda, müzenin Macar halk yaşamına ve uzak kıtaların kültürlerine odaklanması, çağdaş sosyal fenomenleri belgelemeyi amaçlayan çeşitli projeleri içerecek şekilde genişletilirken, bireysel koleksiyonların araştırılması ve dijitalleştirilmesine yönelik çabalar da artırılmıştır. Ancak internet sitesinde yer alan bilgilere göre müzenin taşınması durumundan dolayı 2017 yılında kapatıldığı, 2023 yılında yeni binasında hizmet vereceği görülmektedir.

2.3. Türkiye’de Etnografya Müzeleri ile İlgili Sorunlar

Etnografya müzelerinin temel amacı; yeni kurulan devletin uluslaşma sürecindeki kimlik inşasına aracılık etmektir. Etnografya müzeleri, kültürün korunması ve ulusta bu doğrultuda bir bilinç oluşturma amacı etrafında şekillenmiştir. Zamanla bu amaç genişlemiştir. Ancak günümüzde Türkiye’de bulunan etnografya müzelerinin bu amacın dışına çıkamadığı görülmektedir.

Etnografya müzelerinin dünyadaki durumuna bakıldığında içinde doğduğu toplumun hâlihazırdaki kültürel mirasını yansıtmanın ve korumanın yanında onun sürdürülebilirliğini de sağladığı görülmektedir. Fromm (2016:93)’a göre; özellikle Batı dünyasındaki etnografya müzeleri; kendilerini ilgi çekici ve canlı alanlara dönüştürmeye çalışmakta, yakın ve uzak toplumların uygulamaları, kültürleri ve değerleri hakkında zengin koleksiyonlara ev sahipliği yapmakta ve bu doğrultuda yer aldıkları toplumlarda toplumların yaşayan kültürleri ile bağlantı kurmaya devam etmektedir. Türkiye’de durum böyle değildir.

Ayrıca Türkiye’de bulunan etnografya müzelerinin çağdaş müzecilik yaklaşımlarına göre hareket etmediği, müzede eğitim ile ilgili çalışmalar yürütmedikleri, ziyaretçi araştırmalarında bulunmadıkları, müze ve toplum arasındaki bağı güçlendirecek ve sürdürecekt etkinlik ve uygulamalar gerçekleştirmedikleri görülmektedir. Türkiye’de bulunan etnografya müzelerinin kuruldukları günden itibaren içerisinde barındırdığı koleksiyonları aynı şekilde, aynı kompozisyonlarla ve aynı sergileme yöntem ve tekniklerini kullanarak sergiledikleri ve böylece nesne ve birey arasındaki ilişki biçimini geliştirecek ve dönüştürecek herhangi bir uygulama yapmadıkları görülmüştür. Türkiye’nin geneline baktığımızda özellikle küçük şehirlerdeki müzelerde aynı mekân içerisinde hem etnografya müzesinin hem de arkeoloji müzelerinin bulunduğu görülmektedir. Yani aslında etnografya müzeleri arkeoloji müzelerine eklenmiş gibi gözükmemektedir. Bu durumda Türkiye’deki etnografya müzelerinin sorunlu olduğu başka bir alandır.

“Etnografya müzelerinde sergilenen maddi kültür ürünlerinin yanı sıra sözel, görsel ve halk bilgisi kavramlarına dayalı örneklerinde sergilenmesi gerekir” (Gümüş, 2015:30). Ancak Türkiye’de bulunan etnografya müzeleri “camekân müzeciliği” anlayışının ötesine geçememektedirler. Türkiye’de bulunan etnografya müzelerinde kültürel miras öğelerinin donuk bir şekilde, vitrinlerde, camekânların önüne konulan 2-3 paragraflık bilgi kartlarıyla sergilendiği görülmektedir. Yine bazı koleksiyonlarda sergileme yapılırken cansız mankenler kullanılmaktadır. Ancak kültürel mirasın bağlamından koparılmadan korunması, aktarılması ve sürdürülmesi camekân müzeciliği anlayışı ile mümkün olmamaktadır. Bu durumda etnografya müzeleri bu konuda sınıfta kalmaktadır.

Kültürel mirasın bağlamından koparılmadan korunması, aktarılması ve yaşatılması somut olmayan kültürel miras müzeleri, uygulamalı halkbilimi müzeleri vb. gibi farklı

isimlerle anılan müzeler ile mümkün olmaktadır. Halkbilimi müzeciliği olarak adlandırılan müzecilik yaklaşımı; ürünlerini camekânlarda sergilemekten öteye gidemeyen etnografya müzeciliğini ve camekânın içine giremeyenlerin sergilenmesiyle şekillenen açık hava müzeciliğini birleştiren ve buna bir de yaşatarak sergileme olgusunun eklendiği bir yaklaşımdır:

“Uygulamalı Halkbilimi Müzeciliği’ ilk örneklerinin kurulmaya başlandığı 19. yüzyıldan günümüze büyük bir gelişme göstermiş, hem ülkelerin dünyaya tanıtılmasında hem de yerel kültürün dünyaya açılmasında etkili olup bir kültürel araştırma, turizm ve eğitim kurumu özelliği kazanmıştır” (Oğuz,2003: 11).

Etnografya müzeleri ise kuruluş yıllarından itibaren ulusun simgesi olma, kültürel kimlik inşa etme amaçlarından öteye geçememiştir. Ankara Etnografya Müzesinin görevlisinden alınan bilgiler doğrultusunda müzenin dönüşüm geçireceği anlaşılmaktadır ancak tez sürecinde somut bir uygulama görülmemiştir. İşte bu yüzden yukarıda sayılan ve etnografya müzelerinin gerçekleştiremediği amaçları gerçekleştirecek olan müzelerin halkbilimi müzeleri olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın ana konusunu da bu durum oluşturmaktadır. Bu doğrultuda etnografya müzelerinden somut olmayan kültürel miras müzelerine giden yolun daha iyi idrak edilmesi için ilerleyen bölümde somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda ulusal ve uluslararası alanda yapılan çalışmalara değinilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS VE KORUNMASI KONUSUNDA YÜRÜTÜLEN ÇALIŞMALAR

3.1. Kültürel Miras Nedir?

Kültürel mirası; “insanlığın, binlerce yıllık yaşam deneyimi ile akıl ve yaratıcılığının bugüne ulaşmayı başarmış kalıntıları” (Emiroğlu ve Aydın, 2020:689) olarak tanımlayabiliriz. Kültürel miras bizim geçmişimizi nasıl anlamlandırdığımız ve geleceğimizi nasıl şekillendireceğimiz üzerinde bir etkiye sahiptir. Kültürel miras başka bir şekilde, insanların yaşadıkları, toplayıp biriktirdikleri, geliştirerek ve koruyarak kendilerinden sonrakilere aktardıkları bir dizi veri olarak tanımlanabilir. Kültürel miras bir anlamda toplumların var olduklarının bir kanıtıdır (Çankaya, 2006:8).

Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi kültürel miras bizim hayatı anlamlandırmamızda, geçmişimizle bağ kurmamızda ve geleceğimize yön vermemizde etkili olan önemli bir öğedir. Buna ek olarak kültürel miras; yerel ve ulusal toplulukların kimlik aidiyetlerini geliştirme aşamasında bir hafıza ve ilham kaynağıdır (Özer Sarı ve Nazlı, 2018:3).

Kültürel mirası somut kültürel miras ve somut olmayan kültürel miras olarak ikiye ayırabiliriz. Somut kültürel miras denildiğine aklımıza; sit alanları, dokuma bir kilim, çamurdan yapılmış ve arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış bir kap gelebilir. Özetle somut kültürel mirası; anıtlar, arkeolojik ve mimari eserler vb. olarak örneklendirebiliriz.

Kültürel mirasa sahip çıkma bilinci 19. yüzyılda şekillenmeye başlamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri ise uluslaşma sürecidir. Bu süreçte çeşitli devletler (Türkiye de

dahil) yeni yeni uluslaşmaya başlamış ve kendi kültürel mirasını “oluşturmaya”, ona sahip çıkmaya, var olan kültürel miras öğelerinin bakım, onarım vb. gibi işlerini yapmaya daha bir özen göstermeye başlamışlardır. Ülkeler bu şekilde bir politika izleyerek kendilerinin daha köklü, daha eski, daha kadim bir devlet olduklarını lanse etmeye çalışmışlardır. Ayrıca bu yöntem ile kendi halklarının da ülkelerine daha fazla bağlı hissetmelerini sağlamışlardır.

Somut olmayan kültürel miras ise; “toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar anlamına gelir” (2003: 2. madde). Metin Ekici (2004:6)’ye göre de; kültürel miras kavramının önüne getirilen somut olmayan ifadesi halk tarafından meydana getirilen her şeyi kapsar. Günümüzde yaşanmakta olan aşırı tüketim, modernleşme ve kültürel çeşitliliğin giderek yok olmasından dolayı ülkeler somut olmayan kültürel mirasında korunması gerektiğine dair bir bilinç gelişmiştir. Somut kültürel mirasın yanında somut olmayan kültürel mirasın korunması için de uluslararası boyutta çaba sarf edilmeye başlanmıştır.

Günümüzde meydana gelen toplumsal olaylar, değişen paradigmlar ve bakış açıları, küreselleşme vb. gibi olgulardan dolayı somut ve somut olmayan kültürel mirası birlikte korumak önemli bir hâle gelmiştir. Bu konuda atılan en önemli adımlardan biri oluşturduğu kültür politikalarıyla gündemde olan ve kültürün korunup yaşatılarak gelecek kuşaklara aktırılmasını temel amaç edinen UNESCO’nun oluşturduğu “Somut Olmayan Kültürel Mirasın (SOKÜM) Korunması Sözleşmesi”¹⁸dir. Bu sözleşme temelde yaşayan mirasları koruma altına almayı hedeflemektedir. UNESCO’ya göre somut olmayan kültürel miras

¹⁸ Sözleşme metni için bkzn.: <https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf> Erişim Tarihi:16.03.2021

sadece onu oluşturan topluma ait değildir. Tüm insanlığa ait evrensel özellikleri olan bir mirastır.

3.2. UNESCO ve Yürüttüğü Çalışmalar

3.2.1 UNESCO Nedir?

UNESCO, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkım ortamından etkilenerek 1946 yılında Birleşmiş Milletlerin özel bir kurumu olarak kurulmuştur. Kuruluş amacı bilim, kültür ve eğitim yolu ile dünya barışını sağlamak ve korumaktır.

UNESCO'nun kuruluş yasası Kasım 1945'te Londra'da 44 ülkenin temsilcilerinin katıldıkları bir toplantıda kabul edilmiştir. Türkiye'de ise 20 Mayıs 1946 tarihinde onanmıştır. UNESCO'nun eğitim, kültür ve bilim alanlarındaki amaçları üye ülkelerinde kurulan millî komisyonlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu bağlamda 1949 yılında UNESCO kuruluş yasası gereğince UNESCO'nun Türkiye'deki tek ve yasal temsilciği olan UNESCO Türkiye Millî Komisyonu oluşturulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır:

“UNESCO Türkiye Millî Komisyonu çalışmalarında genel olarak, erkek ve kadın bütün insanlara çevrelerinin kalkınması ile ahenkli olarak daha dolu ve daha mutlu bir hayat sürmek, millî kültürlerinin en iyi unsurlarını geliştirmek ve modern dünyadaki rollerini ifa ve kendi aralarında barışçı ilişkiler tesis eylemelerini mümkün kılacak daha üstün bir ekonomik ve sosyal seviyeye ulaşabilmek yolunda insanların hayatlarını kolaylaştırmak ve onlara türlü imkanlar sağlamayı 1949'dan bu yana hedef edinilmiştir” (Tereci, 2012:12).

UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun amaçları 2004 yılında Resmî Gazete'de yayınlanan

UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Yönetmeliğinde şu şekilde yer almaktadır:

“a) Eğitim, bilim, kültür ve iletişim işleriyle yükümlü kamu kurum ve kuruluşları ile özel kuruluşları, UNESCO tarafından yürütülen çalışmalar konusunda bilgilendirmek, bunların faaliyetlere katkı ve katılımlarını sağlamak,

b) Eğitim alanındaki çalışmalara hız ve boyut kazandırılmasına katkıda bulunmak,

c) Kültürün korunmasına ve yaygınlaştırılmasına yardımcı olmak,

- d) Bilgi ve bilimin önceliğini gündemde tutarak yayılmasına aracı olmak,
- e) UNESCO çalışmalarına, özellikle programların hazırlanmasına ve uygulanmasına etkin bir şekilde katılmak” (2004: 6. madde).

Millî Komisyonun görevlerine ise yine aynı tarihli yönetmelikte şu şekilde yer verilmiştir:

- “a) UNESCO'nun görev alanına giren konularda bakanlıklar, ilgili resmi ya da özel kurum ve kişilerin işbirliğini sağlamak,
- b) UNESCO ile ilgili konularda Hükümete danışmanlık etmek,
- c) UNESCO 'nun amaç, program ve faaliyetleri konusunda kamuoyunu bilgilendirmek,
- d) Genel Konferanslara ve UNESCO tarafından düzenlenen diğer toplantılara katılacak delegelerin seçimi sırasında Hükümete danışmanlık etmek, delegelerle iş birliğinde bulunmak, söz konusu toplantılara Hükümetin katkısının hazırlanmasına yardımcı olmak,
- e) UNESCO Genel Konferansında ve UNESCO tarafından düzenlenen diğer toplantılarda kabul edilen karar ve tavsiyeler ile incelemeler ve raporlarda yer alan sonuç ve öneriler hakkında ulusal kurum ve kuruluşlara bilgi vermek, ihtiyaç ve öncelikleri dikkate alarak ilgili bakanlıkların onayı ile bunların tartışılmasını sağlamak ve sonuç alınmasına gayret göstermek,
- f) UNESCO'nun faaliyetleri ile ilgili olarak ülkenin eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarındaki dış ilişkilerini ilgilendiren konularda ilgili bakanlıkların görüş ve talimatı altında hareket etmek,
- g) Alınan kararların uygulanmasına ve karşılıklı bilgi ve belge değişimine ilişkin hususlarda, UNESCO Genel Merkeziyle ve UNESCO'ya üye devletlerin millî komisyonları ya da millî iş birliği kurullarıyla iletişim kurmak,
- h) UNESCO Programı ile ilgili ulusal faaliyetlere ve bu programların değerlendirilmesine katkıda bulunmak, UNESCO programlarının gelişimini izlemek ve uluslararası iş birliğinden sağlanabilecek imkânlarla ilgili kuruluşların dikkatini çekmek,
- i) UNESCO projelerinin yürütülmesi ve UNESCO'nun uluslararası faaliyetlerine katılım konusunda Millî Eğitim, Kültür ve Turizm, Dışişleri bakanlıkları ve ilgili diğer bakanlık ve kurumlarla birlikte görev yapmak,
- j) UNESCO'nun olağan programı çerçevesinde ya da bütçe dışı fonlarla finanse edilen memurluklara aday aranması ve UNESCO'dan burs alacak olanların belirlenmesi çalışmalarına katılmak,
- k) Ulusal düzeyde eğitim, bilim, kültür ve iletişim alanlarında faaliyetleri olan kurumlar arasındaki disiplinler arası diyalogu ve iş birliğini teşvik etmek” (2004: 7. madde).

UNESCO Türkiye Millî Komisyonunun 2004 yılındaki yönetmeliğine göre, Genel Kurul,

Yönetim Kurulu, Denetim Kurulu ve Genel Sekreterlikten oluşan dört temel organı

bulunmaktadır. Genel Kurula Millî Eğitim Bakanı başkanlık etmektedir. Hâlihazırda UNESCO Türkiye Millî Komisyonu'nun Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı Prof. Dr. Öcal Oğuz, Yönetim Kurulu Başkan Vekilliklerini ise Büyükelçi Deniz Çakar ve Prof. Dr. M. Akif Kireççi yürütmektedir (UNESCO TMK, 2021). Yönetim Kurulu ayrıca gerekli gördüğü alanlarda İhtisas Komiteleri kurmaktadır. Bu komitelerin temel görevi topluma ve hükümete danışmalık yapmaktır. “1960 yılından 2010 yılına kadar 21 komitenin kurulduğu gözlenmiştir” (Karadeniz, 2015:9).

UNESCO'nun ise Genel Konferans, Yürüte Konseyi ve Sekreterlikten oluşan üç temel organı bulunmaktadır. Genel Konferans; Yürütme Konseyinde yer alacak üyeleri seçmekten, bütçeyi belirlemekten ve UNESCO'nun çalışma programlarını kabul etmekten sorumludur. UNESCO çalışma programlarının uygulanması için gereken çalışmaları yürütmek ise UNESCO Sekreterliğinin görevidir. 2011 yılında Filistin'inin de üye olarak kabul edilmesiyle UNESCO'ya üye olan ülke sayısı 195'e yükselmiştir.

UNESCO'nun beş temel çalışma alanı¹⁹ bulunmaktadır. Bunları; Eğitim, Doğa Bilimleri, Kültür, Sosyal ve Beşerî Bilimler ve İletişim ve Bilgi şeklinde sıralayabiliriz. UNESCO'nun yoğun olarak çalıştığı alanlardan biri eğitim alanıdır. UNESCO eğitimin hayatı dönüştüreceği inancı ile hareket eder. Eğitim UNESCO'nun barışı inşa etme, yoksulluğu yok etme ve sürdürülebilirliği sağlama misyonunda başrolde bulunmaktadır.

Kültür UNESCO'nun yoğun olarak çalıştığı bir diğer alandır. Kültür alanında yapılan çalışmalar, sürdürülebilir barış ve kalkınmaya katkı yapmayı, yaratıcılığa teşvik etmeyi, korumayı ve aktarmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda UNESCO'nun gerçekleştirdiği

¹⁹ Çalışma alanları ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://en.unesco.org/> Erişim Tarihi: 13.03.2021

çeşitli kültür sözleşmeleri bulunmaktadır. Bunları; “Silahlı Çatışma Durumunda Kültür Varlıklarının Korunmasına Dair Sözleşme (1954)”, “Kültür Varlıklarının Kanunsuz İthal, İhraç ve Mülkiyet Transferinin Önlenmesi ve Yasaklanması İçin Alınacak Tedbirlerle İlgili Sözleşme (1970)”, “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme (1972)”, “Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi (2001)”, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (2003)” ve “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi (2005)” şeklinde sıralayabiliriz. “Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi” UNESCO’nun kültür sözleşmeleri içinde Türkiye’nin taraf olmadığı tek anlaşmadır (Oğuz, 2007:7).

UNESCO’nun doğa bilimleri alanında yaptığı çalışmaların temel amacı bilimin teşviki ve bilim alanında yapılan çalışmalarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. UNESCO, Birleşmiş Milletlerin bilimi muhafaza eden tek organıdır. UNESCO sosyal ve beşerî bilimler alanında ise;

“Etik ve insan hakları konusunda yapılması gerekenler, felsefe alanında yapılabilecekler ile sosyal bilimlerde deneysel araştırma yöntemleri konusunda plan ve politikalar oluşturarak Sosyal Bilimler bağlamında mevcut durum ile yapılması gerekenler arasındaki boşluğun saptanması ile ilgili çalışmalar yürütmektedir” (akt. Kasapoğlu Akyol, 2015:12).

Bilgi ve iletişim alanı 1990 yılında kurulmuştur. Alanın üç önemli hedefi bulunmaktadır; “özgür bilgi akışını ve bilgiye evrensel erişimi sağlamak, medyada kültürel çeşitliliği ve çoğulculuğu sağlamak ve herkesin bilgi ve iletişim teknolojilerine erişimini sağlamak”tır. UNESCO bu beş temel çalışma alanında yürüttüğü çalışmalarla tüm dünyada sürdürülebilir kalkınmayı, barışı, fırsat eşitliğini, yaratıcılığı ve evrenselliği desteklemektedir.

3.2.2. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine Giden Yolda Hazırlıklar

Kültür UNESCO’nun temel çalışma alanlarından biridir. Somut olmayan kültürel miras terimi somut kültürel miras öğelerini koruma yaklaşımlarının doğal bir sonucu olarak somut olmayan kültürel miras öğelerinin korunması ihtiyacının fark edilmesi ile UNESCO’nun bu konuda yürüttüğü çalışmaların neticesinde ortaya çıkmıştır. Burada somut olmayan kültürel mirasın neden korunması gerektiği sorusu karşımıza çıkmaktadır. Öcal Oğuz’a göre;

“Türkiye coğrafyasında Türk kültürünün oluşturduğu sözel-görsel zenginlik, tıpkı on bin yıllık toprak altı zenginliği gibi, henüz işlenmemiş, keşfedilmemiş ve yeniden üretilerek çağımız insanlarına aktarılmamıştır. Çağımız insanının henüz anlayıp kavrayamadığı tadına ve rengine vakıf olamadığı bu büyük birikim yeni kültürel tutumlar nedeniyle hızla gündelik hayattan uzaklaşmakta ve kuşaktan kuşağa aktarılma süreçleri sekteye uğramaktadır” (Oğuz, 2009:63)²⁰.

Evrin Ölçer Özünel’e göre ise;

“Somut olmayan kültürel miras; nesiller boyunca süregelen paylaşım ve dayanışma olgularını, geleneksel bilgi ve deneyimlerin sürdürülebilir olmasını, bu yollarla insanların geçimlerini sağlamalarını, birlikte çalışma ve yardımlaşma olgusunu, toplulukta yaşayan insanların hayatın biçimlendiren toplumsal uygulamaların ve ritüellerin devamını, sosyal bağların yeniden üretilmesini, doğaya dair olan yerel bilgi ve uygulamaların doğaya uyumu sayesinde doğanın sürdürülebilirliğini destekler” (Ölçer Özünel, 2017: 28-29).

Yine somut olmayan kültürel miras ürünlerinin kırsal alanlardan kentsel alanlara taşınmasının zor olması, bunu taşıyacak insanların sayısındaki azlık, bu azlıktan dolayı jenerasyonlar arasında somut olmayan kültürel miras ürünleri hakkındaki bilgi farklılıkları ve jenerasyonlar arasındaki ilişkilerin dinamiklerindeki değişiklikler sonucunda yaşanan uzaklaşmalar, özellikle çocukların ve gençlerin aile ortamlarında somut olmayan kültürel

²⁰ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Oğuz, Öcal, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?, Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 2003.*

mirasa ulaşmalarındaki zorluklar ve en önemlisi somut olmayan kültürel miras alanına örgün eğitim kurumlarında gerekli önemin verilmemesi somut olmayan kültürel mirasın korunmasını zorunlu kılmıştır. Sayılan unsurlardan dolayı somut olmayan kültürel mirasın kaybolmaya başlaması onun korunması için adımlar atılmasını gerekli hâle getirmiştir. Bu doğrultuda UNESCO’nun attığı en önemli adım “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”dir.

UNESCO, Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nden önce çeşitli içerik ve işleve sahip kültür sözleşmeleri oluşturmuştur. Bu sözleşmeleri somut kültürel mirası korumaya yönelik olanlar ve somut olmayan kültürel mirası koruma yönelik olanlar olarak ikiye ayırmak mümkündür:

“UNESCO’nun kültürlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusundaki yaklaşım ve yorumlarının en önemli gösterge ve sonuçları, ikisi “somut” diğer ikisi ise “somut olmayan” kültürün korunmasına yönelik olarak hazırlanmış olan dört sözleşme ve buna bağlı diğer uzlaşma, bildirge, konferans ve toplantılardan izlenebilir” (Oğuz, 2007:6).

Somut kültürel mirasın korunmasına yönelik oluşturulan sözleşmelerden ilki 1972 yılında imzalanan “Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi”dir:

“16 Kasım 1972 tarihinde UNESCO’nun Paris’teki Genel Merkezi’nde imzalanan Doğal ve Kültürel Dünya Mirasının Korunması Sözleşmesi, hiçbir ülke veya bölge ayrımı yapmaksızın, insanlığın bugüne kadar yaratmış olduğu uygarlıkların birer göstergesi olan tarihsel yapıların, sit alanlarının ve doğal zenginliklerin korunması amaçlanarak hazırlanmıştır” (Oğuz, 2007:6).

Öcal Oğuz’un da belirttiği gibi Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi somut kültürel mirasın korunmasına yönelik oluşturulmuş bir sözleşmedir. Ayrıca sözleşme somut kültürel mirasa yaptığı vurgu ile müzecilik alanı için önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Türkiye bu anlaşmayı 16 Mart 1983 yılında imzalayarak somut kültürel mirası korumaya çalışacağına dair bir söz vermiş ve bu sorumluluğu kabul etmiştir. Bu doğrultuda Türkiye

sınırları içerisindeki somut kültürel mirası araştırıp, gün yüzüne çıkartıp, aktarmayı kabul etmiştir. Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin ardından 2001 yılında Sualtı Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi imzalanmıştır. Bu sözleşmenin ana amacı sualtında bulunan kültürel mirasında açığa çıkartılması ve koruma altına alınmasıdır. Bu iki sözleşmenin müzeciliğinde temelini oluşturduğu görülmektedir. Klasik müze anlayışındaki koruma ve sergileme anlayışları bu sözleşmelerin içeriğindeki koruma yaklaşımlarıyla uyusmaktadır: Araştır, ortaya çıkar ve bir mekânın içinde camedânda sergile.

Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nin ardından toplumsal hayatta yaşanan değişimler somut olmayan kültürel mirasın korunmasını da gündeme getirmiş ve bu yolda ilk olarak 15 Kasım 1989 yılında “Geleneksel ve Popüler Kültürün Korunması Tavsiye Kararı” isimli bir tavsiye kararı yayınlanmıştır. Tavsiye kararı “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” için bir hazırlık niteliği taşımaktadır. Temelde ilk olarak bu tavsiye kararı ile somut olmayan kültürel mirasın korunması gerektiği, yaşanan sosyal etkiler (küreselleşme vb.) sebebiyle bu kültürün yok olmaya ve unutulmaya başlandığı dile getirilmiştir. “1989 Tavsiye Kararı, 1994 Yaşayan İnsan Hazinele ve 1997/1998 İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlan programlarıyla birlikte, 2003 Sözleşmesini yaratan üç temel belgeden biridir” (Oğuz, 2008:27).

“Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”nin hazırlık aşamasında karşımıza çıkan diğer belgeler; 1994 tarihli Yaşayan İnsan Hazinele ve 1997/1998 tarihli “İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlan Programı”dır. Tavsiye kararı ile birlikte;

“ulusal ölçekte yürütülen koruma programları kapsamında Kore Cumhuriyeti'nin (Güney Kore) kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasında usta insanın önemine dikkat çeken yaklaşımı, Yaşayan İnsan Hazinele sistemi ortaya çıkmasını sağlamıştır” (Oğuz, 2009:40).

Burada “usta” sözcüğü ile kastedilen, somut olmayan kültürel miras ürünlerinin yaratıcısıdır. Böylece 1989 Tavsiye Kararında önerilen “Yaşayan İnsan Hazineleeri” sistemi somut olmayan kültürel mirasın korunmasında insanı da bir odak noktası haline gelmiştir.

“Yaşayan İnsan Hazineleeri” programının temel amacı somut olmayan kültürel miras öğelerinin yaratıcıları ile birlikte düşünölüp, korunması ve aktarılmasıdır. “Yaşayan İnsan Hazineleeri” listesinde yer alan kişiler; somut olmayan kültürel miras öğelerini yeniden üreten, oluşturan ve diğeri insanlar için bu öğeleri anlamlandıran kişilerdir. “Yaşayan İnsan Hazineleeri” ile genç kuşakların bu mesleklere ilgilerini artırmak ve kamusal olarak duyarlılığın sağlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda Türkiye’de bulunan somut olmayan kültürel miras müzelerinde düzenlenen çeşitli etkinliklere bu tarz “ustalar” çağırılmaktadır. Böylece köklü bir tarihi olan, önemli kültürel değere sahip somut olmayan kültürel miras öğelerinin yeniden üretilmesi, icra edilmesi ve sunulması için gereken bilgi, beceri ve deneyimleri koruma gibi önemli bir amaç da gerçekleştirilmektedir.

Somit Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ne giden yolda önemli olan bir diğeri belge 1997/1998 tarihli “İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlan Programı”dır. Bu program ile “geleneksel kültüre ve bunun en seçkin örneklerine karşı bir duyarlılık oluşturulmaya çalışılmış, toplumların farkındalık düzeyleri artırılarak koruma kavramına dikkat çekilmeye çalışılmıştır” (Kasapoğlu Akyol, 2013: 83).

“İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Başyapıtları İlanı Programı”nda kayıtlı doksan başyapıt bulunmaktadır. Bu programda Türkiye’den kayıtlı iki öğe bulunmaktadır. Bunlardan biri 2001 yılında ilan edilen “Meddahlık Geleneği” ve diğeri ise 2005 yılında ilan edilen “Sema Törenleri”dir. “İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Başyapıtları İlan Programı” ile birlikte programda yer alan/almayan tüm devletlerin

koruma bilinci artırılmakta ve sahip olunan somut olmayan kültürel miras öğelerini dünyaya tanıtmaya imkânı doğmaktadır.

Somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik yapılmış olan bir diğer sözleşme ise 20 Ekim 2005 tarihli “Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi”dir. Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi ve Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, UNESCO’nun 1972 ve 2001 tarihli sözleşmelerinin kapsamı altına almadığı alanlardaki kültürel miras öğelerine dikkat çekmektedir:

“Bu iki sözleşme, özü itibarıyla, UNESCO tarafından somut olmayan kültürel miras olarak nitelenen ve çoğu öteden beri geleneksel halk bilimi disiplininin inceleme alanına giren ürünleri, kültürel üretimlerin çeşitliliği ve sürekliliği hakkında küreselleşmenin doğurduğu kaygıları ortadan kaldırma amacına yöneliktir” (Oğuz, 2007:31).

Yukarıda sıralanan dört sözleşme ve üç hazırlık belgesi/programı dünyanın somut ve somut olmayan kültürel mirasını korumak için atılmış çok önemli adımlardır. Bir sonraki bölümde *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

3.2.3. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

Uzun bir hazırlık aşamasından sonra somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik oluşturan *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* 17 Ekim 2003 yılında UNESCO’nun 32. Genel Konferansında kabul edilmiştir. Sözleşme 9 başlık ve 40 maddeden oluşmaktadır

Toplumsal alanda yaşanan gelişmeler ve değişimler, teknolojiye yaşanan hızlı değişimler, dünyanın artık küresel bir köy haline gelmesi gibi durumlar sonucunda kültürlerin tek tipleşmesi, çeşitliliğin giderek kaybolması ve yok olma tehlikesi ile karşı

karşıya kalması sonucunda somut olmayan kültürel mirasın korunması düşüncesi ortaya çıkmış ve *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* oluşturulmuştur. Sözleşmenin temel amaçlarından biri somut olmayan kültürel miras başlığı altında yer alabilecek kültürel miras öğelerinin sürdürülebilirliğinin sağlanması, somut ve somut olmayan kültürel mirasın holistik bir bakış açısı ile korunması ve aktarımıdır. İmzalandığı tarihten itibaren üzerindeki ilgi artarak devam etmiştir ve sözleşmeye taraf olan devletlerin sayısı giderek çoğalmıştır. Türkiye bu sözleşmeye 27 Mart 2006 yılında taraf olmuştur ve o tarihten itibaren somut olmayan kültürel mirası korumak ve aktarımını sağlamak için çeşitli çalışmalar yürütmüştür /yürütmektedir.

Sözleşmeye göre; “Somut olmayan kültürel miras toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekanlar” (2003: 2. madde,1. Fıkra) anlamına gelmektedir. Somut olmayan kültürel mirasın beş alanda kendini gösterdiği görülmektedir. Bu alanları;

- a) Somut olmayan kültürel mirasın aktarılmasında taşıyıcı işlevi gören dille birlikte sözlü gelenekler ve anlatımlar;
- b) Gösteri sanatları;
- c) Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler;
- d) Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar;
- e) El sanatları geleneği” (2003: 2. madde, 2. Fıkra) şeklinde sıralamak mümkündür.

Sözleşme; söz konusu alanlar içerisinde yer alan kültürel miras öğelerinin araştırılmasında, derlenmesinde, arşiv ve belgelendirme merkezlerinin oluşturulmasında, müzelerin kurulmasında, bu öğelerin ders içeriklerinde yer almasında, kitle iletişim araçlarında somut

olmayan kültürel miras öğelerine olumlu bir yaklaşım geliştirilmesinde ve kuşaklar arasında oluşan kopukluğun giderilmesinde bu öğelerden etkin bir biçimde yararlanmayı amaçları arasında görmektedir. Temel amacı yukarıda sayılan alanlardaki miras öğelerinin korunması olan Sözleşmenin diğer amaçları ise 1. maddede şu şekilde açıklanmıştır:

- “a) Somut olmayan kültürel mirası korumak,
- b) İlgili toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasına saygı göstermek,
- c) Somut olmayan kültürel mirasın önemi konusunda yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde duyarlılığı artırmak,
- d) Uluslararası iş birliği ve yardımlaşmayı sağlamak” (2003:1. madde).

Sözleşmenin 1. ve 2. maddesinde açıklanan amaçlar ve somut olmayan kültürel miras alanları, bu konuda yapılacak çalışmalar için yol gösterici bir nitelik taşımaktadır. UNESCO’nun internet sayfasında da sözleşmede yer alan ve sözleşmeye taraf olan devletlerin yerine getirmesi gereken yükümlülüklerin uygulamaya nasıl geçirileceği ile ilgili “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Uygulama Yönergesi (*Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage*)” isimli bir rehber bulunmaktadır.

Koruma kavramı sözleşmenin temelini oluşturmaktadır. Sözleşmede koruma kavramı 2. maddenin 3. Fıkrasında;

“somut olmayan kültürel mirasın yaşayabilirliğini güvence altına alma anlamına gelir; buna kimlik saptaması, belgeleme, araştırma, muhafaza, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılması dahildir” (2003: 2. madde 3. Fıkra) şeklinde tanımlanmıştır.

Sözleşme’nin “Mirasın Ulusal Düzeyde Korunması” başlıklı üçünü kısmındaki “Korumanın Diğer Önlemleri” isimli 13. maddesinde somut olmayan kültürel mirasın nasıl korunması

gerektiğine ilişkin bilgilere, yöntemlere ve yaklaşımlara yer verilmiştir. Bu yaklaşımların başında ise topluma somut olmayan kültürel mirasın ne olduğunu, işlevinin ne olduğunu anlatmak ve somut olmayan mirasın koruma planlamalarını somut mirasın koruma planlamaları ile birlikte ele almak gelmektedir. 13. maddeye göre;

“Her Taraf Devlet kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın korunmasını, gelişmesini ve değer kazanmasını güvence altına almak amacıyla aşağıdaki hususları gerçekleştirmeye gayret eder:

- a) Toplum içinde somut olmayan kültürel mirasın işlevinin değer kazanması yönünde genel bir politika benimsemek ve planlama programlarına bu mirasın korunmasını dahil etmek,
 - b) Kendi toprağı üzerindeki somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda bir veya daha fazla yetkili kurum belirlemek ya da kurmak,
 - c) Özellikle tehlike altındaki somut olmayan kültürel miras konusunda, somut olmayan kültürel mirasın etkili bir şekilde korunması için bilimsel, teknik ve sanatsal incelemeleri ve araştırmaya ilişkin yöntembilimi özendirmek,
 - d) Aşağıdaki hususları amaçlayan uygun yasal, teknik, idari ve mali önlemler almak;
- Somut olmayan mirasın eğitimi ve idaresi ile ilgili kurumların oluşturulmasını özendirmek ve bu mirasın sunum ve anlatımına ayrılmış yerlerde geleceğe iletilmesini sağlamak,
 - Bu mirasa ulaşılmasını düzenleyen, mirasın kendine özgü geleneksel uygulamalarına saygı göstererek, somut olmayan kültürel mirasa ulaşılmasını güvence altına almak,
 - Somut olmayan kültürel miras konusunda dokümantasyon merkezleri kurmak ve buralara ulaşılmasını kolaylaştırmak” (2003: 13. madde).

İngilizcesi “*The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*” olan ve Türkçeye “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” olarak tercüme edilen sözleşmede, UNESCO’nun diğer kültür sözleşmelerinden farklı olarak dondurarak, değiştirmeden muhafaza etmek anlamına gelen “*protection*” kavramı yerine aktararak, yaşatarak ve sağlıklı bir gelişime izin vererek muhafaza etmek anlamına gelen “*safeguarding*” kavramını kullanmayı tercih edildiği görülmektedir.²¹

²¹ *Protection* ve *Safeguarding* kavramlarının tezin konusu bağlamında karşılaştırılmasında Dr. Öğr. Üyesi Pınar KASAPOĞLU AKYOL tarafından verilen “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Koruma Yaklaşımları” (2015-2016) ve “Kültürel Miras ve Müzecilik” (2017-2018) derslerinin ders notlarından yararlanılmıştır.

UNESCO'nun kültür sözleşmeleri karşılıklı olarak incelendiğinde *safeguarding* kavramının tesadüfi olarak değil bilinçli bir şekilde seçildiği görülmektedir. Çünkü *protection* kavramı sonuca odaklanırken, *safeguarding* kavramı sürece odaklanmaktadır yani *protection* kavramı “biz bunu koruduk” gibi bir bakış açısına sahipken *safeguarding* kavramı daha çok “biz bunu koruduk, koruyoruz ve koruyacağız” bakış açısına sahiptir. *Protection* kavramının referans ettiği anlam “donmuş bir şekilde koruma” anlamındayken, *safeguarding* kavramı daha çok “yaşayan, dönüşen, bütüncül bir şekilde koruma” anlamına referans etmektedir. Örneğin; bir müzik aleti düşündüğünüzde *protection* kavramına göre önemli olan ortaya çıkan müzik aletidir. Ancak *safeguarding* kavramına göre; ortaya çıkan ürünün yanında bu müzik aletinin nasıl meydana getirildiği, kimler tarafından yapıldığı, yapımı sırasındaki insanların arasındaki usta-çırak ilişkisi, deneyimin aktarımının hangi yollarla sağlandığı, bu müzik aletinin hangi toplumsal ve sosyal alanlarda ve zamanlarda hangi kültürel anlamda kullanıldığı da çok önemlidir.

Klasik müzecilikte daha çok *protection* kavramının referans ettiği anlamda bir koruma yaklaşımı söz konusuysa artık bu algı değişmeye başlamış ve yerini *safeguarding* kavramının referans ettiği anlamdaki koruma yaklaşımlarına bırakmaya başlamıştır. Somut olmayan kültürel miras müzelerinin temelinde ve ruhunda *safeguarding* kavramının referans ettiği koruma yaklaşımları yani canlı, yaşayan, dinamik, yeniden üretilen ve sürdürülebilir, aktarımın yanında aynı zamanda deneyimlerle ve yaşatarak öğrenme imkânı da sağlayan bir koruma anlayışı yatmaktadır. Bu doğrultuda “sözleşmenin 16. 17. ve 18. maddelerinde çeşitli koruma listeleri bulunmaktadır:

- “1. İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi
2. Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi
3. Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı” (2003: madde 16,17 ve 18)”.

Türkiye'nin Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde bir adet mirası, İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesinde²² ise 19 adet mirası bulunmaktadır. Bu miraslardan 6 tanesi çeşitli ülkeler ile işbirliği sonucunda oluşturulmuş ortak dosya olarak kabul edilmektedir. Ancak henüz Korumanın İyi Uygulamaları Kaydı Listesinde mirası bulunmamaktadır.

“İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsili Listesi” sözleşmenin amaç ve görevlerinin somut bir şekilde görülebileceği bir listedir. “Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi” ise özellikle hemen ilgilenilmediği takdirde yok olup gidebilecek mirasların korunması için geliştirilmiş bir listedir. Toplumsal hayatta yaşanan değişimlerden, savaş durumlarından, teknolojik gelişmelerin olumsuz sonuçlarından etkilenebilecek topluluk ve grupların somut olmayan kültürel miraslarının sürdürülebilirliği için oluşturulmuştur.

Somit Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi hükümetler arası bir özellikte olsa da sözleşmenin sürekliliğini sağlayacak olan bireyler ve topluluklardır. Yani UNESCO bu sözleşme ile kültür öğelerinin korunmasının yanında onun yaratıcısı, üreticisi olan ve bu ürünlerin aktarımını sağlayan insan faktörünü de dikkate almıştır (Yıldız, 2018:73). Böylece UNESCO tarihinde ilk kez sadece nesne odaklı değil içeriğinde insanın da odak noktası olduğu bir sözleşme hazırlamıştır. Ayrıca “sözleşmede miras kavramı koruma, aktarma, yaşatma ve sürdürülebilir olma gibi kavramlarla birlikte geçmektedir” (Ölçer Özünel, 2013: 65). Yani temel amaç sadece koruyup, tanıtmaya değil odakta bulunan kültür öğelerinin yeniden üretiminin de söz konusu olmasıdır.

²² Güncel liste için bkz: <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1nC4%9F%C4%B1n-Somit-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi> Erişim Tarihi:15.03.2021

3.3. ICOM Tarafından Gerçekleştirilen Çalışmalar

ICOM 1946 yılında UNESCO'nun gayretleri sonucunda Paris'te kurulmuştur ve resmi olarak UNESCO'ya bağlı olan bir kuruluştur. ICOM tüzüğünde de görüldüğü üzere ICOM'un temel amaçları; müzeleri korumak, müzecilik mesleğini geliştirmek, müzecilik mesleğinin uluslararası standartlara sahip olmasını sağlamak ve müzelerin eğitime ve toplumsal hayata olan katkılarını vurgulamaktır. Bu doğrultuda dünyada bulunan ve gelecekte oluşacak somut ve soyut olmayan kültürel mirasın korunması, sürdürülmesi ve aktarılması amacıyla çeşitli çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmalar arasında çeşitli sergi ve yayın çalışmalarını sayabiliriz.²³

Türkiye UNESCO'ya üye olduğu için 1956 yılında 4895 sayılı kanuna göre oluşturulan bir yönetmelik sonucunda *ICOM Türkiye Millî Komitesi* kurulmuştur. *ICOM Türkiye Millî Komitesi Yönetmeliği* 3. Bölüm 6. ve 7. maddesinde komitenin kuruluş amaçları ve bu amaçlara nasıl ulaşacağı şu şekilde yer almaktadır:

“Madde 6-Amaçlar:

- a) Türkiye müzelerini ve müzecilik mesleğini korumak ve geliştirmek,
- b) Müzeleri ve müzecilik mesleğini milletlerarası seviyeye yükseltmek ve temsil etmek,
- c) Toplum hizmetine, bilgilerin yayılmasına ve milletlerarası karşılıklı münasebetlerin gelişmesine faydalı olmak.

Madde 7-Millî Komite yukarıdaki amaçları gerçekleştirmek için aşağıdaki yolları takip eder:

- a) ICOM Türkiye Millî Komitesi, Milletlerarası Müzeler Konseyi (ICOM) ve bu konseye Bağlı Millî Komiteler ve ihtisas teşkülleri ile temas ve münasebetler kurar, imkânlarına göre onlarla iş birliği yapar,
- b) Türkiye'deki her çeşit müze faaliyetlerini dışarıdaki millî komitelere aksettirir ve çeşitli müze mensuplarının yabancı ülkelerdeki müzelerde yetişmeleri için imkânlar arar. ICOM ve ona bağlı millî komiteler arasında mesleki eleman ve teknik malzeme bakımlarından

²³ ICOM'un çalışmalarına ayrıntılı bakmak için bkz.: <https://icom.museum/en/> Erişim Tarihi:18.03.2021

ihtiyaçlarına uygun gelişmeyi sağlamak üzere karşılıklı tedbirler alınır. Bu alanda girişilecek her türlü iş birliği hüşundaki teşebbüslerin gerçekleşmesine çalışır.

c) Müze ve müzecilikle ilgili yayınlar yapar” (1970: 6-7. madde).

ICOM özellikle *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*’nin kabul edilmesinden sonra bu alanda önemli çalışmalar yapmıştır. 2004 yılında ICOM tarafından Seul’da somut olmayan kültürel miras konusunda bilinçlendirmek amacıyla 100’den fazla ülkeden 1462 katılımcı ile 21. Genel Kurul gerçekleştirilmiştir. Bu kurulda somut olmayan kültürel mirasın müzeler aracılığıyla korunmasını gündeme getiren ve öneren bir yaklaşım geliştirilmiştir (Ölçer Özünel, 2013:66). 21. Genel kurulda özellikle “somut olmayan kültürel miras ve müzeler” konusu üzerinde durulmuştur. 21. Genel kurulun ardında, 2007 yılında ICOM müze tanımını²⁴ genişletmiş ve bu tanıma “somut olmayan kültürel miras” kavramını da eklemiştir.

ICOM’a bağılı olarak Hollanda, İtalya, İspanya, Fransa ve Belçika gibi ülkelerin ortak girişimleriyle 2017 yılında “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Müzeler Projesi (*The Intangible Cultural Haritage and Museums Project-IMP*)²⁵” isimli bir proje oluşturulmuştur. Proje 2017-2020 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Projede somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik çeşitli yaklaşımlar, uygulamalar ve etkileşimler müzeler ile birlikte araştırılmıştır. “Somut Olmayan Kültürel Miras ve Müzeler Projesi” müzelerin somut olmayan kültürel mirasını gelecek nesillere aktarmak isteyen toplulukların, grupların ve bireylerin somut olmayan kültürel mirasın korunmasında rol alabileceğine inanmaktadır. Ancak bunun nasıl olacağı bu projenin oluşturulmasında önemli bir çıkış noktası olmuştur.

²⁴ Tanım için bkz. s.12

²⁵ Proje hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.ichandmuseums.eu/en> Erişim Tarihi:18.03.2021

Projede “Müzeler somut olmayan kültürel mirasın korunmasına nasıl yardımcı olabilir? Doğru yaklaşımı kullandığınızı nasıl anlarsınız? Somut olmayan kültürel miras nasıl gelecekteki müze uygulamaları ve politikalarının ayrılmaz bir parçası haline gelebilir? Toplulukların, grupların ve bireylerin katılımı ve kültürel miraslarını gelecek nesillere aktarmaya yönelik çabalarına müzelerde nasıl daha fazla odaklanılabilir? Müze profesyonelleri, somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda hangi beceri ve yeterlilikleri geliştirmelidir? Hangi politikalar ve uygulamalar somut olmayan kültürel mirasın müzelerde korunması ile ilgili kilit konumdadır?” gibi sorular cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Yukarıdaki sorular doğrultusunda IMP; 5 adet uluslararası konferans ve uzman toplantısı düzenlemiştir. Bu konferanslar sırasında ve çevrim içi olarak Hollanda, İsviçre, İtalya, Fransa ve Belçika’da bulunan müzelere, somut olmayan kültürel mirasla ilgili müze uygulamalarından ilham verici örnekler verilmiştir (IMP, 2020). 26 Şubat 2020 yılında Belçika’da “Müzeler ve Somut Olmayan Kültürel Miras: Üçüncü Bir Alana Doğru” isimli bir sonuç sempozyumu yapılmış ve böylece proje son bulmuştur (IMP, 2020). ICOM günümüzde Covid- 19 küresel salgınının da etkisiyle çalışmalarını çevrim içi ortamlarda yürütmekte, çevrim içi olarak çeşitli seminerler düzenlemektedir ayrıca küresel salgının müzecilik konusuna olan etkilerini araştıran çeşitli çalışmalarda yapmaktadır.²⁶

3.4. Somut Olmayan Kültürel Miras ve Eğitim

UNESCO’nun çalışma alanları içerisinde yoğun olarak çalıştığı alanlardan biri de eğitim alanıdır. UNESCO eğitim konusuna 2003 yılında kabul ettiği *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Koruma Sözleşmesi*’nde yer vermiştir. Buradan eğitim alanına ne kadar önem

²⁶ ICOM’un düzenlediği/düzenleyeceği çevrim içi konferanslara ulaşmak için bkz.: <https://icom.museum/en/agenda/> Erişim Tarihi:18.03.2021

verildiği anlaşılmaktadır. Sözleşmede eğitim konusu²⁷ “14. madde: Eğitim, Duyarlılığın ve Kapasitesinin Güçlendirilmesi” başlığı altında ele alınmıştır:

“Her Taraf Devlet, uygun tedbirlerle şu hususları gerçekleştirmeye gayret eder:

a) Somut olmayan kültürel mirasın tanınmasını, buna saygı duyulmasını ve geliştirilmesini özellikle aşağıda belirtilen önlemlerle sağlamak;

1) Toplumun genelini ve özellikle gençleri hedefleyen eğitici, duyarlılığı artırıcı ve bilgilendirici programlar düzenlemek,

2)İlgili topluluklar ve gruplar içinde belirli eğitim ve yetiştirme programları düzenlemek,

3)Somut olmayan kültürel mirasın korunması için özellikle yönetim ve bilimsel araştırma gibi alanlarda kapasite güçlendirici etkinlikler düzenlemek,

4) Bilginin kuşaktan kuşağa geçişini okul dışı olanaklarla sağlamak.

b) Kamuoyunu bu mirasa yönelik tehditler ve işbu sözleşme gereğince yapılan etkinlikler konusunda bilgilendirmek,

c) Somut olmayan kültürel mirasın anlatımı için gerekli olan doğal alanların ve belleğe ilişkin mekanların korunması için eğitim verilmesine teşvik etmek” (2003: 14. madde).

Bu madde somut olmayan kültürel mirasın farkındalığının ve öneminin toplumun tüm kesimleri tarafından anlaşılması ve anlamlandırılması konusunda yapılması gerekenleri ve bunun yanında somut olmayan kültürel miras alanında özellikle genç kuşağın eğitilmesi gerektiğini vurguladığı için önemlidir.

Sözleşmenin 2. madde 3. Fıkrasında²⁸ yapılan koruma kavramının tanımında da okul içi ve okul dışı eğitimin somut olmayan kültürel mirasın korunup nesilden nesle aktarılmasında önemli bir araç olduğuna değinilmiştir. “Sözleşmenin 2. maddesindeki koruma tanımında okul dışı eğitim imkânlarına, mirasın resmi olmayan kanallardan aktarımına ve yaygın eğitime atıf vardır” (Aral, 2020: 53). Yani sözleşmede yer alan eğitim

²⁷ Somut olmayan kültürel miras ve eğitim hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.: Kasapoğlu Akyol, Pınar, “Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) ve Eğitim: Halk Kültürü Dersi Örneği”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

²⁸ Söz konusu olan madde için bkz. s.65

uygulamaları önerilerinde somut olmayan kültürel mirasın aktarımında ve sürdürülmesinde örgün eğitim kadar okul dışındaki eğitim uygulamalarının da önemli olduğu görülmektedir ve bu uygulamaların başında da düzenlenen çeşitli müze gezileri sayılabilir.

14. ve 2. maddede bu şekilde yer alan eğitim konusu, 2018 tarihinde yayınlanan en güncel Uygulama Yönergesinin 107. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır:

- “a) Yöresel dillerin de dahil olduğu çok dilli eğitim, entegrasyonu ve kültürlerarası diyalogu destekleyen bir enstrüman olarak somut olmayan kültürel mirasın rolü;
- b) Somut olmayan kültürel mirası yerel özellikler uyarlanmış okul müfredatıyla öğretmek ve materyaller geliştirmek;
- c) Somut olmayan kültürel miras hakkında öğretmek için öğretmenlerin kapasitelerinin artırılması ve bu amaçla rehberlerin ve kılavuzların geliştirilmesi;
- d) Okullarda somut olmayan kültürel mirasın öğretimi için temalar ve modüller önermek için veli ve veli derneklerini dâhil etmek;
- e) Eğitim programlarının geliştirilmesinde kendi miraslarını okullarda ve eğitim kurumlarında açıklamaya davet edilen uygulayıcıları ve taşıyıcıları dahil etmek;
- f) Toplulukların somut olmayan kültürel mirası hakkında bilgi toplanmasında ve yayılmasında gençleri dahil etmek;
- g) Somut olmayan kültürel mirasın içine yerleşmiş bilgi ve becerilerin yaygın yollarla yayılma değerini kabul etmek;
- h) Katılımcı eğitim yöntemleri, uygulamalı yöntemler ve ayrıca oyunlar, evde öğretim ve çiraklık formları da kullanılarak somut olmayan kültürel mirasın ayrıcalıklı deneyimini yaşamak;
- i) Yaz eğitimi, açık günler, ziyaretler, fotoğraf ve video yarışları, kültürel miras güzergahları veya doğal alanlara ve varlığı somut olmayan kültürel mirası ifade etmek için gerekli olan anı yerlerine okul gezileri düzenlemek gibi aktiviteler geliştirmek;
- j) Uygun olan her yerde bilgi ve iletişim teknolojilerinin tam kullanımını sağlamak;
- k) Üniversitelerde somut olmayan kültürel mirasla ilgili öğretim yapmak ve disiplinler arası bilimsel, teknik ve sanatsal çalışmalarının yanı sıra, araştırma yöntemleri geliştirilmesini teşvik etmek;
- l) Kişisel ve kariyer gelişimi için somut olmayan kültürel mirasın değeri hakkında bilgilendirerek gençlere mesleki rehberlik sağlanması;

m) Somut olmayan kültürel miras ile ilgili olan küçük işletmelerin yönetiminde bulunan topluluklar, gruplar veya bireylerin eğitiminin sağlanması” (Uygulama Yönergesi, 2018:107. madde).

Eğitim konusunun *Somut Olmayan Kültürel Mirasın korunması Sözleşmesi*’nin merkezinde yer alması ve UNESCO’nun belirlediği temel çalışma alanlarından biri olması sebebiyle anlaşılmaya Taraf Devletler bu konuda çeşitli çalışmalar yapmıştır/yapmaktadır ve yapacaktır.²⁹

Türkiye’de bu konuda yapılan en önemli çalışmalardan bir tanesi; 2006-2007 Eğitim-Öğretim döneminden itibaren 5. 6. 7. ve 8. Sınıfların (ortaokul) müfredatına eklenen “Halk Kültürü Dersi”dir. Dersin içeriği tamamen somut olmayan kültürel miras konularından oluşmaktadır. “Halk Kültürü Dersi Öğretim Programı” kitapçığında yer alan öğrenme alanları ve üniteleri kısmında bulunan, somut olmayan kültürel mirası koruma öğrenme alanında müze kavramına odaklanıldığı görülmektedir (MEB, 2018).

Somut olmayan kültürel miras ve eğitim ilişkisinin örgün eğitim mekânları haricinde izlenebileceği en önemli ortamlar ise müzelerdir. Sözleşmede yer alan koruma yaklaşımında müzelere özel bir önem verildiği görülmektedir. Türkiye’de Halk Kültürü Dersi ya da diğer dersler kapsamında özellikle okul dışı yapılan etkinlikler kapsamında çeşitli müze gezileri gerçekleştirilmektedir. Böylece özellikle somut olmayan kültürel miras müzelerine götürülen öğrenciler somut olmayan kültürel miras ürünleri ile karşılıklı bir etkileşimde bulunur ve okuldaki programlardan farklı olarak deneyimleyerek öğrenirler. Özellikle gençlere ve çocuklara somut olmayan kültürel miras bilincini, farkındalığını kazandırma noktasında da müzelerin büyük bir önemi bulunmaktadır. Özellikle bu konuda gelen ziyaretçilerin

²⁹ UNESCO’nun eğitim ile ilgili yaptığı çalışmalar için bkz.:

https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656_eng Erişim Tarihi:15.03.2021

Türkiye’de yapılan çalışmalar için bkz.: <https://www.unesco.org.tr/Pages/48/10/E%C4%9Fitim> Erişim Tarihi:15.03.2021

katılımlarına yer verilen, onların müzedeki kültürel miras ürünleri ve gelenekler ile etkileşimine izin veren müzelerde bu olgunun daha kolay ve daha kalıcı en önemlisi de sürdürülebilir olacağı düşünülmektedir.

Bu doğrultuda sonraki bölümde somut olmayan kültürel mirasın müzecilik bağlamında korunup sergilenmesi ve Türkiye’deki somut olmayan kültürel miras müzesi uygulamalarına ve etnografya müzeleri ve somut olmayan kültürel miras müzeleri arasındaki uygulama farklılıklarına ayrıntılı olarak değinilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS MÜZELERİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ: ANKARA SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS MÜZESİ VE ANKARA ETNOGRAFYA MÜZESİ ARASINDAKİ UYGULAMA FARKLILIKLARI

Dünya’da yaşanan değişim ve dönüşümler, teknolojik ilerlemeler ve kültürlerin kaybolma tehlikeleri ile yüz yüze gelinmesi sonucunda kültürel mirasın korunması gerektiği fikri daha fazla gündeme gelmiştir. Bu gibi durumlar ve somut olmayan kültürel mirasa yapılan vurgular sonucunda çeşitli koruma yaklaşımlarını geliştirilmiştir ve bunlardan biri de somut olmayan kültürel mirasın müzeler aracılığıyla korunup aktarılması olmuştur. Zeynep Safiye Baki Nalcıoğlu (2020: 2)’na göre de;

“Müzelerde somut kültürel miras unsurlarının yanı sıra somut olmayan kültürel miras unsurlarının da korunması düşüncesi 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmış ve 1997/1998 “İnsanlığın Sözlü ve Somut Olmayan Başyapıtları İlan Programı Adaylık Dosyalarını Hazırlama Kılavuzu”nda somut olmayan kültürel mirasın koruma yöntemlerinden biri olarak müzelere yer verilmiştir”.

Ancak Türkiye’de somut olmayan kültürel mirasın müzelerde sergilenmesi konusuna değinmeden önce bu tarz müzelerin ilk örnekleri olan açık hava müzeleri hakkında bilgi vermenin ve halkbilimi müzeleri arasındaki farklara bakmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

4.1. Açık Hava Müzeciliği ve Halkbilimi Müzeciliği

Açık hava müzeleri iki bakış açısı ile ele alınabilmektedir. Bunlardan bir tanesi arkeolojik eserlerin ve taşınmaz yapıların sergilendiği “Arkeoloji Açık Hava Müzeleri”dir, diğeri ise çalışmanın da konusunu oluşturan ve halkbilimi müzelerinin içerisinde

değerlendirebileceğimiz açık hava müzeleridir. Çalışmanın konusu olan açık hava müzelerinin içeriğini kültür öğeleri oluşturmaktadır. Açık hava müzeleri ICOM tarafından:

“Halk kültürünün kaybolmak üzere olan değerlerini kurtarmak için çeşitli yaşayış tarzlarını aksettiren otantik, karakteristik mimari eserlerin, kullanılan aletlerin, zirai faaliyetlerin, el sanatlarının vb. tipik unsurların seçilerek, taşınmazların yerlerinden sökülerek, aslına uygun şekilde belirlenen bir arazi üzerinde yeniden bir araya getirilmesinden oluşan müzeler” şeklinde tanımlanmıştır.

Açık hava müzelerinin ana unsurlarını halk mimarisi etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan çeşitli yapılar, konutlar, hayvan barınakları, atölyeler oluşturmaktadır. Ancak “bu yapılar tek başlarına yer almamakta, içlerinde olması gereken eşyalarla birlikte teşhir edilmektedir” (Santur, 2003:16). Açık hava müzelerinin temel amacı; ziyaretçilerin müzede bulunan mimari yapılarla ve mimari yapıların kültürel bağlamına uygun olarak içerisinde sergilenen kültürel ürünlerle, yerinde deneyimleyerek öğrenmenin sağlanmasıdır. Daha çok Avrupa’da ön plana çıkan ve geniş arazilerde kendilerine yer bulan açık hava müzeleri, ait olduğu toplumun; sosyal yaşantısına, mimarisine, tarihine, deneyimlerine ve en önemlisi kültürüne şahit olunabilecek önemli mekânlardır.

Açık hava müzeleri ile ilgili çalışmalar ve somut örnekler Avrupa’da 19. yüzyılda görülmektedir. Bu çalışmaların gerçekleştirilmesinde, Avrupa’da yaşanan endüstri devrimi sonucunda ortaya çıkan sömürgecilik anlayışına paralel olarak başlayan uluslaşma hareketleri etkili olmuştur. Sema Demir (2013: 151)’e göre de; açık hava müzeleri köklerini uzun zamanlar öncesine dayandırmak isteyen modern devletlerin bu amaç doğrultusunda araç olarak kullandıkları kurumlardır. Avrupa’da kuruluşları uluslaşma hareketleriyle paralel olarak ilerleyen açık hava müzelerinin sayısı günümüzde hızla artmaktadır.

Dünya’da ilk ve en eski açık hava müzesi ise 1891 yılında İsveç’te “Skansen Açık Hava Müzesi” ismiyle açılmıştır. Müzede İsveç geleneksel yaşantısı ve İsveç’in kültürel mirası

teşhir edilmektedir. Skansen Açık Hava Müzesinde; 150 adet otantik yapı ve atölye, her yapının içinde geleneksel kıyafetleriyle hazır bekleyen uzman müze rehberleri ve günlük işlerini gerçekleştiren yerel halk, rehberli turlar, çocuklar için oyun alanları ve çocuk hayvanat bahçesi ve İsveç geleneksel hayatına ait olan 20’den fazla hayvan bulunmaktadır (Skansen, 2021). Ancak müzenin resmi internet sitesinde yer alan bilgiye göre müze 27 Kasım 2020 tarihinde kapılarını kapatmıştır.

Türkiye’de açık hava müzelerinin gündeme gelmesi ilk kez 1956 yılında ICOM tarafından gerçekleştirilen IV. Uluslararası Konferans ile olmuştur. Bu doğrultuda çeşitli araştırmacılar girişimlerde bulunmuştur. Avrupa’da 19. yüzyıl gibi erken bir tarihte başlayan açık hava müzesi çalışmalarına rağmen Türkiye’de açık hava müzelerinin önemine ilk olarak Hamit Zübeyir Koşay dikkat çekmiştir. Ancak onun kişisel çabaları bir sonuca ulaşmamıştır. 1985 yılında ise Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Rektörlüğü ile birlikte Ankara’da “Folklor Açık Hava Müzelerinin Türkiye’de Kurulma İmkânları Sempozyumu” isimli bir sempozyum düzenlenmiştir ve sempozyumun sonunda açık hava müzelerinin açılması konusunda daha fazla gecikilmemesi gerektiği anlaşılmıştır (Santur, 2003:17). Ancak 1985 yılında yapılan ve açık hava müzelerinin önemine değinilen sempozyum üzerinden neredeyse 20 yıl geçmesine rağmen Türkiye’de çeşitli açık hava müzeleri açılrsa da sayıları, içerik, yöntem ve uygulamaları açısından Avrupa’daki açık hava müzeleri standartlarına ulaşmak için çaba sarfetmektedirler.

2002 yılında Gazi Üniversitesi³⁰ Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER), “Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları” isimli 9 oturumlu bir sempozyum düzenlemiştir. Sempozyumun genelinde açık hava müzeciliği konusu halkbilimi müzeciliği başlığı altında ele alınmış ve çeşitli araştırmacılar, bürokratlar ve yerel yöneticiler tarafından tekrar gündeme getirilmiştir.

Açık hava müzeciliğine baktığımızda; açık hava müzesinin içeriğini her ne kadar kültür öğelerinin, geleneksel yaşantı biçimlerinin ve halk mimarisinin örnekleri doldursa da nesnenin etrafında yer alan sözlü gelenek ve halk bilgilerine değinilmediği görülmektedir. Açık hava müzeleri ile uygulamalı halkbilimi müzeleri arasındaki en büyük fark budur. Çiğdem Şimşek (2015:21)’e göre de; “Bir açık hava müzesinde ekmek yapımı görülebilir ve bu ekmekten tadılabilir fakat bu ritüel üzerinden gelişmiş ‘ununueledi eleğini astı, fırıncı küreği gibi dilli olmak’ gibi deyimler ve hikâyeleri öğrenilemeyebilir.” Şimşek’in de verdiği örnekte olan deyim, atasözü, hikâye vb. sözlü kültür ürünlerinin yer aldığı, yaşatılarak sergilendiği ve anlatıldığı yerler halkbilimi müzeleri olarak da adlandırılan somut olmayan kültürel miras müzeleridir.

Türkiye’de açık hava müzelerine baktığımızda karşımıza ilk olarak 2013 yılında Samsun’da Lâdik Kaymakamlığı tarafından “Ambarköy Açık Hava Müzesi” adıyla kurulan müze çıkmaktadır. Müzenin koleksiyonunu; çevre köylerden toplanan etnografik eserler ve yine çevre köylerden taşınarak müze alanında yeniden kurulan yapılar oluşturmaktadır. “Alanda; 1 adet cami, han, asma köprü ve mezarlık, 4 adet ahşap ev ve su kuyusu, 2 adet

³⁰ Gazi Üniversitesi’nin Edebiyat Fakültesi ve fakülteye bağlı olan bölümleri (Türk Halk Bilimi bölümü de dahil) 10 Şubat 2020 tarihinde Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi bünyesine taşınmıştır. Bu doğrultuda 2 Şubat 2020 yılı öncesinde yapılan çalışmalar Gazi üniversitesi adı altında anılacaktır.

serender, değirmen ve mısır sergeni ve 3 adet köy fırını bulunmakta bunun yanında 427 etnografik eser sergilenmektedir” (Ambarköy, 2021).

2015 yılında Ankara’da Altındağ Belediyesi’nin girişimleriyle “Altinköy Açık Hava Müzesi” kurulmuştur. Müzenin bünyesinde; geleneksel köy yaşantısını sergileyen 10 Bolu evi, 15 Karabük evi ve 5 Ankara köy evi bulunmaktadır. Bu yapıların yanında; cami, kahvehane, çamaşırhane ve çeşitli zanaatların (kalaycı, demirci, dokumacı vb.) yer aldığı atölyeler bulunmaktadır. Müzenin bünyesinde bulunan evlerin tamamı ait oldukları şehirlerden satın alınarak sök-tekrar birleştir yöntemiyle müze arazine yerleştirilmiştir (Altinköy, 2021).

2016 yılında ise Ankara’nın Beypazarı ilçesinde halkbilimci Sema Demir ve Harun Demir tarafından “Anadolu Açık hava Müzesi-Yaşayan Köy” isimli bir açık hava müzesi kurulmuştur. Açık hava müzesinde; 7 geleneksel ev yapısı, köy mescidi, türbe, köy çeşmesi ve fırını, pekmezlik, çamaşırhane ve toplamda 16 dükkândan oluşan bir geleneksel köy çarşısı bulunmaktadır (Demir, 2017:85). “Anadolu Açık Hava Müzesi- Yaşayan Köy” müze alanında bulunan bu unsurların yanında sergileme uygulamalarını holistik bir şekilde yürütmektedir. Bu doğrultuda sözlü geleneklerde bağlamından kopartılmadan müze rehberleri aracılığıyla ziyaretçilere aktarılmaktadır. Bu bağlamda “Anadolu Açık Hava Müzesi- Yaşayan Köy” için Türkiye’nin ilk uygulamalı açık hava halkbilimi müzesi demek doğru olacaktır.

Açık hava müzelerinin gelişim seyrine baktığımızda karşımıza somut olmayan kültürel miras müzeleri olarak da adlandırılan halkbilimi müzeleri çıkmaktadır. Hatta bu tarz müzeler “Yaşayan Müze” ve “Yaşayan Kültürel Miras Müzesi” olarak da adlandırılabilmektedir. 3 farklı adlandırma söz konusu olmasına rağmen temelde barındırdıkları anlam, sahip oldukları

koleksiyon türü, sergileme ve uygulama şekilleri ve politikaları benzerdir. Araştırmacı bu noktadan itibaren bu tarz müzeleri somut olmayan kültürel miras müzeleri olarak ifade etmeyi tercih etmiştir.

Somit olmayan kültürel miras müzeleri etnografya müzelerinin sahip olduğu “camekân müzeciliği” anlayışından uzak bir bakış açısına sahiptir. Bu tarz müzeler bir depo değil aynı zamanda somut olmayan kültürel mirasın yaratıldığı ve aktarıldığı alanlardır (Yoshida, 2004:110). Somut olmayan kültürel miras müzeleri için önemli olan nesneyi bağlamında sözlü kültür ürünleri ile birlikte, yaşatarak aktarmak ve teşhir etmektir:

“Müzeleri, somut olmayan kültürel mirasın korunmasında belgeleme ve arşivleme çalışmalarının ötesine taşıyan ve diğer dokümantasyon kurumlarından ayıran ise müzelerin toplumla buluşma potansiyeli ve toplumun katılımını desteklemek için yeni alanlar yaratabilmesidir” (Baki Nalcıoğlu, 2018:134).

Özellikle 2003 sözleşmesine taraf olunmasından sonra Türkiye’de somut olmayan kültürel miras teması etrafında şekillenen müzelerin kurulmasına dair çalışmalar başlamış, mevcut müzelerde koleksiyonlarına somut olmayan kültürel miras ürünlerini dahil etmişlerdir.

Türkiye’de bu doğrultuda yapılan çalışmalara baktığımızda karşımıza ilk olarak yukarıda da değinilen; 2002 yılında Gazi Üniversitesi THBMER tarafından gerçekleştirilen “Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu” çıkmaktadır. Bu sempozyumda açık hava müzelerinin durumu yanında bu tarz halkbilimi müzelerinin geleceği ve sorunları tartışılmıştır. “Aynı dönemde Prof. Dr. Öcal Oğuz tarafından ‘Türk Halk Bilim Müzesine Doğru Sergisi’ açılmıştır ve bu sergi üniversite bünyesinde kurulması planlanan ‘Türk Halk Bilimi Müzesi’ projesinin akademik, bilimsel ve sanatsal alt yapısını oluşturmaktadır” (Şimşek, 2015:15). 2004 yılında yine aynı merkez tarafından dünyada ilk kez “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi” adıyla bir sempozyum gerçekleştirilmiştir” (Ölçer Özünel, 2003:66). Bu sempozyumların ve serginin ardından 23

Eylül 2005 yılında Gazi Üniversitesi THBMER bünyesinde Gazi Üniversitesi Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi açılmıştır:

“Müzede somut olmayan kültürel mirasın beş ana başlığı altında oluşturulan bölümler yer almaktadır. Bu bölümlerde kültürel mirasın bir parçası olarak tanımlanan uygulamalar, temsiller, canlandırmalar, objeler, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araç gereçler ile kültürel mekânlar sözel dokusuyla birlikte sergilenmektedir” (Şimşek, 2015:16).

Müzede yer alan nesneler; deyim, atasözü vb. gibi sözlü kültür ürünleri ile beraber sergilenmektedir.

Türkiye’de bulunan bir başka somut olmayan kültürel miras müzesi ise 23 Nisan 2007 yılında halkbilimci Sema Demir tarafından Beypazarı’nda açılan “Yaşayan Müze”dir. Müze Beypazarı’nın köklü ailelerinden birinin bağışladığı iki katlı eski Beypazarı konağında oluşturulmuştur:

“Müzenin alt katında mutfak ve kiler bulunmaktadır ve bu bölüme “hayat katı” adı verilmiştir. Hayat Katında Türk kültürüne ait ve kaybolmaya yüz tutmuş geleneksel sanatlar (ebru, ıhlamur baskı vb.) yer verilmektedir. İkinci katta ise gelin odası, gölge oyununun sergilendiği bir oda olmak üzere toplam dört oda bulunmaktadır. Çatı katında ise geleneksel dokuma tezgahına yer verilmiştir” (Karaduman, 2017).

Yaşayan Müze önce nesne merkezli değil, insan merkezli bir müzecilik yapmayı hedeflemiştir (Demir, 2013:1118). Bu doğrultuda müzede günlük ve dönemsel³¹ olarak çeşitli etkinlikler ve uygulamalar gerçekleştirilmektedir. Günlük etkinlikler arasında ebru, ıhlamur baskı, masal anlatma, Karagöz ve Hacivat, kurşun dökme vb. gibi uygulamalar sayılabilir.

³¹ Dönemsel etkinlikler için müzenin sosyal medya hesaplarına bkz.: instagram: @yasayanmuze Facebook: <https://www.facebook.com/yasayanmuze> Erişim Tarih: 22.03.2021

Türkiye’de yer alan bir başka somut olmayan kültürel miras müzesi ise Prof. Dr. Adem Öger’in girişimleriyle Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Kapadokya Araştırma ve Uygulama Merkezi (NEVKAM) bünyesinde 2019 yılında “Kapadokya Yaşayan Miras Müzesi” adı ile açılmıştır (Miras Müzesi, 2021). Müzenin koleksiyonunu üniversite öğrencilerinin Kapadokya çevresinde yürüttüğü etnografya çalışmaları sonucunda ulaşılan ürünler oluşturmaktadır. Müzede; “Karagöz Atölyesi”, “Bez Bebek Yapım Atölyesi”, “İhlamur Baskı Atölyesi”, “Ebru Atölyesi”, “Masal Atölyesi” ve “Geleneksel Oyuncak tasarım Atölyesi” gibi çeşitli atölyeler düzenlenmiştir.

Çalışma kapsamında son olarak bir sonraki bölümde “Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi”ne ve “Ankara Etnografya Müzesi” ile arasındaki uygulama farklılıklarına değinilecektir.

4.2 “Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi”

Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) Müzesi; o zamanki adı ile;

“Gazi Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölümü ve Altındağ Belediyesinin iş birliği sonucunda, Kültür ve Turizm Bakanlığının 15.06.2013 tarih ve 609/60384.151.01 (06-138026) sayılı resmi tebliği ile kurulmuştur ve çalışmalarını Gazi Üniversitesi adına Gazi THBMER’ne bağlı olarak yürütür” (Müze Yönergesi, 3. madde, 5. madde, 2. Fıkra).

Müze; Prof. Dr. Öcal Oğuz, Doç. Dr. Evrim Ölçer Özünel ve Dr. Öğr. Üyesi Dilek Türkyılmaz’ın girişimleri ve çabaları sonucunda Ankara Altındağ Belediyesinin bedelsiz bir şekilde tahsis ettiği ve Hamamönü’nde yer alan, yöresel özellikler taşıyan Ankara Evi’ne kurulmuştur. 28 Mayıs 2013 tarihinde de ziyaretçi kabul etmeye başlamıştır.

Müze Yönergesi’ne göre müzecinin amacı ve bu amaç doğrultusunda yapmakla yükümlü olduğu faaliyetler 6. maddenin 1. ve 2. Fıkrasında şu şekilde yer almaktadır:

“1) Müzenin amacı, müze tanımının kapsamına giren ve konusu olan alanla ilgili bilimsel, eğitsel, teknik ve yönetim hizmetlerini başarı ile uygulamak, yürütmek ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasına, kuşaktan kuşağa aktarılmasına, somut olmayan kültürel mirasla ilgili farkındalık artırıcı etkinlikler düzenlenmesine ve yeniden canlandırılarak yaşatılmasına katkıda bulunmaktır.

2) Müzede bu amaca ulaşmak için;

- a) Somut olmayan kültürel miras araştırılır ve derlenir,
- b) Araştırılan ya da derlenen somut olmayan kültürel miras değerlerinin tasnifi yapılır,
- c) Tasnifi yapılan kültürel miras hakkında canlı performansa dayalı uygulama modelleri geliştirilir ve teşhiri sağlanır,
- ç) Kendilerine veraset ya da başka bir yolla somut olmayan kültürel miras bağlamıyla ilişkili maddi miras ürünleri intikal etmiş olan gerçek ya da tüzel kişilerle irtibat kurularak, gerek hibe gerekse satın alma yolu ile bu eserlerin müzeye kazandırılması sağlanır.
- d) Kazandırılan maddi miras değerleri envanter kayıp programında kayda alınarak tasnif edilir ve teşhire uygun olanlar somut olmayan kültürel miras bağlamı da dikkate alınarak sergilenir.
- e) Somut olmayan kültürel miras halka sergileme, dönemsel etkinlik, eğitim gibi yollarla tanıtılır, müzede ve müze dışında eğitici kurslar, konferanslar, geziler düzenleyerek kültürel mirasın aktarımı sağlanır. Çevrenin kültür hayatının geliştirilmesine katkıda bulunulur.
- f) Somut olmayan kültürel mirasın sergilenmesi konusunda yeni teknikler geliştirmek için atölye çalışmaları yapılır.
- g) Depolardaki maddi kültür eserleri sağlıklı bir şekilde korunur, depolar ilmi çalışmalara imkân verecek şekilde düzenlenir.
- h) Müzenin bulunduğu il olan Ankara'daki her dereceli eğitim ve öğretim kurumlarıyla iş birliği yapılarak, öğrencilerin müzeleri tanımasına ve kültür değerlerine sahip çıkmaları yolunda eğitilmelerine yardımcı olunur.
- ı) Somut olmayan kültürel mirasın genç kuşaklara aktarılması ve geliştirilebilmesi için alanla ilişkili öğrenci ve öğretim elemanlarının eğitim ve öğretim alanlarına destek olmak amacıyla eğitim seminerleri, araştırma gezileri, konferans ve etkinlikler düzenler,
- i) Somut olmayan kültürel miras alanında farkındalık yaratmak ve duyarlılık geliştirmek için gönüllülük ağı geliştirir ve özel sektör, gençler, medya ve sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği ve eşgüdüm içinde çalışır” (Müze Yönergesi, 6. madde).

Ankara SOKÜM Müze'sinin günümüzdeki etkinlik ve faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda yönergede yer alan amaç ve yükümlülükleri yerine getirdiği görülmektedir. Müzenin koleksiyonunu; müze kurulmadan önce Gazi üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümü öğrencileri ve öğretim üyeleri tarafından Ankara'nın köylerinde yapılan alan araştırmaları sonucunda elde edilen etnografik ürünler oluşturmaktadır. Müzenin koleksiyonunda hem somut olmayan kültürel miras ürünleri hem de maddi kültür ürünleri

bulunmaktadır. Müzenin kadrosunu ise halkbilim mezunları oluşturmaktadır ve halkbilim bölümü lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri müzede gönüllü olarak çalışmaktadır.

Fotoğraf 3. Ankara SOKÜM Müzesi Giriş

Müzede kurulduğu tarihten itibaren günlük etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Günlük etkinlikler arasında; “Masal Odasında Masal Anlatımı”, “Karagöz ve Hacivat Gösterisi”, “Orta Oyunu Gösterisi”, “Köy Seyirlik Oyunları”, “Oyun Odasında Geleneksel Oyunların Oynanması”, “Geleneksel Çocuk Oyunları Uygulaması” ve “Ebru ve İhlamur Baskı Uygulaması” yer almaktadır. Bu etkinliklere uygulamanın bağlamına uygun olarak geleneksel kıyafetler giyinen ve müzede gönüllü olarak çalışan öğrenciler ve halkbilim uzmanları rehberlik etmektedir. Günlük etkinliklerin yanı sıra müzede somut olmayan kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamak ve toplumla olan bağını yeniden üretmek için çeşitli dönemlik etkinlik ve atölyeler düzenlemiştir.³² Ayrıca müze Covid-19 küresel salgınından önce etkinliklerini hem müze içinde hem de çeşitli okullara ve kurumlara giderek

³² Müzede gerçekleştiren geçmiş etkinliklerin bilgisine ulaşmak için bkz.: <https://www.facebook.com/ankarasokum> Erişim Tarihi:23.03.2021

gerçekleştirmiştir ancak son bir yıldır etkinlikler ve atölyeler Covid-19 küresel salgını sebebi ile müzenin fiziksel mekânında gerçekleştirilememektedir.

Ankara SOKÜM Müzesi de Covid- 19 vakalarının Türkiye’de görülmeye başlamasının ardından 19 Mart 2020 tarihinde kapılarını ziyaretçilerine kapatan müzelerden biridir. Bu süreçte sosyal medya hesaplarını aktif ve başarılı olarak kullanmış ve toplumla olan iletişimi bu mecralardan yürütmüştür. Müze sürecin en başından beri ara vermeden etkinliklerini sosyal medya hesaplarından sürdürmeye devam etmiştir. Müze sosyal medya hesaplarından; “Karagöz tasvir Atölyesi (23 Nisan 2020)”, “Geleneksel Çocuk Oyunları Atölyesi (23 Nisan 2020)”, “Bahar Bayramı Hıdırellez (5 Mayıs 2020)”, “Karagöz Ve Hacivat Evinize Misafir Oluyor (12 Mayıs 2020)”, “Salgın Sürecinde ve Sonrasında Kültürel Pratiklerimiz Üzerine Düşünceler (16 Mayıs 2020)”, “SOKÜM ve Fotoğraf (20 Mayıs 2020)”, “Dede Korkut Üzerine Söyleşi (28 Mayıs 2020)”, “Ankara SOKÜM Müzesinin Yeni yaşında Müze Yolculuğumuzun 18. Yılı (31 Mayıs ve 5 Haziran 2021)”, “Ebru Sanatı Üzerine Söyleşi (6 Haziran 2020)”, “Koşaktan Yıra Türkülerimiz (15 Haziran 2020)”, “Çini Sanatı Üzerine Söyleşi (19 Haziran 2020)”, “Salgın Döneminde Toplumsal Uygulamalar: Saha Türklerinin İhlâh Bayramı (23 Haziran 2020)”, “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesi (26 Haziran 2020)”, “Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi Kış Hazırlıkları (15 Ekim 2020)”, “Küresel Salgın Döneminde Müzeler ve Ankara SOKÜM Müzesi (16 Kasım 2020)”, “Geleneksel Oyunlar Atölyesi (25 Aralık 2020-13 Ocak 2021)”, “Yaşayan Karagöz (19 Kasım 2020)”, “Salgın Döneminde Somut Olmayan Kültürel Miras ve Eğitim (4 Ocak 2021)”, “Müzelerin Geleceği (26 Ocak 2021)”, “Özbek Çocuk Oyunları Atölyesi (28 Ocak 2021)”, “Orta Asya Çocuk Oyunları Atölyesi (4 Şubat 2021)”, “Türk Kağıt Süsleme Sanatı: Ebru (9 Şubat 2021)”, “Sibirya ve Altay Çocuk Oyunları Atölyesi (11 Şubat 2021)”, “Tekerleme Şenliği (23 Şubat 2021)”, “Bez Bebek Atölyesi (13 Mart- 20 Mart 2021)”, “8 Mart Dünya Kadınlar

Gününe Özel Masal Anlatımı (8 Mart 2021)”, “Âşıkların Dilinden ve Telinden İstiklal Marşımız ve Mehmet Akif Ersoy (14 Mart 2021)”, “Meddah Kenan Olpak'ın Anlatımıyla Çanakkale Zaferi (18 Mart 2021)”, “Nevruz Şöleni (21 Mart 2021)” başlıklı çeşitli atölye ve etkinlikler gerçekleştirmiştir. Bu etkinliklerin ve atölyelerin dışında 1 Kasım 2020 yılında “Salgın Döneminde Ankara Sanal Sergisi” isimli bir sanal sergi düzenlemiştir. Türkiye’de normalleşme sürecine geçilmesiyle müzeler Haziran 2020 yılında tekrar kapılarını ziyaretçilere açsa da Ankara SOKÜM Müzesi küresel salgın sebebiyle müzeye fiziksel mekânında ziyaretçi kabul edememekte bunun yerine çevrim içi ortamlar kullanarak ziyaretçilere ulaşmaktadır ve etkinliklerini sosyal medya hesaplarından aktif bir şekilde yürütmektedir.

Ankara SOKÜM Müzesi Covid-19 sürecinde³³ kendini geliştirip koruma yaklaşımlarını bu yönde evirmiştir. Yukarıda sayılan etkinliklerin yanı sıra son zamanlarda sanal müze anlayışından farklı olarak özellikle *zoom* isimli uygulamanın kullanılmasıyla çeşitli gruplara müze açıkken yapılan uygulamaların neredeyse tamamına yer verilen çevrim içi müze gezileri düzenlenmektedir. Bu uygulamanın sanal müzelerden en önemli farkı ekrandan da olsa ziyaretçinin anında müze görevlileri ya da etkinlik düzenleyicilerle etkileşim hâline geçebilmesi ve geziye etkili bir katılım sağlayabilmesidir. Örneğin; 12 Nisan 2021 tarihinde *Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi* üyelerine, 29 Nisan 2021 tarihinde Ankara Üniversitesi DTCF Halk bilim bölümü öğrencilerine ve 21 Mayıs 2021 tarihinde Ordu’daki öğrencilere özel çevrim içi müze gezileri düzenlenmiştir. Böylece müze ve ziyaretçi etkileşiminin devam etmesinin sağlanması hedeflenmektedir. Ancak bu noktada örneğin; internet bağlantılarının kötü olması, internet hızı, kamera kalitesi, çekim açıları vb.

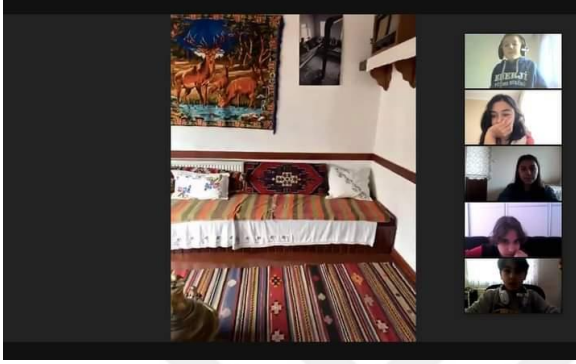
³³ Ankara SOKÜM Müzesinin Covid-19 sürecindeki çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkzn. : *Kasapoğlu Akyol, Pınar, “Covid-19 Küresel Salgın Dönemi ve Sonrası Müze Etkinlikleri”, 2020, Milli Folklor, C.16, S.127, s.72-86.*

gibi çeşitli problemlerle yüz yüze gelinebilir. Eğer bu tarz problemler çözülürse ya da yukarıda sayılan unsurlar iyileştirilirse çevrim içi müze gezileri Covid-19 sürecinde gerçekleştirilen sanal müze gezilerinden katbekat daha verimli bir uygulama olarak görülebilir.³⁴

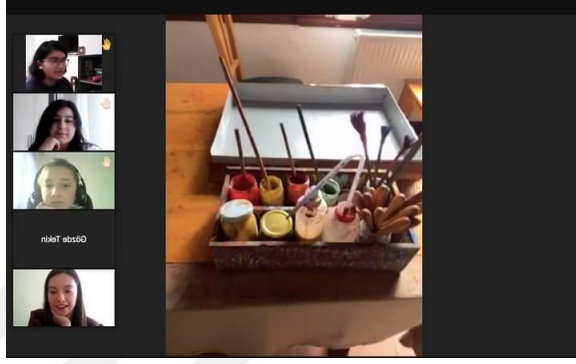

Fotoğraf 4. “Ankara Büyükşehir Belediyesi Çocuk Meclisi”
Üyeleri İçin Düzenlenen Çevrim İçi Müze Gezisinin Afişi

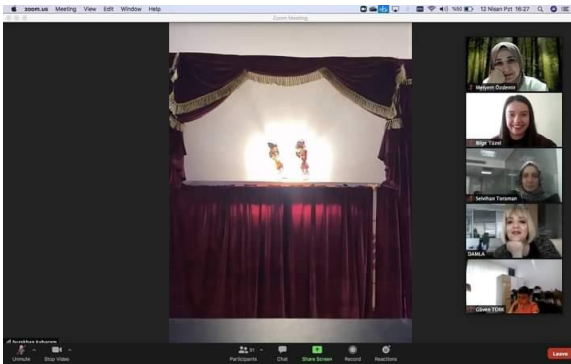
³⁴ Çevrim içi düzenlenen müze gezileri ile ilgili fotoğraflar Ankara SOKÜM Müzesi’nin facebook ve instagram hesabından alınmıştır.

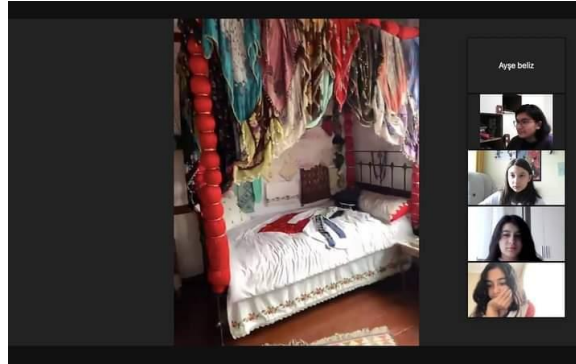
Fotoğraf 5. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi

Fotoğraf 6. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi

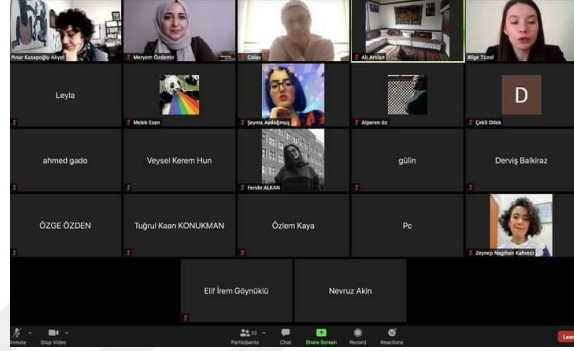
Fotoğraf 7. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi

Fotoğraf 8. Çocuk Meclisi Üyeleri Çevrim İçi Müze Gezisi

Fotoğraf 9. Çocuk Meclisi Üyeleri
Çevrim İçi Müze Gezisi

Fotoğraf 10. DTCF Halk Bilim Bölümü
Çevrim İçi Müze Gezisi

Fotoğraf 11. DTCF Halk Bilim Bölümü
Çevrim İçi Müze Gezisi

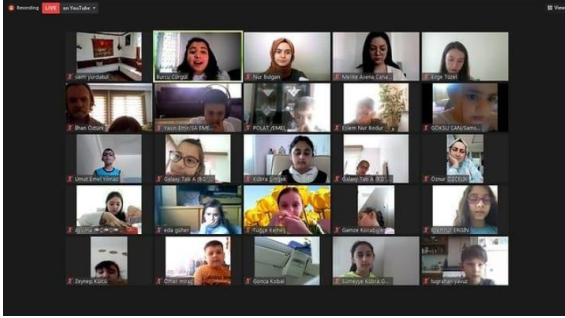
Fotoğraf 12. DTCF Halk Bilim Bölümü
Çevrim İçi Müze gezisi

Fotoğraf 13. DTCF Halk Bilim Bölümü
Çevrim İçi Müze Gezisi

Fotoğraf 14. DTCF Halk Bilim Bölümü
Çevrim İçi Müze gezisi

Fotoğraf 15. Ordu'daki Öğrencilere Özel
Çevrim İçi Müze Gezisi

Fotğraf 16. Ordu'daki Öğrencilere Özel
Çevrim İçi Müze Gezisi

4.3. Ankara SOKÜM Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesi Sergileme Farklılıkları³⁵

Müzelerin geçmişten günümüze kadar temel amacı koruma ve aktarma olmuştur. Bu amaç günümüze gelene kadar farklı olguların eklenmesiyle genişlemiştir. Çağdaş müzecilik yaklaşımlarında ise müzenin sahip olduğu ve koruyup aktaracağı koleksiyon kadar koleksiyonun nasıl sergileneceği konusu da önemli hale gelmiştir. Müzede sergileme konusu müze koleksiyonu ile ziyaretçi arasındaki ilişki biçimini belirleyip şekillendirdiği için önemli bir konudur. ICOM 4 Kasım 1986 yılında Arjantin’de düzenlediği 15. Genel Kurulu’nda “Mesleki Etik Kodları” kabul etmiş, 2004 yılında aynı belge isim değiştirerek “Müzeler İçin Etik Kodlar” şeklinde yenilenmiştir. Bu belgenin 4. Bölümünde yer alan “Sergi ve Gösterim” başlığında müzede sergilemenin önemine ve nasıl olması gerektiğine değinilmiştir:

“Fiziksel veya elektronik teşhir ve geçici sergiler, müzenin belirtilen misyonu, politikası ve amacına uygun olmalıdır. Koleksiyonların kalitesinden veya uygun bakım ve muhafazasından ödün verilmemelidir. Müzeler, teşhir ettikleri ürünlerin; temsil edilen gruplara veya inançlara uygun şekilde sergilenmesine önem vermelidir. İnsan kalıntıları ve kutsal bir anlama sahip ürünler, mesleki standartlara uygun bir şekilde ve bilindiği hallerde, nesnelerin içinde doğduğu topluluk üyelerinin, etnik veya dini grupların çıkarları ve inançları dikkate alınarak ve tüm dünya halklarına büyük bir incelik ve saygı duyularak sergilenmelidir. Müzeler kaynağı şüpheli ya da kaynağı olmayan ürünleri sergilemekten ve kullanmaktan kaçınmalıdır. Kaynağı şüpheli olan ürünlerin teşhirinin kültürel varlıkların yasadışı ticaretine katkıda bulunmak gibi görülebileceğinin farkında olmalıdırlar” (ICOM, 2004).

Müzeler çağdaş müzecilik anlayışları ile nesne odaklı olmaktan çıkıp birey odaklı hale geldikçe sergileme konusuna olan bakış açısı da değişip gelişmiştir. Özellikle çalışma bağlamında değinilen somut olmayan kültürel miras müzelerinin diğer müze türlerinden en büyük farkı sergileme tekniklerinde görünür hale gelmektedir. Müzede sergileme konusunda karşımıza iki tür sergileme yöntemi çıkmaktadır. Bu yöntemleri durağan sergileme

³⁵ Bu bölümde Ankara SOKÜM Müzesi ile ilgili olarak kullanılan fotoğrafların tamamı müzenin izni dahilinde müzenin sosyal medya hesaplarından alınarak kullanılmıştır.

yöntemleri ve dinamik sergileme yöntemleri olarak ayırmak mümkündür (Çakır, 2010). Durağan sergileme yöntemlerinde karşımıza camekân içerisinde sergileme, manken ve maket kullanımı çıkmaktadır. Durağan sergileme yöntemleri klasik müzecilik anlayışına ve camekân müzeciliği dediğimiz anlayışa uygun bir sergileme yöntemidir. Ankara Etnografya Müzesi'nde de durağan sergileme yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir. Somut olmayan kültürel miras müzesinde bulunan bazı ürünlerde durağan sergileme yöntemiyle sergilenmektedir ancak bu ürünler camekânların içerisinde ya da mankenlerin üzerinde dokunmak yasak mantığıyla değil oluşturulan ortamın bağlamında sergilenmektedirler.

Dinamik sergileme yöntemleri ise; çağdaş müzecilik anlayışıyla daha çok bağdaşan ve ziyaretçi ve koleksiyon arasındaki ilişki biçimlerine farklı bir boyut katan sergileme yöntemleridir. Bu başlık altında karşımıza; simülasyonlar, görsel işitsel sistemler, hareketli mankenler ve drama (canlandırma) çıkmaktadır (Çakır, 2010). Somut olmayan kültürel miras müzeleri (Ankara SOKÜM Müzesi de dahil) bu tekniklerden canlandırmayı yani uygulama yoluyla sergileme tekniğini kullanmaktadır. Bu doğrultuda örneğin Ankara SOKÜM Müzesi'nde görevli rehber geleneksel çocuk oyunları ile ilgili ziyaretçilere bilgi verdikten ve bu konuyla ilgili sözlü ürünleri (deyim, atasözü, deyiş vb.) ziyaretçiyle paylaştıktan sonra oyunların nasıl oynandığını göstermekte ve ziyaretçi rehber ile birlikte söz konusu olan geleneksel çocuk oyunlarını oynayabilmektedir. Ankara Etnografya Müzesinde ise bu tarz materyaller camekânların ardından görülebilmektedir. İki müze arasındaki sergileme farklılıklarının daha iyi anlaşılması için müzelerin sergileme yöntemleri somut olmayan kültürel mirasın beş alanına göre gruplandırılacak ve bu kategorilere göre incelenecektir.

4.3.1. Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar

Somut olmayan kültürel mirasın beş alanından biri olan sözlü gelenek ve anlatımların içeriğini sözlü kültür aracılığıyla nesilden nesle aktarılan; hikâye, masal, fıkra, mâni, atasözü, deyim, destan vb. ürünler oluşturmaktadır. Sözlü gelenekler ve anlatımlar alanındaki uygulamaların aslında müzenin tamamına yedirildiği görülmektedir. Örneğin müzeye gelen ziyaretçiler Ankara SOKÜM Müzesinde kahve kültürü ile ilgili olan ürünleri görürken bir yandan da “Bir kahvenin kırk yıl hatırı vardır” atasözünün hikayesini, arka planını öğrenmektedir ve bu geleneği böylece içselleştirmektedir. Bunun dışında bu alandaki ürünler Ankara SOKÜM Müzesi’nde rehberler tarafından canlandırma yöntemi kullanılarak ziyaretçilere aktarılmaktadır. Bu ürünler arasından özellikle Ankara’nın köylerinde yapılan alan araştırmaları sonucu derlenen çeşitli masallar, masal anlatma konusunda eğitim almış masal anlatıcılar tarafından müzede yer alan masal odasında ziyaretçilere anlatılmaktadır. Hatta öyle ki müzede bu konuda masal anlatıcılara yönelik çeşitli eğitim ve atölyelerde düzenlenmiştir. Yani müzede amaç sadece masalı aktarmak değil bu konuda ilgili olan insanları eğitmek yoluyla sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Bu doğrultuda müzede sözlü geleneklerin ve anlatımların donuk bir şekilde değil yaşayarak ve yaşatarak korunup aktarıldığı ve yeniden üretildiği görülmektedir.

Fotoğraf 17. Ankara SOKÜM Müzesi Masal Anlatımı

Ankara SOKÜM Müzesinde masal anlatma etkinliği günlük etkinlikler arasında yer almaktadır. Ancak farklı masal anlatıcıların davet edildiği etkinliklerde yapılmıştır.

Fotoğraf 18. Ankara SOKÜM Müzesinde Masal Anası Fatma Önkol ile Masal Anlatma Etkinliği

Yine müzede masalın yanında çeşitli hikâye anlatımları da yapılmaktadır. Düzenli olarak yapılan etkinliklerden biri Meddah Kenan Olpak tarafından Dede Korkut Hikâyeleri'nin anlatılmasıdır. Anlatıcı bu esnada Dede Korkut'un kılığına girerek anlatımı daha etkili hâle getirmektedir. Burada Somut olmayan kültürel mirasın korunmasına dair yaklaşımlardan biri olan yeniden canlandırma uygulamasının gerçekleştirildiğini görmekteyiz.

Fotoğraf 19. Ankara SOKÜM Müzesi Dede Korkut Hikayeleri Anlatımı

Covid-19 küresel salgını sürecinde de müze, sözlü gelenekler ve anlatımlar alanında etkinliklerini sürdürmüştür. Ankara SOKÜM Müzesi “Eskişehir Anadolu Masal Evi” iş birliği ile “Tekerleme Şenliği” isimli çevrim içi bir etkinlik gerçekleştirilmiştir.

Fotoğraf 20. Ankara SOKÜM Müzesi “Tekerleme Şenliği” Etkinliği Afişi

Somut olmayan kültürel mirasın beş alanından biri olan sözlü gelenekler ve anlatımlar ile ilgili uygulamalar Ankara SOKÜM Müzesinde yukarıda verilen örnekler ile gerçekleştirilirken bu alanla ilgili Ankara Etnografya Müzesinde herhangi bir uygulamaya rastlanamamıştır.

4.3.2. Gösteri Sanatları

Somut olmayan kültürel mirasın bir diğer alanı da gösteri sanatlarıdır. Gösteri sanatları orta oyundan Karagöz-Hacivat gölge oyununa, âşıklık geleneğinden geleneksel çocuk oyunlarına, halk oyunlarından halk sporlarına hatta halk çalgılarına kadar geniş bir içeriğe sahiptir. Ankara SOKÜM Müzesinde bu ürünler yine müzede bulunan rehberler tarafından canlandırılarak ziyaretçiye aktarılmakta, hatta zaman zaman müzeye çeşitli âşıkların, meddahların davet edilmesiyle etkinlik olarak da düzenlenmektedir. Bu etkinlikler ziyaretçi

katılımı ile zenginleştirilmektedir. Ayrıca müzede “Oyuncak Atölyesi”, gölge oyunu tasvirlerinin yapıldığı “Tasvir Yapım Atölyesi” gibi atölyeler düzenlenerek geleneksel çocuk oyunlarının oyuncak boyutuna da Karagöz ve Hacivat gösterisinin tasvir boyutuna da ziyaretçilerin katılım sağladığı görülmektedir. Böylece bu alandaki geleneklerin sürdürülebilirliği sağlanmaktadır.

Fotoğraf 21. Ankara SOKÜM Müzesi
Geleneksel Çember Çevirme Oyunu

Fotoğraf 22. Ankara SOKÜM Müzesi
Deneyimlerle Karagöz- Hacivat Gösterisi

Fotoğraf 23. Ankara SOKÜM Müzesi
Geleneksel Topaç Çevirme

Fotoğraf 24. Ankara SOKÜM Müzesi
Müze Dışı Karagöz-Hacivat Gösterisi

Fotoğraf 25. Ankara SOKÜM Müzesinde Âşıklık Geleneği

Fotoğraf 26. Ankara SOKÜM Müzesi
Kukla Gösterisi

Fotoğraf 27. Ankara SOKÜM Müzesi
Oyuncak Atölyesi

Ankara Etnografya Müzesinde ise somut olmayan kültürel mirasın gösteri sanatları alanındaki; halk oyunları ürünlerinin, halk çalgılarının mankenler üzerindeki kostümler ve mankenlerin yanında konumlandırılan enstrümanların sergilenmesiyle teşhir edildiği

görülmektedir. Bu durum somut olmayan kültürel mirasın korunması konusundaki yaklaşımlara uygun bir sergileme yöntemi değildir.

Fotoğraf 28. Ankara Etnografya Müzesi'nde Zeybek Oyunu Kostümü Teşhiri

Fotoğraf 29. Ankara Etnografya Müzesi'nde Seymen Oyunu Kostümü Teşhiri

Fotoğraf 30. Ankara Etnografya Müzesi Yöresel Halk Oyunları ve Enstrümanı Teşhiri

Fotoğraf 31. Ankara Etnografya Müzesi Halk Enstrümanı Teşhiri

4.3.3. Toplumsal Uygulamalar Ritüeller ve Şölenler

Somut olmayan kültürel miras alanlarından bir diğer toplumsal uygulamalar ritüeller ve şölenlerdir. Bu alanın içeriğini; doğum, doğumdan sonra bebeğin kırkının çıkartılması sırasında yapılan uygulamalar, diş çıkarma sonrasında yapılan uygulamalar, sünnet ile ilgili geleneksel uygulamalar, askerlikle ilgili uygulamalar, kız isteme ve kına gecesi uygulamaları, evlenme ile ilgili uygulamalar (çeyiz serme vb.), ölümle ilgili uygulamalar, Hıdırellez kutlama etkinlikleri, aşure günü uygulamaları gibi toplumun geneli tarafından gerçekleştirilen ve özel bir anlam atfedilen uygulamalar oluşturmaktadır. Ankara SOKÜM Müzesi'nde bu etkinlikler rehberler tarafından canlandırılarak ziyaretçiye aktarılmaktadır. Ancak burada önemli olan ziyaretçi katılımının da somut bir şekilde görünür olmasıdır. Hatta müze tarafından gelenekselleştirilen “Hıdırellez Şenliği” ve “Çiğdem Günü Kutlamaları” gibi etkinlikler bulunmaktadır.

Fotoğraf 32. Ankara SOKÜM Müzesi Aşure Günü Etkinliği

Fotoğraf 33. Ankara SOKÜM Müzesi Aşure Günü Etkinliği 2

Fotoğraf 34. Ankara SOKÜM Müzesi Hıdırellez Kutlamaları

Fotoğraf 35. Ankara SOKÜM Müzesi Hıdırellez Kutlamaları 2

Fotoğraf 36. Ankara SOKÜM Müzesi Temsili Kız Kınası Uygulaması

Fotoğraf 37. Ankara SOKÜM Müzesi Temsili Kız Kınası Uygulaması 2

Somut olmayan kültürel mirasın toplumsal uygulamalar ritüeller ve şölenler alanı Ankara Etnografya Müzesinde yine mankenler ve bilgi kartları, panoları kullanılarak ve camekân

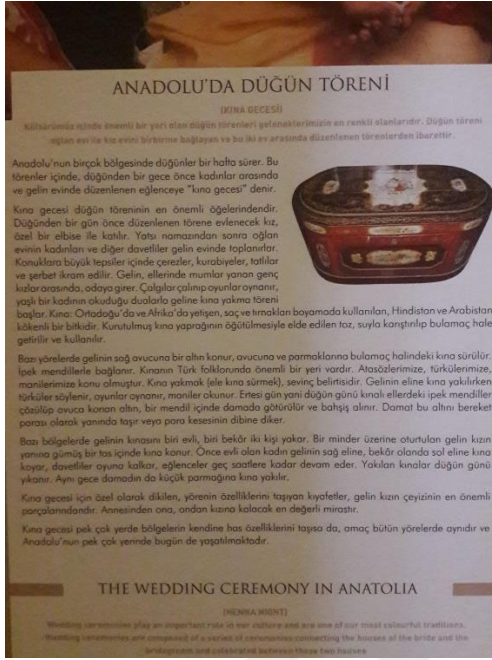
içerisinde teşhir edilmektedir. Bu da eserlerin ziyaretçiler tarafından yalnızca görülüp geçilmesine neden olmaktadır. Bu durumda teşhirlerin ziyaretçide herhangi bir duygu durumunu yaratmasını engellemektedir ya da oluşan bu duygu durumu kısa süreli olmaktadır. Müzeye gelen ziyaretçi ve teşhir edilen eserler arasında herhangi bir etkileşim olamadığı için ziyaretçiler söz konusu koleksiyon ile bir bağ kuramamaktadır. Bu da somut olmayan kültürel mirasın korunması konusunda istenmeyen bir durumdur.

Fotoğraf 38. Ankara Etnografya Müzesi Kız Kınası Tasviri

Fotoğraf 39. Ankara Etnografya Müzesi Temsili Kız Kınası Tasviri

Fotoğraf 40. Ankara Etnografya Müzesi Bilgi Panosu

Fotoğraf 41. Ankara Etnografya Müzesi Damat Tıraşı Tasviri

Fotoğraf 42. Ankara Etnografya Müzesi Sünnet Odası Tasviri

4.3.4. Doğa ve Evrenle İlgili Uygulamalar

Somut olmayan kültürel mirasın doğa ve evrenle ilgili uygulamalar alanı; halk mutfağı, halk inançları, halk mimarisi, halk ekonomisi, halk hekimliği ve baytarlığı, hamam ve kahve kültürü, halk ölçü araç gereçleri gibi ürünleri içermektedir. Bu alanlara dair uygulamalar Ankara SOKÜM Müzesinde çeşitli etkinlikler ve atölyeler aracılığıyla ziyaretçilere aktarılmakta ve ziyaretçilerin katılımları ile zenginleşmektedir.

Fotoğraf 43. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Merhem Atölyesi

Fotoğraf 44. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Merhem Atölyesi 2

Fotoğraf 45. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Sabun Yapım Atölyesi

Fotoğraf 46. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Akide Şekeri Yapım Atölyesi

Fotoğraf 47. Ankara SOKÜM Müzesi Geleneksel Şerbet Atölyesi

Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar alanına dair ürünler Ankara Etnografya Müzesi'nde ise camekânların içinde ve mankenler kullanılarak oluşturulan kompozisyonlar aracılığıyla teşhir edilmektedir.

Fotoğraf 48. Ankara Etnografya Müzesinde Halk İncancına Ait ürünler- Buhurdan

Fotoğraf 49. Ankara Etnografya Müzesinde Halk İncancına Ait Ürünler- Tesbih,

Fotoğraf 50. Ankara Etnografya Müzesinde Halk İnancına Ait Ürünler- Buhurdan

Fotoğraf 51. Ankara Etnografya Müzesinde Halk Hekimliğine Ait Ürünler- Şifa Tası

Fotoğraf 52. Ankara Etnografya Müzesi'nde Halk Mutfağına Ait Ürünler

Fotoğraf 53. Ankara Etnografya Müzesinde Hamam Kültürü

Fotoğraf 54. Ankara Etnografya Müzesinde Kahve Kültürü

4.3.5. El Sanatları

El sanatları alanı; geleneksel el sanatları ile usta çırak ilişkisi ile öğrenilen geleneksel zanaatları içermektedir. Ankara SOKÜM Müzesi bu alanla ilgili olarak ıhlamur baskı ve ebru uygulamaları ile ilgili günlük etkinlikler yapmaktadır. Bunun yanında müzede dönemsel olarak da “Ebru Atölyesi”, “Dokuma Atölyesi”, “Cam Altı Boyama Atölyesi”, “Bez Bebek Atölyesi” ve daha farklı isimlerle anılan çeşitli atölyeler gerçekleştirilmiştir. Bu alandaki ürünlere ziyaretçiler aynı zamanda katılım sağlamak ve böylece bu gelenekleri deneyerek/yaşayarak öğrenme ve ortaya somut bir ürün koyma imkânı bulmaktadırlar. Böylece bu geleneklerin içselleştirilmesi ve sürdürülebilirliği sağlanmaktadır.

Fotoğraf 55. Ankara SOKÜM Müzesi Ihlamur Baskı Uygulaması

Fotoğraf 56. Ankara SOKÜM Müzesinde Ihlamur Baskı Uygulaması 2

Fotoğraf 57. Ankara SOKÜM Müzesi Ebru Uygulaması

Fotoğraf 58. Ankara SOKÜM Müzesi Ebru Uygulaması 2

Fotoğraf 59. Ankara SÖKÜM Müzesi
Çıkırık Tanıtımı

Fotoğraf 60. Ankara SÖKÜM Müzesi Dokuma
Atölyesi

Somut olmayan kültürel mirasın son alanı olan el sanatları Ankara Etnografya Müzesinde mankenlerin belirli kompozisyona göre yerleştirilmesi ile ve çeşitli el sanatlarında kullanılan araç ve gereçlerin teşhiri ile sergilenmektedir. Yine ürünlerin yanında çeşitli bilgi kartları ve panoları yer almaktadır. Ankara Etnografya Müzesinde ziyaretçiler el sanatları konusunda Ankara SÖKÜM Müzesinde olduğu gibi yaparak/deneyimleyerek öğrenme ve müzedeki koleksiyonlara dokunarak müzeyi ziyaret etme imkânına sahip değildirler. Bu durum da söz konusu gelenekler hakkında ziyaretçiye çok fazla düşünme ve keyifli vakit geçirirken bir yandan da somut ürünler ortaya koyma fırsatı vermemektedir.

Fotoğraf 61. Ankara Etnografya Müzesinde Hat ve Tezhip Sanatında Kullanılan Araçlar

Fotoğraf 62. Ankara Etnografya Müzesinde Hat ve Tezhip Sanatında Kullanılan Araçlar 2

Fotoğraf 63. Ankara Etnografya Müzesinde Hat Ustası Tasviri

Fotoğraf 64. Ankara Etnografya Müzesinde Bakır Ustası Tasviri

Fotoğraf 65. Ankara Etnografya Müzesinde Bakırcı Dükkanı Tasviri

Fotoğraf 66. Ankara Etnografya Müzesinde Dokuma Tezgahı

Fotoğraf 67. Ankara Etnografya Müzesinde Çıkrık

Genel olarak sergileme farklılıklarına baktığımızda bu durumun ziyaretçilerin müzede bulunma zamanlarına da yansıdığını görebiliriz. Örneğin; ziyaretçiler Ankara Etnografya Müzesine gittiğinde, yüzeysel değil derin bir gözlem yapsa bile müzede en fazla 30-45 dakika geçirirken, bu durum Ankara SOKÜM Müzesinde normal müze ziyareti olduğu zamanda (yapılan özel etkinlikler dışında) bile en az iki katı kadar zaman almaktadır. Ancak ziyaretçiler bu süreyi sürekli yeni bir şeyler öğrenerek, müzenin koleksiyonları ve müzede görev alan anlatıcılar ile sürekli bir etkileşim hâlinde olarak, deneyimleyerek ve bu yolla hayat boyu sürececek bir bilgi akışına maruz kalarak geçirmektedir. Müzenin ruhu ve özgünlüğünün de bu noktada yattığı düşünülmektedir.

Müze koordinatörü Bilge Tüzel'e göre de;

“Müzenin ruhu ve özgünlüğü aslında onun isminden başlayarak görünür hâle gelmektedir. Ziyaretçiler müzeye gelmeden önce somut olmayan kültürel miras kavramının ne olduğunu bilmiyorlar, bunu merak ediyorlar. Bu noktadan itibaren müzenin ruhunun görünür olduğunu görüyoruz. Deneyim ve etkileşim, yapmak ve uygulamak Ankara somut Olmayan Kültürel

Miras Müzesinin ruhunu oluşturan diğer olgular. Etnografya müzelerine baktığımızda onların koruma yaklaşımları konusunda muhafaza etme kısmının daha fazla ön planda olduğunu görebiliriz, somut olmayan kültürel miras müzeleri ise bu koruma yaklaşımlarının yaşatarak koruma tarafında durmaktadır. Müzenin ruhunu oluşturan bir diğer noktanın bu olduğunu düşünüyorum. En önemlisi somut olmayan kültürel miras müzelerinin bir ayağının geçmişte, bir ayağının ise gelecekte olduğunu düşünüyorum. Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesinde geleneklerin müze dışında da ziyaretçiler tarafından içselleştirilmesinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Bu noktada örneğin 17 maddelik Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları'nın gerçekleştirilmesi noktasında bile somut olmayan kültürel miras müzelerinin önemli rolleri olduğunu düşünüyorum. Böylece müzenin gelecek planları noktasındaki rollerini de görmemiz mümkündür. Yine Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesinin ruhuna baktığımızda aslında Somut olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin özellikle koruma yaklaşımları alanındaki felsefesini, ilkelerini ve ruhunu taşıdığını söyleyebiliriz”.

Özetle Bilge Tüzel'in de aktardığı gibi somut olmayan kültürel miras müzesinin etnografya müzelerinden farkının temelde müze ziyaretçisi ile müze arasındaki ilişki biçiminden kaynaklandığını, bu ilişki biçimini farklılaştıran olgunun da temelde iki müzenin kullandığı sergileme yöntemlerindeki farklılıkların olduğunu söylememiz mümkündür.

SONUÇ

Müzeler toplumların bellekleridir ve bir toplumun varlığının kanıtıdır. Toplumların var olabilmelerinin birinci koşulu kültürel mirasladır. Kültürel mirasları olmayan toplumlar tarihteki görünümelerini uzun süre sürdürememişlerdir. Bunun farkında olan toplumlar özellikle 19. yüzyılda meydana gelen toplumsal olaylar, savaşlar ve teknolojiadaki hızlı değişimler sonucunda kültürlerin uğradığı zararların önemini kavramış ve kültürel miraslarını bu zararlardan korumak için çeşitli adımlar atmıştır. Bu adımlar ilk olarak kültürel mirasların olduğu gibi korunup saklanması ve bu yollarla aktarılması olsa da zamanla somut olmayan kültürel mirasın önemi kavranmıştır. Somut olmayan kültürel mirasın korunma fikrinin ön plana çıkmasından önce toplumların sahip oldukları kültürel miraslar açık hava müzeleri, etnografya müzeleri vb. müzeler gibi farklı müzeler yoluyla korunmuştur. Ancak bu müzelerde de uygulama ve sergileme aşamasında çeşitli sorunlar görülmüş ve somut olmayan kültürel mirasın korunmasında yeterli olamamışlardır.

Tezin çıkış noktasını da işte bu durum oluşturmuştur. Tarihsel süreç içinde toplumların sahip oldukları kültürel miras ürünlerini sergileyen etnografya müzeleri hangi aşamada yetersiz kalmıştır? Somut olmayan kültürel miras müzelerinin koleksiyonlarının ilk etapta etnografya müzelerindeki koleksiyonlardan çok da farklı olmadığı görülmektedir öyleyse somut olmayan kültürel miras müzelerini etnografya müzelerinden ayıran farklar nelerdir? Hangi aşamada ve neden somut olmayan kültürel miras müzelerine ihtiyaç duyulmuştur?

Bu soruların cevaplarının en temelinde toplumsal hayatta ve iletişim teknolojilerindeki gelişimler sonucunda kültürel miras kavramının geçirdiği değişim ve dönüşüm yatmaktadır. Kültürel miras kavramı ilk olarak somut kültürel mirasa karşılık gelecek şekilde tanımlanmıştır. Bu doğrultuda müzelerde yer alan ürünlerde somut, donuk ve cansız ürünler

olarak korunup aktarılmıştır. Bu ürünlerin korunup aktarıldığı mekânlar olarak karşımıza etnografya müzeleri ve açık hava müzeleri çıkmaktadır.

Açık hava müzeleri temelde halk mimarisinin halka ait ürünlerle birlikte sergilendiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak açık hava müzelerinde ürünler bağlamından ayrı ve donuk bir şekilde sergilenmektedir. Bu da açık hava müzelerinin somut olmayan kültürel miras ürünlerinden farklı olarak somut kültür ürünlerinin sergilendiği mekânlar olarak tanımlanmasına sebep olmaktadır.

Etnografya müzeleri ise kurulduğu ilk yıllarda uluslaşmanın en temel aracı olarak görülmüş, halka ait kültürel miras ürünlerinin korunup sergilenmesiyle ulus olma olgusunu yeniden yeniden üretmiştir. Türkiye’de de etnografya müzesi oluşturulması erken Cumhuriyet Dönemi’nde olmuştur. Ankara Etnografya Müzesi adı ile açılan müze yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin açılan ilk müzesi olmuştur. Müze halk kültürünü yansıttığı için ve somut olmayan kültürel miras müzelerine giden yolda bir basamak olduğu için önemlidir ancak çağdaşlarının gerisinde kalmıştır ve koleksiyonunda bulunan eserleri camekânlarda sergilemenin ötesine gidememiştir. Oysaki çağdaş müzecilik anlayışlarında müzeler artık koruma ve aktarmanın yanında eğitime gibi rolleri de üstlenmiştir. Ankara Etnografya Müzesi bu açıdan nesne odaklı olmaktan çıkıp birey odaklı hâle gelen müzecilik yaklaşımlarını yakalayamamıştır. Somut olmayan kültürel miras müzelerinin en temel özelliği olan yaşatarak koruma ve aktarma yaklaşımlarından da bir haber olduğu görülmüştür. İşte bu noktada dünyadaki çağdaş müzecilik uygulamalarını yakalamak ve somut olmayan kültürel mirası bağlamı içerisinde onun yaratıcı olan insan olgusu ile ve somut kültürel miras ile birlikte korumak için somut olmayan kültürel miras müzelerine

ihtiyaç duyulmuştur. Yani denebilirki etnografya ve açık hava müzelerinin yapamadığını somut olmayan kültürel miras müzeleri yapmıştır.

Günümüzde yaşanan hız ve küreselleşme sonucu kültürel miras ürünleri çeşitli tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu doğrultuda çeşitli çalışmaların sonucunda 2003 yılında UNESCO tarafından Türkiye’inde 2006 yılında taraf olduğu “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” oluşturulmuştur. Somut olmayan kültürel mirasın korunmasının müzecilik alanına yansması ise ICOM’un 2007 yılında güncellediği müze tanımı içerisinde somut olmayan kültürel miras ifadesine yer vermesiyle olmuştur. Ancak somut olmayan kültürel mirasın öneminin kavranması ve bu doğrultuda uygun politikalar oluşturularak korunması fikrinin geçmişi çok öncelere dayanmaktadır. Türkiye’de de 2006 yılında sözleşmeye taraf olunmadan önce somut olmayan kültürel miras ürünlerinin korunmasının önemi farkedilmiş, bu doğrultuda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. 2006 yılında sözleşmeye taraf olunmasıyla birlikte de ilk olarak Türkiye’de bulunan pek çok müze koleksiyonlarına somut olmayan kültürel miras ürünlerini eklemiştir. Ancak bu müzeler somut olmayan kültürel miras ürünlerini nasıl sergileyeceklerini tam olarak kavrayamamıştır. Bu durum da o zamanlar Türkiye’de tam olarak bir somut olmayan kültürel miras müzesi olmadığının kanıtı olarak görülebilir. Ancak özellikle şu anki adıyla Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Bölüm başkanı Prof. Dr. Öcal Oğuz’un bu doğrultuda yaptığı çalışmalar Türkiye’de somut olmayan kültürel miras ifadesinin ne olduğunun tam olarak kavranmasını sağlamış ve bu doğrultuda Türkiye’de somut olmayan kültürel miras müzelerinin varlığı görünür bir hâle gelmiştir.

Somit olmayan kültürel miras müzeleri etnografya müzelerinin yapamadığını temelde sergileme tekniklerindeki farklılıkları sayesinde yapmışlardır. Bu sergileme farklılıkları tezin

son bölümünde somut olmayan kültürel mirasın beş alanı dikkate alınarak Ankara SOKÜM Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesi özelinde çeşitli fotoğrafların da kullanılması ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Ankara SOKÜM Müzesinde somut olmayan kültürel miras ürünlerinin sözlü gelenek ürünleri ile birlikte müzede görev alan rehberler tarafından canlandırılarak ziyaretçilere aktarıldığı ama bu müzede en önemli olgunun ziyaretçi katılımı ve ziyaretçi ve müze arasındaki etkileşim olduğu görülmüştür. Ankara Etnografya Müzesinde ise koleksiyondaki kültürel miras ürünlerinin mankenler kullanılarak camekânlarda oluşturulan kompozisyon ile birlikte sergilendiği görülmüştür. Ayrıca Ankara SOKÜM Müzesinde çeşitli atölye ve etkinlikler düzenlenerek ziyaretçilerin katılımının sağlandığı ve bu yönüyle eğitim işlevinin de gerçekleştirildiği görülmüştür. Özetle Ankara SOKÜM Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesinin farklılıklarının temelinde kullandıkları sergileme yöntemleri yatmaktadır. Sergileme yöntemlerindeki bu farklılık; müzeye gelen ziyaretçi ile müze arasındaki ilişki biçimini, müzenin gelen ziyaretçiyi gelen ziyaretçinin de müzeyi algılayıp anlandırma şeklini, müzede geçirilen süreyi, müze ziyaretinin kalıcılığını, sürdürülebilirliğini ve müzenin bir öğrenme ortamı olup olmadığını da etkilemektedir.

Ankara Etnografya Müzesi gerek kuruluş yıllarında üstlendiği misyondan, gerek somut olmayan kültürel miras müzelerine giden süreçte karşımıza çıkan bir basamak olduğundan ve gerekse de Atatürk'ün naaşına 15 yıl gibi bir süre ev sahipliği yapmış olmasından dolayı önemi ve değeri yadığanamayacak bir müzedir. Ancak Ankara Etnografya Müzesinin kuruluş yıllarında üstlendiği eğitim mekânı, labratuvar olma misyonunu gerçekleştirmediği görülmektedir. Ankara Etnografya Müzesinde çağdaş müzecilik yaklaşımlarından ziyade klasik müzecilik yaklaşımlarına uygun sergileme yöntem ve teknikleri kullanılmaktadır. Buradan da ziyaretçilerin değil müzenin daha aktif bir rol üstlendiği ve özne değil daha çok nesne odaklı bir müze olduğu yorumu yapılabilir. Ankara Etnografya Müzesinin obje odaklı

yaklaşımlardan sıyrılarak öznenin de ön plana konulduğu çağdaş müzecilik yaklaşımlarına uygun sergileme yöntem ve teknikleri kullandığında ziyaretçi katılımının daha fazla ön planda olacağı öngörülebilir. Ankara Etnografya Müzesindeki müze görevlisinden alınan bilgiler doğrultusunda müzenin de kendini bu yönde değiştirme fikri ve planı olduğu görülmüştür. Özellikle eğitim ve somut olmayan kültürel mirasın sergilenme yöntem ve teknikleri konusunda müzenin daha aktif ve daha canlı olması konusunda çeşitli planları ve hedefleri olduğu anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak değişen paradigmlar ve çağdaş müzecilik yaklaşımlarına göre artık müzeler donuk mekanlar olmaktan çıkmaktadır. Koleksiyonlarını yaşatarak sergileyen ve aktaran müzelerin gelişen teknoloji ve dijitalleşme de göz önünde bulundurulduğunda klasik müzecilik yaklaşımlarını uygulayan müzelere göre daha fazla revaçta olacağı öngörülebilir. İlerleyen yıllarda özellikle teknolojinin kullanımıyla hem nesne hem de özne odaklı olan hibrit müzecilik yaklaşımlarının artacağı düşünülebilir. Bu bağlamda Ankara Etnografya Müzesinin de özellikle son zamanlarda uygulamayı düşündükleri hedefler doğrultusunda geçireceği değişim ve dönüşümün bir an önce olması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Altınköy Açık Hava Müzesi, www.altinkoy.tc Erişim Tarihi: 22.03.2021.

Altunbaş, Aysun ve Özdemir, Çiğdem, “Çağdaş Müzecilik anlayışı ve ülkemizde Müzeler”, Ankara, 2012, <http://teftis.kulturturizm.gov.tr/Tr,45763/mufettis-yardimcilari-aysunaltunbas-ve-cigdem-ozdemir-.html> Erişim Tarihi: 04.02.2019

Ambar Köy Açık Hava Müzesi, <http://karadeniz.gov.tr/ambarkoy-acik-hava-muzesi/> Erişim Tarihi: 22.03.2021.

Ankara Etnografya Müzesi sanal müzesi, <https://sanalmuze.gov.tr/muzeler/ANKARA-ETNOGRAFYA-MUZESI/> Erişim Tarihi:17.03.2021.

Ankara Etnografya Müzesi, <https://ankara.ktb.gov.tr/TR-260403/etnografya-muzesi.html> Erişim Tarihi:17.03.2021.

Ankara SOKÜM Müzesi facebook sayfası, <https://www.facebook.com/ankarasokum> Erişim Tarihi:23.03.2021.

Ankara SOKÜM Müzesi instagram sayfası, <https://www.instagram.com/ankarasokum/> Erişim Tarihi:23.03.2021.

Ankara SOKÜM Müzesi youtube kanalı, https://www.youtube.com/channel/UCKcCBsW6ZRe8J-UJ_PGVwZw Erişim Tarihi:21.03.2021.

Aral, Ahmet Erman, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Eğitimi ve Kültürün Aktarımı: Türkiye Örneği”, Doktora Tezi, Ankara, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.

Arık, Remzi Oğuz, *Halkevlerinde Müze, Tarih ve Folklor Çalışmaları Kılavuzu*, Ankara: C.H.P. Halkevleri Yayınları, 1947.

Atagök, Tamur, *Yeniden Müzeciliği Düşünmek*, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 1999.

Atagök, Tomur, “Müze kuruluşunda Dikkate Alınması Gereken Konular”, *Müzeler, Oyuncaklar, Oyunlar ve Çocuklar içinde* (Der: Dilek Maktal Canko), İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, 2014, s.29-36.

Avcı, Ahmet, “Cumhuriyet Dönemi Etnografya Çalışmalarına Bir Örnek: Ankara Etnografya Müzesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2017.

Aydın, Suavi “Etnografya”, (Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi, Antropoloji Sözlüğü içinde), Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.

- Baki Nalcioğlu, Zeynep Safiye, “*Kültürel Bir Mekân Olarak Kent Müzelerinde Somut Olmayan Kültürel Mirasın Temsili ve Aktarımı*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.
- Baki Nalcioğlu, Zeynep Safiye, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi ve Müze: Yaklaşımlar, Uygulama Örnekleri, Risk Alanları”, 2018, *Millî Folklor*, S.120, s.131-139.
- Budapeşte Etnografya Müzesi resmi internet sitesi, <https://www.neprajz.hu/en/> Erişim tarihi:17.03.2021.
- Bülbül, Handan, “Müze ile Eğitim Yoluyla Ortaokul Öğrencilerinde Kültürel Miras Bilinci Oluşturma”, 2016, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.3, s.681-964.
- Çakır, Cemile Şeyda, “*Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Çankaya, Esra, “*Somut Olmayan Kültürel mirasın Müzecilik Bağlamında Korunması*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Çıldır, Zekiye ve Karadeniz, Ceren, “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Görüşleri Bağlamında Müze ve Müzede Eğitim”, *Millî Eğitim Dergisi*, Sayı:214 Yıl:2017.
- Demir, Sema, “Anadolu Açık Hava Müzesi: Halk Bilimcilerin Yarım Asrı Aşan Hayali”, 2017, *Türk Yurdu Dergisi*, S.357, s.82-86.
- Demir, Sema, “Halk Bilimi Müzeciliğinde DeneySEL Yaklaşımlar: Yaşayan Müze”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*,2013, C.8, S.9, s.1111-1125.
- Demir, Sema, “Türkiye’de Açık Hava Müzeleri ‘Açıldı’ Açılıyor Açık Hava Müzelerine Yeni Bir Bakış”, 2013, *Millî Folklor*, S.99, s.145-158.
- Dünyaca ünlü sanal müzeler, <https://kpy.bilgi.edu.tr/tr/haber/tum-dijital-platformlar/1252> Erişim Tarihi:21.03.2021.
- Dyrelund, Gecem Gizem, “*The Changing Role Of The Museum in Society (The Case o Denmark and Louisiana Museum Of Modern Art’s Traveling with Art Project*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Bilgi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Ekici, Metin, “Bir sempozyumun Ardından: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi (4-6 Mart 2004, Ankara)”, 2004, *Millî Folklor*, S.61, s.5-12.

- Erimtan Müzesi “Çevrim içi Çocuk Atölyesi”, <https://erimtanmuseum.org/tr/egitim/cevrimici-cocuk-atolyesi> Erişim Tarihi:16.03.2021.
- Fotoğraf 1, <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecekkyer/etnografya-muzes> Erişim Tarihi: 15.03.2021
- Fotoğraf 2, <https://www.shutterstock.com/search/neprajzi+museum> Erişim Tarihi:15.03.2021
- Fromm, Annette B., “Ethnographic Museum and Intangible Cumtural Heritage Return to Our Roots”, 2016, *Journal of Marine and Island Cultures*, C.5, S.2, s.89-94.
- Gümüş, Elife, “Etnografya Müzelerinde Sergileme ve teşhirin Hikayesi: Ankara, Çankırı, Eskişehir, Yozgat Etnografya Müzeleri Örneği ile”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat, Bozok üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Hooper-Greenhill, Eilcan, *Müze ve Galeri Eğitimi* (Çev: Meltem Öрге Eren, Emine Gül Kapçı; Editör: Bekir Onur), Çocuk Kültürü Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- ICOM Relief Funds, 2019, <https://icom.museum/en/covid-19/advocacy/statement-on-the-necessity-for-relief-funds/> Erişim Tarihi: 20.03.2021.
- ICOM, 2007, 2019 (Müze Tanımları), <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition> Erişim Tarihi: 24.01.2021.
- ICOM, Code of Ethics for Museums, 2004, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2018/07/ICOM-code-En-web.pdf> Erişim Tarihi: 23.03.2021.
- ICOM, Covid-19 sürecindeki çalışmalar, <https://icom.museum/en/covid-19/> Erişim Tarihi:20.03.2021.
- ICOM, Follow-up Survey Report, 2020, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/11/FINAL-EN-Follow-up-survey.pdf> Erişim Tarihi:20.03.2021.
- ICOM, Oylamaya sunulan müze tanımı, <https://icom.museum/en/news/icomannounces-the-alternative-museum-definition-that-will-be-subject-to-a-vote/> Erişim Tarihi: 19.03.2021.
- ICOM, Survey: Museum, Museum Prefessional and Covid-19 Report, 2020, <https://icom.museum/wp-content/uploads/2020/05/Report-Museums-and-COVID-19.pdf>
- ICOM, The Museum Definition the Backbone of ICOM, 2019, <https://icom.museum/en/news/the-museum-definition-the-backbone-of-icom> Erişim Tarihi:19.03.2021.

- ICOM, Türkiye Millî Komitesi Yönetmeliği, 1970 <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=71600&MevzuatTur=3&MevzuatTertip=5>
Erişim Tarihi: 18.03.2021.
- ICOM, Yeni müze tanımı ile ilgili süreçler, <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/> Erişim Tarihi:19.03.2021.
- ICOM'un etkinlikleri, <https://icom.museum/en/agenda/> Erişim Tarihi:18.03.2021.
- ICOM'un gerçekleştirdiği webinarlar, <https://icom.museum/en/covid-19/webinars/icom-oecd-webinar/> <https://icom.museum/en/covid-19/webinars/icom-webinar-preparing-for-the-reopening-of-museums-the-aftermath-of-a-pandemic/> Erişim Tarihi:20.03.2021.
- ICOM'un resmi internet sitesi, <https://icom.museum/en/> Erişim Tarihi:18.03.2021.
- ICOM'un somut olmayan kültürel miras ile ilgili çalışmaları, <https://icom.museum/en/our-actions/heritage-protection/intangible-heritage/> Erişim Tarihi: 18.03.2021.
- IMP sonuç konferansı, https://www.youtube.com/watch?v=4MjBusmhbA8&ab_channel=ICHandMuseumsProject Erişim Tarihi:18.03.2021.
- IMP toplantıları, yayınları vb., <https://www.ichandmuseums.eu/en/events> Erişim Tarihi:18.03.2021.
- IMP, araç kitinin içeriği, <https://www.ichandmuseums.eu/en/imp-toolkit> Erişim Tarihi:18.03.2021.
- IMP, ortaklar, <https://www.ichandmuseums.eu/en/about/partners-and-funding> Erişim Tarihi:18.03.2021.
- IMP, örnek müzeler, <https://www.ichandmuseums.eu/en/inspiration> Erişim Tarihi:18.03.2021.
- IMP, resmi internet sitesi, <https://www.ichandmuseums.eu/en> Erişim Tarihi:18.03.2021.
- Kandemir, Özge ve Uçar, Özlem, “Değişen Müze Kavramı ve Çağdaş Müze Mekanlarının Oluşturulmasına Yönelik Tasarım Girdileri”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2015, C.5, S.2, s.17-47.
- Karabıyık, Ayfer, “Çağdaş Sanat Müzeciliği Kapsamında Türkiye’deki Müzecilik Hareketlerini Bir Bakış”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü, 2007.
- Karadeniz, Ceren ve Özdemir, Ezgi, “Hangi Müze? Müzecilikte Değişim ve Yenimüzebilim”, *Millî Folklor*, 2018, C.16, S.120, s.158-169.

- Karadeniz, Ceren, “*Dünyada Çocuk Müzeleri ile Bilim, Teknoloji ve Keşif Merkezlerinin İncelenmesi ve Türkiye İçin Bir Çocuk Müzesi Modeli Oluşturulması*”, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Karadeniz, Ceren, “Müze ve Toplum: Müzeyle Topluma Ulaşmak”, 2017, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C.6, S.8, s.19-37.
- Karadeniz, Gülçin, “*UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Tarihi ve Somut Olmayan Kültürel Miras Çalışmaları*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Karaduman, Hüseyin, *Ulus- Devlet Bağlamında Ankara Etnografya Müzesi’nin Kuruluşu ve Millî Müze*, Ankara, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2016.
- Karaduman, Ümit, “Müze Tanıtım”, 2017, *Folklor/Edebiyat*, C.23, S.92, s.227-230.
- Kartarı, Asker, “Nitel Düşünce ve Etnografi: Etnografik Yönteme Düşünsel Bir Yaklaşım”, 2017, *Moment Dergi*, C.4, S.1, s.207-220.
- Kasapoğlu Akyol, Pınar, “Covid-19 Küresel Salgın Dönemi ve Sonrası Müze Etkinlikleri”, 2020, *Millî Folklor*, C.16, S.127, s.72-86.
- Kasapoğlu Akyol, Pınar, “*Somut Olmayan Kültürel Miras (SOKÜM) ve Eğitim: Halk Kültürü Dersi Örneği*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Kasapoğlu Akyol, Pınar, “Türkiye’nin Yaşayan İnsan Hazine Programı”, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi* (Editörler: M. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel ve Selcan Gürçayır Teke), Ankara, Unesco Türkiye Millî Komisyonu Yayınları, 2013, s.83-89.
- Keleş, Vedat, "Modern Müzecilik ve Türk Müzeciliği", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2003, C.2, S. 1-2, s.1-16.
- Kervankıran, İsmail, “Dünyada Değişen Müze Algısı Ekseninde Türkiye’deki Müze Turizmine Bakış”, *Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2014, C.9, S.11, s.345-369.
- Keskin, Necat, “Kentlerde Yeni Bellek Mekânları: Kent Müzeleri”, *Folklor/Edebiyat Dergisi*, 2014, C.20, S.79, s.25-39.
- Kuruoğlu Maccario, Nihal, “Müzelerin Eğitim Ortamı Olarak Kullanımı”, 2002, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1, s.275-285.
- Kutlu, M. Muhtar ve Kasapoğlu Akyol, Pınar, “Kültürel Miras” (Emiroğlu, Kudret ve Aydın, Suavi, *Antropoloji Sözlüğü* içinde), İstanbul, Isık Yayınları, 2020.

Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki müzeler, <https://muze.gov.tr/muzeler> Erişim Tarihi: 24.01.2021. <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-43253/genel-mudurlugumuze-bagli-muzeler-ve-orenyerleri.html> Erişim Tarihi:05.04.2021.

Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki özel müzeler, <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-135633/ozel-muzeler.html> Erişim Tarihi: 05.04.2021.

Latham, Kiersten F. ve Simmons, John E., “Whither Museum Studies?”, 2019, *Journal of Education for Library and Information Science*, C.60, S.2, s.102-117.

Madran, Emre, “Cumhuriyetin İlk Otuz Yılında (1920-1950) Koruma Alanının Örgütlenmesi-I”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 1996, C.16, S.1-2, s.59-97.

Maktal Canko, Dilek, *Müzeler, Oyuncaklar, Oyunlar ve Çocuklar*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, 2014.

Millî Eğitim Bakanlığı, Halk Kültürü Dersi Öğretim Programı, 2018, Ankara. [https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018813173025197-8%C3%96P%202018-84%20Halk%20k%C3%BCl%20r%C3%BCr%C3%BC%20\(58.%20s%C4%B1n%C4%B1l ar\).pdf](https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/2018813173025197-8%C3%96P%202018-84%20Halk%20k%C3%BCl%20r%C3%BCr%C3%BC%20(58.%20s%C4%B1n%C4%B1l ar).pdf) Erişim Tarihi: 15.03.2021.

Nevşehir Yaşayan Miras Müzesi resmi internet sitesi, <https://mirasmuzesi.nevsehir.edu.tr/tr> Erişim Tarihi: 22.03.2021.

Oğuz, Öcal, “Folklor ve Kültürel Mekân”, 2007, *Millî Folklor*, 2007, S.76, s.30-32.

Oğuz, Öcal, “SOKÜM’ün Korunması Sözleşmesine Giden Yolda 1989 Tavsiye Kararı”, 2008, *Millî Folklor*, S.80, s.26-32.

Oğuz, Öcal, “Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Açılış Bildirisi”, *Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyumu Bildirileri içinde* (Editörler: M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan), Ankara, Gazi Üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayınları, 2003, s.11-14.

Oğuz, Öcal, “UNESCO, Kültür ve Türkiye”, 2007, *Millî Folklor*, S.73, s.5-11.

Oğuz, Öcal, *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Geleneksel Yayıncılık, Ankara, 2009.

Okan, Berna, “Günümüzde Müzecilik Anlayışı”, *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 2015, C.5, S.2, s.187-198.

Onur, Bekir, *Çağdaş Müze Eğitim ve Gelişim*, Ankara, İmge Kitapevi, 2012.

Ölçer Özünel, Evrim, “Camekândan Canlı Performansa Somut Olmayan Kültürel Miras ve Müzeler”, *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Geleceği Türkiye Deneyimi* (Editörler: M. Öcal Oğuz, Evrim Ölçer Özünel ve Selcan Gürçayır Teke), Ankara, Unesco Türkiye Millî Komisyonu Yayınları, 2013, s.65-72.

- Ölçer Özünel, Evrim, “İnsanlar, Gezegen ve Refah için Bir Eylem Planı: Somut olmayan Kültürel Miras ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım”, 2017, *Millî Folklor*, S.116, s.18-32.
- Özer Sarı, Ferika ve Nazlı, Murat, “Sustaining Cultural Heritage by Means of Museums in an Ever-Changing World”, 2018, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, C.17, S.1, s.1-14.
- Öztürkmen, Arzu, *Türkiye’de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.
- Resim 1, https://acikders.ankara.edu.tr/pluginfile.php/160987/mod_resource/content/1/7_Gymnasion.pdf Erişim Tarihi: 25.1.2021.
- Santur, Alparslan, “Açık Hava Müzeleri (Tanımı, Türkiye’deki Durumu ve Yurtdışından Bir Örnek)”, *Türkiye’de Halkbilimi Müzeciliği ve Sorunları Sempozyum Bildirileri* (Editörler: M. Öcal Oğuz, Tuba Saltık Özkan), Ankara, Gazi üniversitesi Türk Halkbilimi Araştırma ve Uygulama Merkezi (THBMER) Yayınları, 2003, s.15-21.
- Shaw, Wendy M. K, *Osmanlı Müzeciliği Müzeler Arkeoloji ve Tarihin Görselleştirilmesi*, (Çev: Esin Soğancılar), İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- Skansen Açık Hava Müzesi resmi internet sitesi, <https://www.skansen.se/en/> Erişim Tarihi: 22.03.2021.
- Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, *Millî Folklor*, Fr. Çev.: M. Öcal Oğuz, İng. Çev.: Yeliz Özay, Göz. Geç.: Pulat Tacar, Yıl: 17, Sayı: 65, 2005: 163-171.
http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/SOKM_KORUNMASI.pdf
Erişim Tarihi: 16.03.2021
- Şahan, Melek, “Müze ve Eğitim”, 2005, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.3, S.4, s.487-501.
- Şahin, Gürsoy, “Avrupalıların Osmanlı Ülkesindeki Eski Eserlerle İlgili İzlenimleri ve Osmanlı Müzeciliği”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 2007, C.26, S.42, s.101-125.
- Şimşek, Çiğdem, “*Halk Bilimi Müzeciliğine Bir Örnek “Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi”*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1983, Ankara. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2863&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> Erişim Tarihi: 24.01.2021.
- Tekin, Gözde, “Dönüşen Müzecilik ve Müzede Öğrenme, Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi Örneği”, 2017, *Millî Eğitim Dergisi*, C.46, S.214, s.155-166.

Tereci, Seher, “UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Eğitim Faaliyetleri”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2012.

Tezcan Akmeahmet, Kadriye ve Ödekan, Ayla, “Müze Eğitiminin Tarihsel Gelişimi”, 2006, *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi*, C.3, S.1, s.47-58.

Tezcan Akmeahmet, Kadriye, “Eğitim ve Müzeler”, *Müzeler, Oyunlar, Oyuncaklar ve Çocuklar içinde* (Derleyen: Dilek Maktal Canko), İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 2014, s.155-161.

Türkiye'de "Yaşayan İnsan Hazineleeri" listesi, <https://www.unesco.org.tr/Pages/184/19> Erişim Tarihi: 13.03.2021.

Türkiye'deki sanal müzeler, <https://sanalmuze.gov.tr/> Erişim Tarihi:20.03.2021.

Türkiye'nin "İnsanlığın Somut Olmayan Mirası Temsili Listesi", <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi> Erişim Tarihi:15.03.2021.

UNESCO, “Operational Directives for the Implementation of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Heritage”, 2018, <https://ich.unesco.org/doc/src/ICH-Operational-Directives-7.GA-PDF-EN.pdf> Erişim Tarihi: 13.03.2021.

UNESCO, 2021 International Museum Day, <http://imd.icom.museum/international-museum-day-2021/the-future-of-museums/> Erişim Tarihi: 20.03.2021.

UNESCO, çalışma alanları, Eğitim: <https://en.unesco.org/themes/education> Erişim Tarihi: 13.03.2021. Kültür: <https://en.unesco.org/themes/protecting-our-heritage-and-fostering-creativity> Erişim Tarihi: 13.03.2021. Doğa Bilimleri: <https://en.unesco.org/themes/science-sustainable-future> Erişim Tarihi: 13.03.2021. Sosyal ve Beşerî Bilimler: <https://en.unesco.org/themes/learning-live-together> Erişim Tarihi: 13.03.2021. İletişim ve Bilgi: <https://en.unesco.org/themes/communication-and-information> Erişim Tarihi: 13.03.2021.

UNESCO, Museum Around the World in the Face of Covid-19 Report, 2020, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373530> Erişim Tarihi:23.03.2021.

UNESCO, Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu, <https://www.unesco.org.tr/FrontFixedPage/Members/2/160/Y%C3%B6netim-Kurulu-%C3%9Cyeleri> Erişim Tarihi: 16.03.2021.

UNESCO, Türkiye Millî Komisyonu'nun eğitim ile ilgili çalışmaları, <https://www.unesco.org.tr/Pages/48/10/E%C4%9Fitim> Erişim Tarihi:15.03.2021.

- UNESCO'nun eğitim ile ilgili yaptığı çalışmalar, https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656_eng Erişim Tarihi:15.03.2021.
- UNESCO'nun koruma listelerinde bulunan miraslar, <https://ich.unesco.org/en/lists> Erişim Tarihi: 15.03.2021.
- UNESCO'nun kültür sözleşmeleri, <https://en.unesco.org/themes/protecting-our-heritage-and-fostering-creativity> Erişim Tarihi: 13.03.2021.
- WHO, Covid-19, 2019, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/coronavirus-disease-covid-19> Erişim Tarihi:20.03.2021.
- World Health Organization, Covid-19, 2019, <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019> Erişim Tarihi:20.03.2021.
- Yaşayan Müze facebook hesabı, <https://www.facebook.com/yasayanmuze> Erişim Tarih: 22.03.2021.
- Yaşayan Müze instagram hesabı, <https://www.instagram.com/yasayanmuze> Erişim Tarihi: 22.03.2021.
- Yıldız, Tuna, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinde Topluluk Katılımının Çıkmazları”, 2018, *Millî Folklor*, S.120, s.73-80.
- Yoshida, Kenji, “The Museum and the Intangible Cultural Heritage”, 2004, *Museum International*, C.56, S.1-2, s.108-112.

ÖZET

ESEN, Melek

Etnografya Müzelerinden Somut Olmayan Kültürel Miras Müzelerine

(Tarihçe, Yaklaşımlar, Uygulamalar)

Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2021.

Günümüzde hızın, küreselleşmenin ve hızla gelişen iletişim teknolojilerinin etkisiyle kültürler tek tipleşme, kaybolma ya da bozulma gibi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu gibi sorunlar kültürel miras kavramında da bir değişime ve dönüşüme sebep olmuştur. Yukarıda sayılan sorunlar ve kültürel miras kavramında yaşanan değişimler sonucunda ulusal ve uluslararası alanlarda çeşitli kuruluşlar tarafından adımlar atılmıştır. Bu adımlardan en önemlisi 2003 yılında UNESCO tarafından hazırlanan “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi”dir. Türkiye bu sözleşmeye 2006 yılında taraf olmuştur ve o tarihten itibaren sahip olduğu somut olmayan kültürel mirasını korumak ve yaşatmak için çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalardan biri de somut olmayan kültürel mirasın ruhunu yakalayamayan ve yansıtmayan etnografya müzeleri gibi müzelerin yerine tamamen somut olmayan kültürel mirasa uygun, yaşayan, canlı müzeler oluşturmak olmuştur. Bu çalışmada temel olarak, etnografya müzelerinden somut olmayan müzelere giden süreçte tarihsel bir yol izlenerek değinilecektir. Ayrıca etnografya müzeleri ve somut olmayan kültürel miras müzeleri arasındaki uygulama ve yaklaşım farkları Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ve Ankara Etnografya Müzesi özelinde karşılaştırmalı bir şekilde incelenecektir ve tartışılacaktır.

Anahtar kavramlar: Somut olmayan kültürel miras, etnografya, müze, UNESCO, ICOM, Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi, Ankara Etnografya Müzesi

ABSTRACT

ESEN, Melek

From Ethnographic Museums to Intangible Cultural Heritage Museums

(History, Approaches, Practices)

Master Thesis, Ankara, 2021.

Nowadays, with the effect of speed, globalization and rapidly developing communication technologies cultures have faced problems such as uniformity, disappearance or degradation. Such problems have also caused a change and transformation in the concept of cultural heritage. As a result of the above mentioned problems and changes in the concept of cultural heritage, steps have been taken by various organizations in national and international areas. The most important of these steps is the "Convention for the Protection of Intangible Cultural Heritage" prepared by UNESCO in 2003. In 2006, Turkey became a party to this agreement and safeguarding and maintain the intangible cultural heritage that has been worked from the date. One of these works has been to create living Museums that correspond to intangible cultural heritage, instead of museums such as ethnographic museums that cannot capture and reflect the spirit of Intangible Cultural Heritage. In this study, basically, the process from ethnographic museums to intangible museums will be discussed by following a historical path. In addition, differences in practice and approach between ethnographic museums and intangible cultural heritage museums will be examined and discussed in a mutual way in the private Ankara Intangible Cultural Heritage Museum and Ankara Ethnographic Museum.

Key Words: Intangible cultural heritage, ethnography, museum, UNESCO, ICOM, Ankara Intangible Cultural Heritage Museum, Ankara Ethnography Museum